

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

HZ. ŞUAYB KISSASINI SİRET BAĞLAMINDA OKUMAK

Rabia ÇELEBİ

Danışman

Doç. Dr. Mehmet ERGÜN

MANİSA-2025

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

HZ. ŞUAYB KISSASINI SİRET BAĞLAMINDA OKUMAK

Rabia ÇELEBİ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ERGÜN

MANİSA-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zekâ ve program kullanmadığımı beyan ederim.

Rabia ÇELEBİ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Rabia ÇELEBİ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman:

Doç. Dr. Mehmet ERGÜN

Kur'ân kıssalarının sîret bağlamında ele alınması esasına dayanan bu çalışma, Hz. Şuayb kıssasını sîret ışığında yeniden incelenmesidir. Çalışmada öncelikle Hz. Şuayb ve kavmiyle ilgili ayetler nazil oldukları dönem gözetilerek tespit edilmiştir. Bu ayetlerin yer aldığı surelerin nüzul sıralamasını belirlerken İzzet Derveze'nin kronolojik tertibi esas alınmıştır.

Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi ve yöntemine dair bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Kur'ân kıssalarına genel bir bakış ve Kur'ân tefsirinde sîret ilişkisi ele alınmıştır. Bu bölümde kıssa kavramı, kıssaların özellikleri, tarihî değeri, temel amaçları, Kur'ân tefsiri ile sîret ilmi arasındaki ilişki açıklanmıştır. Hz. Peygamber'in hayatının ayetlerin iniş süreciyle nasıl bir bütün oluşturduğu gösterilmiştir.

İkinci bölümde Hz. Şuayb ve kavmiyle ilgili tespit ettiğimiz ayetler incelenmiş ve bu bağlamda Hz. Şuayb kıssası, Mekke dönemi toplumsal yapısı, müşriklerin tutumları ve vahyin ilk muhataplarına sunduğu mesajlar ışığında analiz edilmiştir. Hz. Şuayb'den bahseden ayetlerin tamamının mekkî olması sebebiyle Mekke döneminde nazil olan surelerle sınırlandırılan bu bölümde ele aldığımız ayetler özellikle Hz. Peygamber'in sîreti ile beraber ele alınmıştır. Tefsir ve sîret

bütünlüğüyle yapılan okumalar sonucunda, Hz. Şuayb'ın Medyen halkına karşı yürüttüğü tevhid ve adalet mücadelesinin, asırlar sonra Hz. Muhammed'in Mekke müşriklerine karşı verdiği mücadeleyle birçok yönden benzerlik taşıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Hz. Şuayb, Kıssa, Nüzul, Sîret, Bağlam.

ABSTRACT

Master's Thesis

Rabia ÇELEBİ

Manisa Celal Bayar University

Graduate School of Education

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Associate Professor Mehmet ERGÜN

This study, based on the principle of examining Qur'anic narratives within the framework of sira, revisits the story of Prophet Shu'ayb in the light of sira. First, the verses concerning Prophet Shu'ayb and his people were identified with consideration of the period in which they were revealed. In determining the chronological order of the surahs containing these verses, Izzet Derveze's chronological arrangement was adopted.

The introduction provides information on the topic, aim, significance, and methodology of the thesis. The first chapter offers a general overview of Qur'anic narratives and the relationship between Qur'anic exegesis and sira. This chapter elaborates on the concept of narrative, its characteristics, historical value, main purposes, and the connection between Qur'anic exegesis and sira studies. It also demonstrates how the life of the Prophet forms an integrated context with the revelation process of the verses.

In the second chapter, the identified verses related to Prophet Shu'ayb and his people are examined. In this context, the story of Shu'ayb is analyzed in light of the social structure of the Meccan period, the attitudes of the polytheists, and the

messages conveyed to the initial recipients of revelation. As all the verses concerning Shu'ayb are Meccan, this chapter is confined to surahs revealed during the Meccan period, with particular attention to their correlation with the sira of Prophet Muhammad. Readings integrating exegesis and sira reveal that Shu'ayb's struggle for monotheism and justice against the people of Midian bears numerous similarities to Prophet Muhammad's later struggle against the Meccan polytheists.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Prophet Shu'ayb, Qur'anic Story, Revelation, Sirah, Context.

ÖNSÖZ

Hamd ve şükür âlemlerin Rabbi olan Allah'a, salât ve selam sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya, âl-i ashâbına ve kıyamete kadar ona tâbi olanlara olsun.

Kaybolan insanı ve insanî değerleri yeniden ortaya koymak, onu hem yaşayan hem de hayatı yaşanır kılan bir konuma taşımak amacıyla, Abdullah'ın oğlu Hz. Muhammed'in kalbine hitaben Kur'ân onun dilinden işitildiği günden bu yana sadece bir metin olarak değil, insan fıtratına dokunan, hayatı kuşatan ve değer inşa eden ilahî bir rehber olarak kabul edilmiştir. İlk nüzûlünden itibaren insanın kendini, çevresini ve Rabbini yeniden tanımasını adalet, rahmet ve hikmet temelli bir hayat kurmasını hedeflemiştir. Bu yönüyle Kur'ân, yalnızca geçmiş asırlara değil, her dönemin insanına hitap eden evrensel ve canlı bir kelâmdır. Dolayısıyla hem bireyin iç dünyasında hem de toplumsal yapıda dönüştürücü ve diriltici etkisini sürdürmektedir.

Kur'ân, bazen doğrudan emir ve tavsiyeler, bazen de yaşadıkları sıkıntıları atlatmaları ve önceki peygamberlerin hayatlarının anlatıldığı kıssalardan kesitler sunması yoluyla Hz. Peygamber ve Müslümanların hayatını şekillendirmeye yönelik bir içerik ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in vahyin ilk muhatabı olması sebebiyle onun hayatı Kur'ân muhtevasında mühim bir hacim tutmaktadır. Bu durum Hz. Peygamber'in yaşayışı ile Kur'ân arasında iç içe girmiş bir bağlantı oluşturmuştur. Ayetlerin üslubunda, ana mesajlarının belirlenmesinde ve muhataplara verilen emirler gibi birçok hususta Hz. Peygamber'in hayatı belirleyici olmuştur. Bundan dolayı siyerin Kur'ân'dan, Kur'ân'ın ve tefsirin de siyerden ayrı düşünülmesi mümkün değildir.

Günümüzde aradan geçen asırlar sebebiyle nüzul ortamından kopuk bir Kur'ân metni ile karşı karşıyayız. Nüzul sebepleri bilinmeden sadece metin olarak Kur'ân'ı tam manasıyla anlayabilmemiz mümkün değildir. Bir sözün hangi bağlamda söylendiğini bilmeden, siyak-sibakına dikkat etmeden, lafız-mana ilişkisine bakmadan ayetleri yorumlamaya çalışmak yanlış anlama riskini de beraberinde getirmektedir. Ayetleri nüzul ortamından soyutlayıp, siyeri göz ardı ederek yapılan anlamlandırmalarda hata ihtimali yüksektir. Aynı şekilde sadece

Kur'ân metni temel alınarak yapılan bir tefsirde, yorumlayıcının görüşlerinin Kur'ân'ın önüne geçirilmesi ihtimali söz konusu olmaktadır.

Çalışmamızdaki hedefimiz Hz. Şuayb kıssası özelinde Kur'ân'ın dış bağlamını tespit ederek, ayetlerin doğru anlaşılmasına daha iyi katkı sağlamak ve böylece bağlamdan kopuk her düşüncenin Kur'ân'a yamanmasının önüne geçmeye çalışmaktır.

Çalışmamızın başlamasından nihayete ermesine ilmi donanımı, akademik rehberliği ve her aşamada yönlendirmeleriyle bana yol gösteren değerli danışmanım Doç. Dr. Mehmet ERGÜN'e ve yüksek lisans eğitimim boyunca engin bilgilerinden istifade ettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Ziya ŞEN'e çok teşekkür ediyor, bir süre önce kendisini kaybettiğimiz Merhum Resul ERSÖZ hocamı rahmetle anıyorum.

Her adımında yanımda olan, sabırla beni destekleyen, bana güç veren, sevgili annem ve babama; anlayışları ve zarif kalpleri ile ilgilerini hissettiren kıymetli kardeşlerime gönülden teşekkürlerimi sunarım. Bu yolculuğu bana kolaylaştıran arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Çalışma ve gayret bizden, başarıya ulaştırmak ise Allah'tandır.

Rabia ÇELEBİ

14/08/2025

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	İbn oğul/oğlu
bk.	Bakınız
çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
Hız.	Hazreti
MS.	Milattan Sonra
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
thk.	Tahkik eden
tsz.	Tarihsiz
b.y.	Basım yılı yok
vb.	Ve benzerleri

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	X
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	2
II. Araştırmanın Sınırları ve Amacı	2
III. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN KISSALARI VE KUR'ÂN TEFSİRİNDE SÎRET

1.1. Kur'ân Kissalarına Genel Bir Bakış.....	5
1.1.1. Kıssa Kavramı.....	5
1.1.2. Kur'ân Kissalarının Özellikleri.....	7
1.1.3. Kur'ân Kissalarının Çeşitleri	9
1.1.4. Kur'ân Kissalarının Amaçları.....	9
1.2. Kur'ân Tefsirinde Sîret.....	17
1.2.1. Sîret	17
1.2.2. Sîret'in Kur'ân'ın Nüzulüne Etkisi.....	18
1.2.3. Sîret'in Tefsire Kaynaklığı.....	20
1.2.4. Kur'ân Ayetlerinin Sîret'e Kaynaklığı	23

İKİNCİ BÖLÜM

KISSA- SÎRET BAĞLAMINDA HZ. ŞUAYB KISSASI

2.1. Hz. Şuayb ve Kavmi	25
2.2. Hz. Şuayb ve Kavmi Hakkındaki Ayetler	28
2.2.1. Açık Davetin Başlama Döneminde Nazil Olan Ayetler	29
2.2.2. Habeşistan'a Hicret Sürecinde Nazil Olan Ayetler	51
2.2.3. Hüzün Yılı ve Tâif Yolculuğu Sürecinde Nazil Olan Ayetler	75
2.2.4. Akabe Biatları Sürecinde Nazil Olan Ayetler	108

SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	114

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, Allah tarafından Hz. Muhammed'in peygamberliği aracılığıyla insanlara indirilmiş; hakikati gösteren ve kıyamete kadar gelecek tüm insanlığa hitap eden son ilahî kitaptır. Allah tarafından içlerinden seçilen bir peygamber aracılığıyla ilahî mesaja muhatap olan insanlar, kendilerine neyin emredildiğini, neyin yasaklandığını ve bu hükümleri nasıl yerine getireceklerini Hz. Peygamber'in rehberliğinde öğrenmişlerdir.

Kur'ân'ı Kerim'i doğru anlamak, tarih boyunca Müslümanların yegâne amacı olmuştur. Müslümanlar her dönem kendi problemlerini ilahî kitap üzerinden çözümler üretmeye çalışmışlardır. İslâm'ın diğer bir kaynağı olan Hz. Peygamber'in hayatı ve sözleri ise İslâm düşüncesi içerisinde sünnet olarak kavramsallaşmış, örnek alınması gereken ve şer'î hükümlere kaynaklık eden bir delil olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'in bize aktarılan sünnetlerini de kapsayan sîret, bu bağlamda Hz. Peygamber'in içinde yaşadığı topluma ve o toplumun inancına, sosyolojisine, psikolojisine, felsefesine, eğitimine, ticaretine, ekonomisine ve kültürüne dair de bilgiler sunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kıssalar, sadece geçmiş kavimlerin hikâyeleri değil, aynı zamanda her döneme hitap eden ahlâkî, toplumsal ve imânî mesajlar içeren öğretici anlatılardır. Bu bağlamda Hz. Şuayb kıssası, özellikle adalet, helal kazanç, toplumsal düzen ve tevhid ekseninde verdiği mesajlarla ön plana çıkar. Kıssanın geçtiği pasajlarda yer alan ölçü ve tartıdaki adalet vurgusu, haksız kazancın yaygınlaştığı, menfaatin hakikatin önüne geçtiği dönemlerde daha da anlam kazanır. Nitekim Kur'ân'ın Mekke döneminde nazil olan surelerinde Hz. Şuayb kıssasına yapılan atıflar, Mekke müşriklerinin ahlâkî ve ekonomik bozulmalarına karşı bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle kıssanın sîret bağlamında ele alınması, hem Hz. Peygamber'in karşılaştığı toplumsal yapıyı anlamamıza katkı sağlamakta hem de tebliğ sürecinde vahyin nasıl bir psikolojik ve ahlâkî destek sunduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla Hz. Şuayb kıssasının tüm zamanlarda benzer zulüm ve bozulma içindeki toplumlara bir öğüt olarak yeniden okunması gerekmektedir.

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur’ân tefsiri açısından siyer, ayetlerin arka planı hakkında bilgiler vermekte, anlaşılması güç ayetlerin esbâb-ı nüzulünü aktararak bizlere anlaşılır kılmaya yardımcı olmaktadır. Çalışmamız, son dönemlerde üzerinde çokça durulan “tefsir ve sîret ilişkisi” bağlamında olacaktır. Tefsir ve onun en önemli kaynaklarından olan siyer hakkındaki bilgileri sentezleyerek bu önemli konuya katkı sağlamayı hedeflemekteyiz. Konuyu sınırlandırmak ve özgünleştirmek için tefsir-siyer ilişkisini Hz. Şuayb kıssası çerçevesinde ele aldık.

Bu çalışmada, Hz. Şuayb kıssasının asıl anlamını ve hedeflediği mesajı daha doğru kavrayabilmek için, öncelikle Kur’ân’ın bütüncül bakış açısını ve özellikle ayetlerin indirildiği dönemdeki dinî, siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel şartları iyi analiz etmek gerekmektedir. Bu nedenle, Hz. Peygamber’in sîretini ve nüzul sürecinde yaşanan Mekke dönemini dikkate alarak bir değerlendirme yapmayı amaçlıyoruz.

II. Araştırmanın Sınırları ve Amacı

Kur’ân-ı Kerîm, hikmet dolu bir kitap olması hasebiyle ele aldığı konuları muhataplarına en uygun zamanda ve en etkili üslupla sunmaktadır. Her döneme seslenebilme özelliği sayesinde yalnızca indirildiği çağdaki hadiseleri aydınlatmakla kalmaz, benzeri olayların gelecekteki yansımalarına da rehberlik eder. Bu yönüyle Kur’ân’ın, her dönemin insanına bilinç kazandırmayı hedeflediği söylenebilir.

Bir metni derinlemesine kavramanın en etkili yolu, kelimeler ve cümleler arasındaki anlam bağlarını kurmak ve metnin ortaya çıktığı dönemin dini, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi arka planını tanımaktır. Bu çerçevede Kur’ân’ı nüzul dönemi bağlamında değerlendirmek, doğru anlama ve yorumlama yöntemlerinden biri olarak kabul edilebilir. Kur’ân ayetlerinin yirmi üç yıllık bir süreçte parça parça nazil olması ve Hz. Peygamber’in hayat tecrübelerinin bu ayetlerde yer bulması da bunu açıkça göstermektedir. Hz. Muhammed’in peygamberlikle görevlendirilmiş olması, onu gündelik hayattan koparmamış; aksine tarihin akışı içinde mücadelesini sürdürerek kendisine iletilen vahyi insanlarla paylaşmasına vesile olmuştur. Kur’ân-ı

Kerim ayetlerinin anlaşılması için esbâb-ı nüzule, bunun yanında okuyucunun zihninde daha geniş bir çerçevede bütünlük oluşturacak bilgilere ihtiyaç vardır. Bu nedenle sîret ile Kur’ân arasında bu bütünlüğü sağlayabilecek bir bağlantı kurulmalıdır. Sîret, nüzul ortamı ile ilgili daha geniş bilgiler verip olaylar sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ele alarak ayetlerin daha doğru anlaşılabilmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bizim bu çalışmadaki yaklaşımımız, iniş ortamını bizlere sunan sîret ve Kur’ân’ı ayrı ayrı okumaktan ziyade, birlikte inşa edilen bir süreç olarak okuma biçimidir.

Çalışmamızda tefsir ve sîret ilimlerini keyfiyet ilişkisi olarak ele almaya çalışırken bunu Hz. Şuayb kıssası örneğinde sunmaya çalışacağız. Bu iki ilim kullandıkları malzemeler ve konu bakımından birbirleriyle çok yakın disiplinlerdir. İkisi de Hz. Peygamber’i konu olarak seçmekte, ikisi de rivayet malzemesinden faydalanmaktadır. Bu iki ilmin birlikte ele alındığında bir bütünlük arz ettiğini Hz. Şuayb kıssası bağlamında gösterilecektir.

Çalışmamızın ana konusu, tefsir-sîret münasebetini Hz. Şuayb kıssası özelinde ortaya koymaktır. Bunun için öncelikle kıssalar hakkında genel bilgi verilip daha sonra bu iki disiplin açıklanarak aralarındaki ilişkiyi anlatılmaya gayret edeceğiz. Hz. Şuayb ve kavmi Tevbe 9/70 ve Hac 22/44 ayetlerinde “Ashâbu Medyen”; Hicr 15/78, Sâd 38/13 ve Kâf 50/14 ayetlerinde ise “Ashâbü’l-Eyke” olarak zikredilmektedir. Çalışmamızda konuyu Hz. Şuayb kıssası ekseninde ele aldığımız için bu ayetlere ayrı bir başlık açılmadı. Bu çerçevede, Hz. Şuayb ve kavmini konu edinen Şu’arâ Suresi 26/176-190, Hûd Suresi 11/84-95, A’râf Suresi 7/85-93 ve Ankebût Suresi 29/36-37 ayetlerini siyer ve tefsiri birbirinden ayırmaksızın, birbirinin tamamlayıcısı olarak ele alınarak sunulmaya çalışılacaktır.

III. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmamızda tefsir ve siyer ilimlerini keyfiyet ilişkisi olarak ele alınacaktır. Bu iki ilim kullandıkları malzemeler ve konu bakımından birbirleriyle çok yakın disiplinlerdir. İkisi de Hz. Peygamber’i konu olarak seçmekte, ikisi de rivayet malzemesinden faydalanmaktadır. Dolayısıyla bu iki ilmi birlikte ele alındığında bir bütünlük arz ettiği görülmektedir.

Çalışmamız tarihi bölümlere ayrılacaktır. Ele alacağımız Hz. Şuayb kıssasına dair tespit ettiğimiz ve İzzet Derveze'nin sıralamasını esas aldığımız nüzul sırasında inen ayetler Mekkî ayetlerdir. O nedenle Mekke döneminin daha iyi anlaşılabilmesi için gerçekleşen olaylar ve genel atmosferi, tasviri bir metotla ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Ayetlerin sîretle ilişkilendirilmesine yardımcı olacak çeşitli müfessirlerin görüşlerini ele almak üzere klasik eserlere başvurulacaktır. Elde edilen bilgiler ile günümüzdeki eserler Kur'ân ve sîret bağlamında sentezlenip sunulacaktır. Çalışmamızda çeşitli klasik ve modern tefsirlerden istifade edilmiştir. Bu kaynaklardan bazıları şunlardır: Taberî (ö. 310/923); *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Râzî (ö. 606/ 1210); *Mefâtihu'l-Gayb*, Kurtubî (ö. 671/1273); *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574); *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1878/1942); *Hak Dini Kur'ân Dili*, Seyyid Kutub (ö. 1906/1966); *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Mevdûdî (ö. 903/1979); *Tefhîmü'l-Kur'ân*, Muhammed İzzet Derveze (ö. 1888/1984); *et-Tefsîrû'l-Hadîs*, Vehbe ez-Zuhaylî (ö. 1932/2015); *et-Tefsîrû'l-Münîr*. Bu müfessirlerin eserlerinin yanı sıra ilk dönem siyer kaynaklarından İbn İshak (ö. 151/768); *Kitâbü'l-Meğâzî*, İbn Hişâm (ö. 218/833); *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, İbn Sa'd (ö. 230/845); *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Belâzürî (ö. 279/892-93); *Ensâbü'l-Eşrâf* gibi eserler temel kaynağımız olmuştur.

Kıssa-sîret üzerine yapılmış akademik çalışmalar ve ayetlerin tarihlendirilmesinde ve nüzûl döneminin tespitine yönelik yapılmış çalışmalar temel müracaat kaynaklarımız oluşturmaktadır. Başta Doç. Dr. Mahmut Ay'ın *Kur'ân Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak-Hz. Mûsâ Kıssası Örneği-* kitabı ile son dönemde yapılmış kıssa-sîret çalışmaları bu konuda ufukumuzu genişleterek, tezimizin içeriğinin ve şablonunun şekillenmesine yardımcı olmuştur.

Tezimizde yer verdiğimiz âyet meâlleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından *Kur'ân Yolu Meâli* ismi ile yayına sunulan meâl çalışmasından alınmıştır. Çalışmamızdaki kısaltmalar, dipnot ve kaynakça yazımı İsnad Atıf Sistemi 2. Edisyon esas alınarak hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN KISSALARI VE KUR'ÂN TEFSİRİNDE SÎRET

1.1. Kur'ân Kıssalarına Genel Bir Bakış

1.1.1. Kıssa Kavramı

Arapça “kassa” (قصة) fiilinden türetilen “kassa” (قصة) kelimesi, klasik sözlüklerde “iz sürmek, ardınca gitmek, bir haberi aktarmak”¹ gibi anlamlarla açıklanır. Bu anlamlardan yola çıkarak kıssayı; “bir olayın, peşinden adım adım iz sürer gibi anlatılması” olarak tanımlayabiliriz. Onun bu özelliği anlatılan kıssanın gerçekçiliğini ve doğruluğunu göstermektedir. Kur'ân'da kıssa kelimesi geçmemekle birlikte isim olarak “hikâye”, mastar olarak da “hikâye etmek” manasında “kasas”² ile aynı kökten gelen fiiller kullanılmaktadır. “Kassa” fiili iki yerde “bir kimsenin izini sürüp peşinden gitmek”,³ diğer birçok yerde ise “peygamberlerin hikâyelerini anlatmak, haber iletmek, hakkı, ayeti, rüyayı açıklamak, anlatmak”⁴ anlamlarında kullanılmıştır. Aynı kökten gelen “kısâs” sözcüğünün asıl anlamı iki kişiden her birinin diğerinin izini takip etmesidir.⁵ Bir fiil ve cezanın iki taraf için de geçerli olması nedeniyle bir terim anlamına sahip olup Kur'ân'da dört yerde bulunmaktadır.⁶ Kasas kelimesi ve türevleri dışında Kur'ân'da bu anlamda nebe', enbâ' ve hadîs kelimeleri de yer almaktadır. Sözlükte “önemli, yararlı ve büyük haber”⁷ anlamına gelen nebe'⁸ ve çoğulu enbâ'⁹ ile bu kökten türeyen birçok fiil

¹ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga*, 6 cilt, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 4. Baskı, 1407/1987), 3/1051; Ebû'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 6 cilt, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 5/11; Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1412), 671.

² Âl-i İmrân 3/62; el-A'râf 7/176; Yûsuf 12/3; el-Kasas 28/25.

³ el-Kehf 18/64; el-Kasas 28/11.

⁴ en-Nisâ 4/164; el-En'âm 6/57, 130; el-A'râf 7/7,35,101; Hûd 11/100,120; Yûsuf 12/3,5; en-Nahl 16/118; el-Kehf 18/13; Tâhâ 20/99; en-Neml 27/76; el-Mû'min 40/78.

⁵ Halil b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, 8 cilt, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmarrâî, (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1408/1988), 5/10.

⁶ el-Bakara 2/178,179,194; el-Mâide 5/45.

⁷ Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, 8/382; İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü'l-luga*, 3 cilt, thk. Remzî Münîr Ba'İbekî, (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 2/1028.

⁸ en-Nebe 78/2; Âl-i İmrân 3/44; Sâd 38/67; en-Neml 27/22; et-Tahrîm 66/3; el-Kehf 18/13; el-Hucurât 49/6; el-En'âm 6/34; el-A'râf 7/101; Yûsuf 12/21,102; el-Kasas 28/44.

Kur'ân'da bulunmaktadır. Hz. Âdem'in iki oğlu,¹⁰ Hz. Nûh,¹¹ Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Firavun, Âd, Semûd kıssalarıyla kıyamet ve gayb haberleri için nebe' ve enbâ' kelimeleri kullanılmıştır. “Yeni söz, hâdise” manasına gelen “hadîs”¹² de bazı ayetlerde “kıssa, hâdise, haber” anlamında geçmektedir. Hz. İbrâhim'in konukları, Mûsâ, Cünûd, Firavun, Semûd, kıyamet kıssa ve haberleri için “hadîs” sözcüğü kullanılmıştır.¹³ Ayrıca mesel de “kıssa, hikâye, destan” anlamında olmakla birlikte darb-ı mesellerde geçen kıssalar, bir konuyu örnekler üzerinden dikkat çekici ve etkili bir şekilde anlatmak amacıyla genelde temsîlî ve farazi nitelikte olur. Tarihi gerçeklik ifade eden birer hadise ve hikâye olmaları gerekmez. Bu Kur'ân'daki kıssalarla emsali birbirinden ayıran en mühim noktadır. Kur'ân meselleri içinde her iki kategoriye giren örnekler görmekteyiz. Âdem ve İsâ'nın yaratılışının temsili, Ashâbü'l-Karye ve İbn Meryem'in meselleriyle Nûh, Lût ve Firavun'un eşlerinin temsilleri¹⁴ tarihî gerçekliği anlatırken çölde ateş yakan adam, su sanılan yanıltıcı serap sağanağa tutulmuş kimse, örümcek, sivrisinek, karasinek, fırtınanın savurduğu kül, âciz köle, efendilerin çekiştiği köle vb. temsiller¹⁵ farazi ve sembolik özelliktedir.

Kıssaları ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde aktaran pek çok eserde, İsrâiliyat unsurlarına da yer verilmiştir. Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-Beyân* ve İbn Kesîr'in *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı tefsirleri, Taberî'nin *Târîhu'l-ümem* ve *'l-mülûk*, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'i gibi tarih kitaplarıyla Sa'lebî'nin *'Arâ'isü'l-mecâlis*'i ve İbn Kesîr'in *Kasasü'l-enbiyâ* gibi eserleri buna örnek verilebilir.

Muhammed Halefullah (ö. 1916-1997)'ın *Kur'ân'ın Geliş Ortamında Arap Toplumunu* eseri 1947 yılında Kahire'de hazırladığı *el-Fennü'l-kasasî fi'l-Kur'ân* adlı doktora tezinden sonra Kur'ân kıssalarının edebî boyutunu ele alan çalışmaların öncülerinden olmuştur. Bu tezde, Kur'ân kıssalarının tarihî gerçekliğinden ziyade, psiko-sosyal yönüyle güçlü bir edebî kurguya sahip olduğuna; anlatıların doğru ya da

⁹ Âl-i İmrân 3/44; el-En'âm 6/34,68; el-A'râf 7/101; Yûsuf 12/102; el-Kasas 28/44; Sâd 38/88; Kâf 50/28; el-Kamer 54/15,17,22,32,40.

¹⁰ el-Mâide 5/27.

¹¹ el-A'râf 7/101.

¹² Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, 3/177; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/278.

¹³ ez-Zâriyât 51/24; Tâhâ 20/9; en-Nâziât 79/15; el-Burûc 85/17; el-Gâşiye 88/1.

¹⁴ Âl-i İmrân 3/59; el-En'âm 6/10-11; Yâsîn 36/13.

¹⁵ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, 759.

yanlış olmasının, hatta halk arasında yaygın şekilleriyle aktarılmasının dahi önemli olmadığına dikkat çekilmiştir. Ancak bu yaklaşım üniversite çevresinde kabul görmediği gibi parlamentoya da taşınmış neticede tez danışmanı Emîn el-Hûlî (1895-1966) ile birlikte Halefullah'ın da üniversiteden uzaklaştırılmasına sebep olmuştur. Halefullah ise görüşlerini kısmen yumuşatarak eserini ancak Cemal Abdünnâsır döneminde yayımlayabilmiştir.¹⁶

1.1.2. Kur'ân Kıssalarının Özellikleri

Kur'ân kıssalar ile anlatıma çok önem vermiş ve geniş bir yer ayırmıştır. Nitekim Kur'ân'ın yaklaşık üçte birlik kısmı kıssalardan oluşmaktadır. Bu kıssaların bazılarında **“Biz bu Kur'ân'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun.”**¹⁷ ayetinde olduğu gibi Hz. Peygamber'e yapılan bir hitap ile giriş bulunmaktadır. Bu başlangıç üslubu dinleyenleri meraklandırdıktan sonra dikkat çeken bir bölüm ile kıssanın devamına yönlendirmektedir. Örneğin, Hz. Mûsâ kıssasında en ibret verici sahne verilir¹⁸ daha sonrasında ayrıntılarından bahsedilir. Diğer bir örnek Ashâb-ı Kehf kıssasının başlangıcıdır.¹⁹ Bazı kıssalarda ise önce hitap gelir, ardından hemen kıssanın ana fikri ya da olayların sonucu peşinen verilir; detaylara ise daha sonra geçilir. Bu tarz bir giriş, okuyucunun dikkatini çekerek olayın taşıdığı önemi ilk anda hissetmesini sağlar ve böylece onu gelişmeleri merakla takip etmeye yönlendirir.²⁰ Kıssalarda yalnızca Hz. Peygamber'e hitap edilmekle kalmaz, bazen vahyin doğrudan muhataplarına da seslenilir. Örneğin, Kamer suresinde birçok peygamberin kavimleriyle yaşadığı inkâr ve mücadele anlatıldıktan sonra, bu kez doğrudan Mekke müşriklerine dönülerek **“(Ey Mekkeliler!) Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa sizin için kitaplarda bir berat mı var?”**²¹ şeklinde bir soru yöneltilmiştir.

¹⁶ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Haziran 2025).

¹⁷ Yûsuf 12/3.

¹⁸ eş-Şu'arâ 26/63–66.

¹⁹ el-Kehf 18/9.

²⁰ Şengül, “Kıssa”, (Erişim 12 Haziran 2025).

²¹ Kamer 54/43.

Kur'ân kıssalarının anlatımında yöntem açısından bazı özellikler görülür. Kıssaların temel amacı tarihi hadiseleri ayrıntılı şekilde aktarmak değil önemli olan ibret ve dersler ile ilahî mesajı aktarmaktır. Bu nedenle kıssaların anlatımında şahıslar, kahramanlar, mekân kronolojik bir sıralama önemsenmemiştir. Mühim olan kıssadan alınabilecek dersleri ifade etmektir. Bundan dolayı Kur'ân kıssalarına baktığımızda temelde üç özellik görmekteyiz: Tekrar, olayların maksada yetecek kadar anlatılması, ibret alınacak noktaların belirtilmesi.

Kur'ân kıssalarının birçoğu farklı pasajlarda her defasında bağlama göre ayrıntıları, üslubu ve mesajı değişiklik göstererek tekrarlanmıştır. Örneğin Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Mûsâ kıssalarına baktığımızda zaman bu özellikte anlatıldığını görmekteyiz. Farklı yerlerde tekrar edilmesinin nedenlerinden birisi de Kur'ân'ın i'câz özelliklilerinden birisidir. Genel olarak farklı pasajlarda kısa kısa tekrarlar olarak görmekteyiz. Bir kıssanın bir bütün olarak tekrar edilmesi nadir görülür. Mesela Hz. Mûsâ kıssası farklı pasajlarda farklı anlatımlar ile karşımıza çıkar. Kısa kısa anlatılan bu tekrarlar birleştirildiği takdirde karşımıza neredeyse bütün halinde bir kıssa çıkmaktadır.

Kıssaların anlatımında amaç ibret ve irşat olduğu için kronolojik sıralama ve ayrıntılar yoktur. Bu olayların bilinmemesinden değil o nüzul sürecinde ihtiyaç duyulan bilgiyi aktarıp Allah'ın iradesine, gücüne, bilgisine şahitlik ederek olaylar içerisinde hakikate şahitlik etmemiz istenmektedir. Kronolojik sıralı bir anlatımı Yusuf kıssasında görmekteyiz.²² Örneğin Tâhâ suresinde önce Hz. Mûsâ'ya vahyin gelişi bahsedilmekte ardından bebeklik ve çocukluk hadiseleri anlatılmıştır.²³

Kur'ân kıssalarının anlatımında dikkat çeken bir diğer özelliği ise anlatım tarzıdır. Olayları aktarırken somutlaştıran, edebi, canlı bir üslup ile anlatılır. Bu nedenle kıssalar dinleyenler için düşünmeye sevk ederek sorumluluk almaya yöneltir. Her kıssanın kendine has maksadı vardır. Kur'ân'da aynı kıssanın farklı yerlerde tekrar karşımıza çıkmasının bir nedeni ise o esnada nüzul süreci içerisinde iniş maksadından kaynaklanmaktadır

²² Yusûf 12/1-102.

²³ Tâhâ 20/9-40.

1.1.3. Kur'ân Kıssalarının Çeşitleri

Kıssalara içerik ve kapsam yönünden çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Genel olarak mahiyetleri bakımından üç ana gruba ayrılmaktadır. Tarihi Kıssalar: Kur'ân'ı Kerim'de önemli bir yer tutan bu grup peygamberlerin ve bazı kişilerin ve toplulukların hayat hikayelerine dair anlatılardan oluşur. Bu bağlamda Hz. Âdem ve iki oğlu, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. İshak, Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf, Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Eyyûb, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ ve Hz. Îsâ gibi peygamberlerin hayatlarına dair kıssalar geniş yer tutar. Özellikle Hz. Âdem, Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Yûsuf kıssaları Kur'ân'da daha ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Bu grup içerisinde Üzeyir, Lokmân, Zülkarneyn, Firavun, Nemrud, Kârûn, Ashâb-ı Kehf, Ashâbü'l-Karye, Ashâbü'l-Fîl ve Ashâbü'l-Uhdûd gibi bazı şahsiyet ve topluluklara dair kıssalarda vardır.

Nüzul döneminde meydana gelen olaylara dair kıssalar: Kur'ân'da vahyin indiği dönemde o esnada yaşanan bazı önemli olaylar kısaca olarak aktarılmıştır. İsrâ hadisesi, hicret, Ahzâb, Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn, Hamrâü'l-Esed ve Tebük gazveleri ile seferleri ayrıca Bey'atü'r-Rıdvân ve Hûdeybiye Antlaşması gibi olaylar zikredilebilir.

Gaybî kıssalar: Kur'ân-ı Kerim'de gaybî bilgiye ilişkin anlatılan kıssalar da önemli bir yer edinir. Bu kıssalar, yedi farklı surede yer alan Âdem'in yaratılışı kıssası, kıyamet tasvirleri, âhiret, cennet, cehennem, buralara girecek olanların durumu hakkında bilgiler vermektedir.

1.1.4. Kur'ân Kıssalarının Amaçları

Her anlamlı söz gibi, hikmet yüklü kitap olan Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kıssalar, Hz. Peygamber dönemindeki muhataplarını uyarmak ve ibret almalarını sağlamak ve daha sonraki nesilleri düşündürmek ve onların da ibret almalarını sağlamak gibi çok katmanlı amaçlar taşımaktadır. Kur'ân ayetleri sadece lafzî anlamlarıyla sınırlı olmayıp derin manalar içermektedir. Böylece kıyamete kadar gelecek olan insanlara itikadî, ahlâkî, toplumsal mesajlar ulaştırmaktadır. Sadece

söylediğine takılıp esas mesajını göz ardı etmek, Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlamaktan uzaklaştırır.

Geçmişten günümüze Allah uyarıcı göndermediği hiçbir millete azap etmeyeceğini vaat etmiş²⁴ ve her dönemdeki toplumlara birçok uyarıcı gönderildiğini belirtmiştir.²⁵ Gönderilmiş olan uyarıcılardan bazıları Kur'ân'da karşımıza kıssa olarak çıkmaktadır. İnsanların ders ve ibret almaları için anlatılan bu kıssaların doğru anlaşılabilmesi için amaçlarının ne olduğunun doğru şekilde bilinmesi gerekmektedir.

1.1.4.1. Tevhit İnancını Yerleştirmek

Kur'ân'ın tüm insanlığa tevhidi anlatmak için indirildiği kıssalarda da açıkça görülür. Bu yönüyle A'râf, Hûd, Enbiyâ ve Şu'arâ gibi surelerde anlatılan peygamber kıssaları Allah'ın birliği, O'na itaat ve kulluk ana fikrinde odaklanmıştır. Ashâbü'l-Karye,²⁶ Ashâb-ı Kehf,²⁷ harap olmuş kasabaya uğrayan kimseye²⁸ ait kıssalarda âhiret inancı, cennet ve cehennem hayatı işlenmiştir. Bütün peygamberlerin İslâm dinini tebliğ ettikleri ve bu yüzden hepsinin Allah'ın birliği, âhiret inancı, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma gibi temel ilkelerde birleştiğini ortaya koymak, kıssaların başlıca amaçlarındandır. A'râf, Hûd ve Enbiyâ surelerinde peygamber kıssalarının ardışık olarak sıralanması, bu maksadın gözetildiğinin açık bir göstergesidir.

1.1.4.2. Hz. Muhammed'in Peygamberliğini Delillendirmek

Hız. Muhammed'in peygamberliğinin ve Kur'ân'ın vahiy kaynağı olduğunun ispatı da kıssaların temel amaçları arasında yer alır. Çünkü Mekkeli müşrikler ve diğer inkârcılar, Hız. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyi reddetmiş ve bu gerçeği kendi görüşlerine göre çürütmeye çalışmışlardır. Buna karşılık, Hız. Muhammed'in ümmi olmasına rağmen, getirdiği Kur'ân'da Mekkelilerin bilmediği,

²⁴ el-İsrâ 17/15.

²⁵ el-Hicr 15/10; en-Nahl 16/36.

²⁶ Yâsîn, 36/15.

²⁷ el-Kehf 18/ 9-26.

²⁸ el-Bakara 2/259.

ancak ilahî kaynaklı olan gayb haberleri ve kıssaların bulunması, onun vahyi Allah'tan aldığı gerçeğini güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır.²⁹

1.1.4.3. Hz. Muhammed'i ve Müminleri Teselli Etmek

Allah tarafından nübüvvet silsilesinin son halkası olarak insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak amacıyla görevlendirilen Hz. Peygamber de toplum tarafından çok çeşitli tepkilere maruz kalmıştır. İlk zamanlar alay ve küçük görmeyle başlayan bu tepkiler zaman geçtikçe ve Müslümanların sayısı arttıkça daha da şiddetlenerek baskı ve fiziki şiddete dönüşmüştür. Başta kendisi olmak üzere tüm inananları etkileyen bu zorbalıklar karşısında Hz. Muhammed bir beşer olarak üzülmüş, sıkılmış, daralmıştır. Dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidayet ve hak din ile gönderen Allah³⁰ bu yolda karşılaştığı zorluklar karşısında yılmaması ve misyonunu tamamlaması için Hz. Muhammed'e bizzat hitap ederek onu teselli etmiş, zor zamanlarda destek vermiş ve onun motivasyonunu artırmıştır. ***“Biz bu Kur’ân’ı sana güçlük çekesin diye indirmedik”***³¹ ayeti bize göre bu konudaki en önemli prensibi vurgulamaktadır. Bu konudaki başka bir temel prensip ise Âl-i İmrân suresinde zikredilmektedir. Bu ayette Allah, müminleri ***“Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz; sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz.”***³² diyerek kendilerini bekleyen zorlu süreç hakkında uyarıda bulunmuştur.

Kıssalar, Hz. Peygamber'e risâlet görevi verilenlerin ilki olmadığını hatırlatarak ona moral vermeyi, destek olmayı amaçlamaktadır. Bu amaç, aynı zamanda onun izinden giden bütün davetçiler için de geçerlidir. Örneğin Hz. Peygamber'e doğrudan, onun peşinden giden davetçilerine dolaylı olarak hitap eden ***“Peygamberlerin kıssalarından senin gönlünü ferahlatacak bütün haberleri sana anlatıyoruz.”***³³ meâlindeki ayet, Kur’ân'da anlatılan kıssaların öncelikle İslâm'a

²⁹ Hûd 11/49; Yûsuf 12/102; el-Kasas 28/44-46.

³⁰ es-Saf 61/9.

³¹ Tâhâ 20/2.

³² Âl-i İmrân 3/186.

³³ Hûd 11/120.

davet esnasında karşılaşılan zorlukları aşmaları hususunda Hz. Peygamber'e ve Ashâbına moral, motivasyon vermeyi amaçladığını göstermektedir.³⁴

Kur'ân kıssalarında Hz. Peygamber'in ve müminlerin felâket ve sıkıntılar karşısında nasıl olmaları gerektiğine de yer verir. Onların dayanma gücünü arttırmak,³⁵ onları teselli etmek, dua, sabır ve tevekküle teşvik, Allah'ın peygamberlerine ve seçkin kullarına ihsan ettiği nimetleri hatırlatmak (Âdem-İblîs kıssasında olduğu gibi), âdemoğullarını şeytandan sakındırmak gibi hususlar kıssaların amaçlarındandır. Ayrıca kıssalarda din olgusunun Hz. Âdem'den beri süregelen değişmez tarihî gerçekliği de özet olarak ortaya konmuştur. Kur'ân kıssalarında parlak bir edebî üslûp ve estetik ifade ile anlatılmış tarihî gerçeklerin içerisine bu nevi dini mesajlar mükemmel bir uyumla yerleştirilmiştir.

Hz. Muhammed'e tebliğ esnasında karşılaştığı zorluklara karşı güç vermesi için kendisinden önceki peygamberlerin çekmiş olduğu acı ve zorluklardan örnekler sunulmuştur. Bu gaye ile indirilmiş olan ayetlerde: ***“Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden önceki elçiler de yalanlanmışlardır. Bütün işler Allah'a döndürülecek (ve Allah, herkesi yaptığıyla cezalandıracak)tır.”***³⁶ ve ***“(Ey Muhammed!) Eğer seni yalanlıyorlarsa bil ki, onlardan öncekiler de kendilerine apaçık deliller, sahifeler ve aydınlatıcı bir kitap getirmiş olmalarına rağmen peygamberlerini yalanlamışlardır.”***³⁷ buyurulmaktadır. Bu konuda Hz. Muhammed'e örnek olarak zikredilen peygamberlerden biri de Hz. Nûh'tur. Onun başına gelenlerin anlatıldığı ayetlerin bir kısmı şöyledir: ***“Andolsun, onlardan önce, evvelkilerin çoğu da sapmıştı. Biz onların içine de uyarıcılar göndermiştik. Bak, o uyarılanların sonu nice oldu. Ancak Allah'ın halis kulları o azabın dışında kaldılar. Andolsun Nûh bize yalvarmıştı da ne güzel kabul buyurmuştuk! Onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık. Yalnız onun zürriyetini kalıcılar yaptık (onlardan başka hepsini helak ettik). Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık: Âlemler içinde***

³⁴ Mahmut Ay, *Kur'ân Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak-Hz. Musa Kıssası Örneği-* (İstanbul: Ensar Yayınları, 4. baskı, 2019), 87.

³⁵ Hûd 11/102.

³⁶ Fâtır 35/4.

³⁷ Fâtır 35/25. Benzer ifadeler için bk. el-En'âm 6/34; el-Mü'min 40/78; el-Ahkâf 46/35.

Nûh'a selâm olsun (bütün insanlar onu esenlikle anarlar). İşte biz güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız.”³⁸

Bir diğer örnek ise Hz. Dâvûd'dur. Sâd suresinde Hz. Muhammed'in onların söylediklerine sabretmesi istendikten sonra **“Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi.”**³⁹ buyurularak bu konuda onu rol model olarak alması istenmektedir. Sabretmeleri, her zaman ve durumda ümitvar olmaları, Allah'a teslimiyetleri, iyi işlere koşmaları, iffetleri muhafaza etmeleri, daima Allah'a yönelmeleri ve yumuşak huylu olmaları ile Hz. Eyyûb, Hz. İsmâîl, Hz. İdrîs, Hz. Zülkifl, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yûnus peygamberler de örnek olarak yer alır.⁴⁰

Allah'ın Hz. Muhammed'i moral motivasyon yönünden desteklediği ayetlerin içeriği farklı mesajları barındırır. Bazı ayetlerde sıkıntılar karşısında sabretmesi ve üzülmemesi istenirken, bazı ayetlerde ise Allah'ın gelecekte kendisine ve inananlara zafer nasip edeceği müjdelenmekte, inanmayanların ise mağlup olacakları haber verilmektedir.⁴¹ Kur'an'da Hz. Peygamber'in tebliğ görevini yerine getirirken karşılaştığı zorluklara karşı Allah tarafından maddi manevi yönden desteklendiğini veya destekleneceğini bildirilmesi moral motivasyonunun artırılmasına yardımcı olmuştur. Hz. Peygamber ve bütün inananlar tüm durum ve koşullarda O'na dayanıp güvenmeye davet edilir.⁴² Allah, kendisine hakkıyla tevekkül edenler için her daim yeterli olduğunu belirtir.⁴³ Gerçek anlamda imanı ve tevekkülü hissettikleri takdirde bir kısım insanların onları korkutmaları onların Allah'a olan bağlılıklarını daha da perçinler.⁴⁴ Allah, müşriklerden, Ehl-i Kitap'tan ve münafıklardan gelebilecek tehditler karşısında endişelenen Hz. Peygamber'i kendisini koruyacağı konusunda kendisine güvenmesi gerektiğini hatırlatıp güven telkin eder.⁴⁵ Nitekim Hz. Peygamber de bu mesajı çok iyi anlamıştır. Öyle ki hicret yolculuğunda Hz. Ebû Bekir'le birlikte Sevr Mağarası'na sığındıklarında, müşrikler mağaranın yakınına kadar geldiklerinde Hz. Ebû Bekir korku ve endişeye kapılmıştı. Ancak Hz. Muhammed, tam bir teslimiyet ve tevekkül içerisinde, arkadaşına dönerek şu sözleri

³⁸ es-Saffât 37/71-80.

³⁹ Sâd 38/17.

⁴⁰ el-Enbiyâ 21/83-91.

⁴¹ es-Saffât 37/171-173.

⁴² Âl-i İmrân 3/173; eş-Şu'arâ 26/217; el-Ahzâb 33/3; et-Teğâbün 64/13; et-Talâk 65/3.

⁴³ ez-Zümer 39/36.

⁴⁴ Âl-i İmrân 3/173.

⁴⁵ el-Mâide 5/67; el-Ahzâb 33/48.

söylemiştir: “*Korkma! Allah bizimle beraberdir. Üçüncüleri Allah olan iki kişiye ne olacağını düşünürsün?*”⁴⁶ Bu sözler, onun Allah’a duyduğu derin güvenin bir tezahürüdür. Kur’ân, bu sahneyi zikrederek elçisine ‘sekine’yi indirdiğini bildirir.⁴⁷

1.1.4.4. İnsanların İbret Almalarını Sağlamak

Kur’ân kıssalarının temel amaçlarından birisi de anlatılan olaylar aracılığıyla ibret alınmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda geçmiş kavimlerin başlarına gelen olayları aktarır. Böylece onların yolunu izleyenlerin de aynı akıbeti uğrayabileceği güçlü bir şekilde vurgulanır. Kıssalarda iyi ve kötü örnekler karşılaştırmalı biçimde sunulur.

Bu bağlamda Kur’ân, geçmiş toplumların yaşadığı olayları yalnızca tarihî birer anlatı ahlâkî ve toplumsal bir uyarı olarak sunar. Kıssalar, bireyin iç dünyasında bir muhasebe başlatmayı, toplumsal düzeyde ise adalet ve erdemin yerleşmesini hedefler. Nitekim Yûsuf Suresi’nin sonunda şöyle buyrulur: “*Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur’ân, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.*”⁴⁸ Bu ayet, kıssaların yalnızca geçmişi anlatmakla kalmadığını, aynı zamanda bugünün insanına yol gösterici olduğunu açıkça ortaya koyar.

1.1.4.5. İnsanları Şeytana Karşı Uyarmak

Kur’ân kıssalarının bir diğer amacı ise insanları şeytanın açık ve gizli tuzaklarına karşı uyarmaktır. Nitekim şeytan, vesvese vererek Hz. Âdem ve Hz. Havva’yı cennetten çıkarmayı başarır. Bu kıssada ilk insandan itibaren şeytanın insanlık için sürekli ve sinsi bir tehdit oluşturduğunu vurgular.⁴⁹ Bu kıssa tüm insanlığa yönelik evrensel bir uyarı olarak aktarılır. Kur’ân’da: “*Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak*

⁴⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/181.

⁴⁷ et-Tevbe 9/40.

⁴⁸ Yûsuf 12/111.

⁴⁹ el-A’râf 7/20-22.

*cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık.”*⁵⁰ ayetinde şeytanın insan için göremeyeceği aktif bir tehlike olduğu vurgulanır. İnsanı aldatma yollarında daima çalışır. Mesela aldatmaya çalıştığı bir yöntemde insanın nefsini temiz göstermeye çalışmasıdır. Bu husus Hz. Yusuf’un diliyle şöyle aktarılır: *“Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, Rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”*⁵¹ Şeytanın yöntemlerinden birisi de vesvese vererek kötülüğü süslemek olduğunu gösterir. Kur’ân kıssaları ile insanlar şeytanın çeşitli tuzaklarına karşı uyarılır.

1.1.4.6. Peygamberlerin Tebliğ Ettikleri Dinlerin ve Gönderiliş Amaçlarının Aynı Olduğunu Ortaya Koymak

Kur’ân kıssalarının amaçlarından biri de Hz. Adem’den Hz. Muhammed’e kadar tüm peygamberlerin ve onlarla birlikte gelen dinlerin aynı ilahî kaynaktan ortaya çıktığını kanıtlamaktır. Her devirde davet edilen din bir olunca iman edenler tek bir ümmet inkâr edenlerde câhiliyeyi temsil etmişlerdir.

*“Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.”*⁵² *“Allah’ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. “O’nun elçileri arasında ayırım yapmayız” ve “İşittik, itaat ettik, bağışlamamı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır” dediler.”*⁵³ ayetlerinde müminlerin temel özelliği olarak tüm peygamberlere ve getirdiklerine iman ettiklerinden bahsedilir.⁵⁴ *“Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel hâle getirmiş fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: “Keşke şu tuğlada yerine konulmuş olsaydı.”* Resûlullah sözlerine şöyle devam etmiştir: *“İşte*

⁵⁰ el-A’râf 7/27.

⁵¹ Yûsuf 12/53.

⁵² el-Bakara 2/4.

⁵³ el-Bakara 2/285.

⁵⁴ bk. el-Bakara 2/136,138,213; Al-i İmrân 3/33,50,84; en-Nisâ 4/47,136,150,152,163,165; el-Mâide 5/14, 46,48,59; el-En’âm 6/83,70,90,92; el-Ankebût 29/46,47; el-Ahzâb 33/7; eş-Şûrâ 42/13; el-Ahkâf 46/12,30; ez-Zâriyât 51/36; en-Necm 53/36,56; es-Saf 61/6,7.

ben o tuğlayım. Ben peygamberlerin sonuncusuyum.”⁵⁵ Bu hususun delillerinden biri bu hadistir. Sonuç olarak Allah’ın tek bir din gönderdiği ve bunun delillerinden bir diğeri bütün peygamberlerin aynı şeylere davet etmiş olmasıdır. Hz. Peygamber’e bu kıssalar bildirilerek aynı dinin bir parçası olduğu vurgulanır. Şu’arâ suresinden peygamber kıssaları peş peşe anlatılır. Her bir kavmin kendilerine gelen peygamberi yalanladığı ifade edilirken “الْمُرْسَلِينَ” şeklinde çoğul kalıbı kullanılmıştır.⁵⁶ Bunun sebebi peygamberleri ve getirdikleri vahyin esasının bir olmasıdır.

1.1.4.7. Geçmiş Milletlerin Helak Edilme Sebeplerini Göstermek

Kıssaların anlatılmasının önemini Abdullah b. Amr, şöyle ifade etmiştir: *“Allah’ın Peygamberi bize sabaha kadar İsrailoğulları’nın kıssalarını anlatırdı; ancak farz bir namazın vakti girince kalkardı.”*⁵⁷ Bu sözü, Hz. Peygamber’in kıssalar ile geçmiş kavimlerden örnekler üzerinden Ashâbına ders verdiğini açıkça göstermektedir. Hz. Peygamber’in şu sözleri de kıssaların evrensel olduğuna bir delildir: *“Muhakkak siz, önceki ümmetlerin yolunu karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. Hatta onlar bir kertenkele deliğine girmiş olsalar siz de onları takip edeceksiniz.”*⁵⁸ Bu hadis, geçmişte yaşanmış sapmaların ve yanlışların günümüzde tekrar edilebileceğine dair güçlü bir uyarıdır.

Kur’ân-ı Kerim’de Allah, geçmiş toplumların helak edilmesini yalnızca bir ceza olarak değil, sonrakilere ibret vesilesi olarak nitelendirmiştir. Nitekim Allah’a isyan eden bir grup Yahudi’ye verilen cezadan bahsedilen ayette şöyle buyrulmuştur: ***“Biz bunu hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, müttakiler için de bir öğüt kıldık.”***⁵⁹

Bu örnekler, geçmiş milletlerin helakının; şirk, inkâr, isyan ve zulüm gibi büyük günahların sonucunda gerçekleştiğini ortaya koyar. Allah, kullarına asla haksızlık etmez. Bu toplulukların yaşadıkları, günümüz insanları için ibret yüklü birer uyarı niteliğindedir.

⁵⁵ Buhârî, “Menâkıb”, 18.

⁵⁶ bk. Şu’arâ 26/105, 123, 141, 160, 176.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, “İlim”, 11.

⁵⁸ Buhârî, “İ’tisâm”, 14.

⁵⁹ Bakara 2/66.

1.2. Kur’ân Tefsirinde Sîret

1.2.1. Sîret

Arapça siyer (سير) kelimesi, “*gitmek, yürümek, harekete başlamak*” anlamını taşıyan fiilinden türetilmiştir.⁶⁰ Sîre (سيرَة) kelimesinin çoğuludur ve sözlükte “*davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi*”⁶¹ anlamlara sahiptir. Sîret Kur’ân-ı Kerim’de, “**Allah şöyle buyurdu: Onu al ve sakın korkma! Biz onu ilk haline döndüreceğiz.**”⁶² ayetinde “*hal ve şekil*” manasında yalnız bir yerde geçmektedir.⁶³ Arapçada farklı anlamlarda kullanılmasına rağmen terim olarak genelde bir kişinin özelde ise Hz. Peygamber’in hayatı anlamlarına gelmektedir. Sîret ve siyer terimleri, Hz. Peygamber’in hayatını inceleyen bilim dalı ile bu alanda kaleme alınan eserler için kullanılan kavramlardır.⁶⁴

Siyer, bir yönüyle Kur’ân’ın iniş sürecinde onun toplumsal hayattaki fiilî görüntüsüdür.⁶⁵ Vahyin pratikteki yansımasıdır. Kur’ân’ın hükümlerinin hayata geçirilmesinin somut örneğidir. İslâm dünyasında Hz. Peygamber’in hayatına ve kişiliğine gösterilen ilgi, Kur’ân-ı Kerim’in ve İslâm dininin ona verdiği önemden kaynaklanır. Bu sebeple, bir Müslümanın Hz. Peygamber’in hayatı ve şahsiyetine olan ilgisi, İslâm’a giriş anıyla birlikte başlar.⁶⁶ Kur’ân-ı Kerim’in içeriği açısından Hz. Peygamber’in hayatının önemli bir yer tuttuğunu fark eden sahabe nesli, onun hayatını ve kişiliğini tanımanın Kur’ân’ı ve İslâm’ı daha iyi anlamak için vazgeçilmez olduğunu idrak etmişlerdir. Bu anlayış neticesinde, siyer ve megâziye ilişkin bilgi ve rivayetler tefsir kitaplarına aktarılmıştır.⁶⁷

Siyer, genellikle ele aldığı konuları kaynaklarında kronolojik sırayla sunar. Bu yöntem, rivayetlerin tarih sırasına göre dizilmesini ve olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisinin kurulmasını mümkün kılar. Siyerdeki olaylar, hem bağımsız birer

⁶⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/691.

⁶¹ Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1403/1983) 122.

⁶² Tâhâ 20/21.

⁶³ Mustafa Fayda, “Sîret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Haziran 2025).

⁶⁴ Ahmet Yaman, “Siyer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Haziran 2025).

⁶⁵ Adnan Adıgüzel, “Tâlût-Câlût Kıssası Örneğinde Kur’ân’ın Anlaşılmasında Siyer Bilgisinin Önemi”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, (Ocak-Haziran 2019), 108.

⁶⁶ Fayda, “Sîret”, (Erişim 12 Haziran 2025).

⁶⁷ Fayda, “Sîret”, (Erişim 12 Haziran 2025).

hadise olarak değerlendirilebilir hem de ardışık gelişen olayların nedenleri ve sonuçları olarak birbiriyle bağlantılıdır. Böylece, okuyucu siyerdeki olayları zihninde sıralı bir şekilde kategorize ederek, özelde İslâm tarihini, genelde dünya tarihini ve yaşadığı zamanı tarihsel bütünlük içinde anlayabilir. Olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisi, her hadisenin tarihî sürece uygun şekilde gelişmesini zorunlu kılar. Bu yaklaşım, doğal akışa uymayan rivayetlerin metin tenkidi yoluyla elenmesine de olanak tanır.

Siyer rivayetleri, olayların gerçekleştiği tarih ve coğrafyanın sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarıyla uyumlu olmak zorundadır. Bu zorunluluk, araştırmacıları dönemin tarihsel şartlarını farklı açılardan incelemeye yönlendirir. Hz. Peygamber ve Ashâbının kendi zamanlarının insanları olduğu gerçeği, siyer okuyucusunun her zaman aklında bulundurması gereken temel bir kavramdır. Örneğin, Kureyş'in uzun yıllar düşman olarak gördüğü Hz. Peygamber ile Hûdeybiye'de yapılan barış, sadece anlık bir gelişme olarak değil, arka planda yatan siyasi, askeri ve ekonomik etkenlerin etkisiyle değerlendirilmelidir.⁶⁸

1.2.2. Sîret'in Kur'ân'ın Nüzulüne Etkisi

Hz. Peygamber'in hayatı ile Kur'ân'ın nüzulü arasındaki bağlantı, yani sîret-nüzul ilişkisi, Kur'ân'ın doğru anlaşılması ve yorumlanması bakımından birbirinden kopmaz bir bütün oluşturur. Zira sîretin doğru okunması ve anlaşılması, Kur'ân'ın her dönemdeki muhatapları tarafından sıhhatli bir zeminde daha rahat anlaşılmasını sağlar. Özellikle ayetlerin veya surelerin Mekkî ya da Medeni oluşu, nasih ve mensuh durumu ile sebep-i nüzul gibi birçok husus, sîret-nüzul ilişkisi kapsamında ele alınıp açıklanmaya çalışılmaktadır. Basitçe ifade etmek gerekirse, Kur'ân'ın ilk muhatabı Hz. Peygamber iken, sîret de onun hayatını ve çevresindeki tarihi koşulları incelemektedir. Kur'ân'ın ilk muhatabının Hz. Peygamber olduğuna dair örneklerden biri olarak Hûd Suresi 120. ayetteki ***“Peygamberlerin haberlerinden senin imanını pekiştirecek, moral gücünü artıracak her şeyi sana anlatıyoruz”*** mealinde ***“moral gücünü artıracak”*** ifadesi Hz. Peygamberi muhatap almıştır. Ahzab Suresi 45-46. ayetlerde ise; ***“Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeci ve uyarıcı olarak***

⁶⁸ Cahid Kara, “Siyer-Tefsir Bağlamında Medine Dönemi Nifak Hareketlerinde Yahudiler: Şâs B. Kays Olayı Örneği”. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, (Ocak–Haziran 2019), 44-45.

gönderdik. Allah'ın izniyle (insanları) Allah'a çağıran bir davetçi ve ı ışık saçan bir kandil olarak.” haberi de bu durumu teyit edici mahiyettedir. Allah Teâla'nın insanlıkta gerçekleştirmeyi murad ettiğı değışim ve dönüşüm sürecinde, Hz. Peygamberin örneklığı çok önemli bir rol oynamıştır. Onun ilettiğı mesaj, insanlığın doğru yola yönelmesi ve onlara öğüt vermesi amacı taşımaktadır; insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için gönderilmiştir. Bu durum, sadece mesajın iletilmesinin yeterli olmadığını, aynı zamanda bu mesajların hayat içinde uygulanmasının da gerektiğini gösterir. Hz. Peygamber, kendisine vahyedilen mesajları yalnızca aktarmakla kalmamış, aynı zamanda onların doğru anlaşılması ve uygulanması konusunda da üzerine düşen sorumluluğı eksiksiz yerine getirmiştir.

“Apaçık deliller ve itaplarla (gönderdik onları). Sana da o Zikr'i indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın ve onlar da bu sayede belki düşünürler.”⁶⁹ ayetinde işaret edildiğı gibi, Hz. Peygamber'in görevi yalnızca mesajı iletmekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu mesajın doğru şekilde anlaşılmasını ve benimsenmesini sağlamaktır. Mesajın kavranması, içselleştirilmesi ve hayata geçirilmesi için büyük bir gayret göstermiştir. Bu yönüyle o, sadece bir tebliğci değil, aynı zamanda mükemmel bir öğretmendir. Hz. Peygamber'in hayatı ile Kur'ân'ın tebliğı ve ilkelerinin uygulamaya geçirilmesi arasındaki bu sıkı ilişki, siyer ile nüzul arasında bir bağ kurulmasını zorunlu kılar. Bu iki unsurun birbirinden ayrı ve bağımsız olarak ele alınması hem Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında hem de Hz. Peygamber'in gerçek kişiliğinin tanınmasında önemli hatalara neden olabilir.⁷⁰

Peygamber, değışimi hem kendi kişiliğinde hem de kendisine bağı topluluk içinde birlikte gerçekleştirmiştir. Onun sünneti, sadece kendi davranışını değil, aynı zamanda takipçilerinin yapıp etmelerini de kapsar. Bu açıdan sünnet, bireysel ben'den başlayıp, toplumsal biz anlayışıyla devam eden kesintisiz bir sürecin bütünüdür.⁷¹ Nasıl ki bir tarafta din duygusu, bireyin kişiliğinden güç alırken diğer taraftan da kişilik, dinin insan ruhunda alacağı şekli belirliyor ve kişiye has davranış tarzlarının oluşmasında etkili oluyorsa vahiy ve sîret etkileşiminde bir yandan inen vahiy Hz. Muhammed'in kişiliğini ve davranışlarını değıştirip yönlendirilirken diğer yandan Hz. Muhammed'in kişiliğı ve davranışları inen vahiyleri şekillendirmiştir.

⁶⁹ en-Nahl 16/44.

⁷⁰ Fatih Yiyek, “Siyer-Tefsir İlişkisine Dair Sorular ve Cevaplar”. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, (Ocak-Haziran 2019), 193-194.

⁷¹ Yaşar Düzenli, “Siyerin Hakemliğinde Tefsirin Varoluş Mücadelesi”. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, (Ocak-Haziran 2019), 241.

Örneğin kendisinin yaptığı bazı nâfile ibadetleri sahabilerin de ifa ettiğini görünce bir ayet inerek bu ibadetin farz kılınabileceğini ve Müslümanların ibadet yükünün ağırlaşacağını düşünerek bu ibadetleri yapmaktan vazgeçtiği olmuştur.⁷²

Ayetlerin nasıl ve ne şekilde ineceğini etkileyen sadece Hz. Peygamber'in davranışları değildir. Bunun yanında sahabilerin yaptıkları veya yapmadıkları şeyler üzerine de ayetler inmekteydi. Bunun bilincinde olan sahabiler kendi haklarında olumsuz ifadeler içeren bir ayetin inmemesi için çok hassas davranmaktaydılar. Nitekim Hz. Ömer'in oğlu Abdullah: *“Biz Peygamber hayattayken hakkımızda vahiy inmesinden korktuğumuz için, kadınlar hakkında ileri-geri konuşmaktan çekinirdik. Peygamber ölünce rahat konuşmaya başladık.”*⁷³ diyerek nüzul dönemi yaşayan insanların yaptıkları ile inen vahyin arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunu belirtmektedir.

1.2.3. Sîret'in Tefsire Kaynaklığı

Siyer bağlamında değerlendirilen herhangi bir olayın, ilgili bir Kur'ân âyetinin nüzûlüne vesile olması durumunda “sebeb-i nüzûl” olarak isimlendirilmesi, İslâm ilim geleneğinde yerleşik bir yaklaşımdır. Bu çerçevede iki temel durum dikkat çekmektedir: İlki, başlangıçta siyer içerisinde sıradan bir vakıa olarak yer alan bir olayın, ilgili âyetin inişinden sonra vahiy ile doğrudan ilişkilendirilerek özel bir anlam ve değer kazanmasıdır. Bu tür hadiseler, müfessirlerin ve muhaddislerin dikkatini celbeden nüzûl vesileleri hâline gelmektedir. İkincisi ise, bir ayetin nüzûlüne birden fazla olayın sebep olarak gösterilmesidir ki bu durum, sahâbîlerin farklı vakaları aynı ayetin sebeb-i nüzûlü olarak nakletmelerinden kaynaklanmakta ve rivayetlerde sahâbî yorumunun etkisini gündeme getirmektedir. Ancak siyerle ilgili nakillerde sahâbîlerin genellikle bizzat şahit oldukları hadiseleri aktarmaları, yorum ihtimalini görece azaltmaktadır. Bu tespitler doğrultusunda siyer ile esbâb-ı nüzûl arasındaki ilişki, siyerin esbâb-ı nüzûlü de kapsayan daha geniş bir ilim dalı olduğu şeklinde kavramsallaştırılabilir. Zira esbâb-ı nüzûl, siyer içerisinde yalnızca vahiy ile doğrudan irtibatlı olaylara verilen özel bir isim iken siyer, Hz.

⁷² Buhârî, “Teheccüd”, 5.

⁷³ Buhârî, “Nikâh”, 80; İbn Mâce, “Cenâiz”, 65.

Peygamber'in doğumundan vefatına kadar olan süreci, hatta doğum öncesi gelişmeleri dahi kapsayan kuşatıcı bir yapıya sahiptir.⁷⁴

Siyerin tefsire kaynaklık görevi yalnızca esbâb-ı nüzule dair rivayetlerle sınırlı kalmamaktadır. Hz. Peygamber'in yaşamı ve tevhid mücadelesiyle Kur'ân ayetlerinin iniş kronolojisi arasında önemli bir uyum vardır. Hz. Peygamber'in hayatında, nüzul sebebi rivayeti olmayan veya tespit edilemeyen tarihî kıssalar, ahiret haberleri, gaybî bilgiler ile itikat, ahlâk, ibadet gibi konularda inen ayetler, inme aşamaları açısından siyerle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in hayatı zaman ve mekân bağlamında bir bütün olarak okunmalıdır. Metin dışı bağlam dikkate alınmadan yapılan bir okuma ise, ayetin maksadını aşan, hatta İslâm'ın temel ilkeleriyle çelişen anlamların ortaya çıkmasına yol açabilir.⁷⁵

Siyer ayetler arasında konusal benzerlikleri tespit noktasında deliller sunarak ayetler arasında olan ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Siyer birbirinden bağımsız gibi gözüken ayetleri aslında bir olayın bir yönünü anlatan dolayısıyla bir bütünün parçaları olduğunu ve ayetlerin kendi içerisinde oluşturduğu bütünlüğü ve ahengi ortaya koymaktadır.⁷⁶ Siyer ayetlerin arka planını tarihsel olarak aktarırken ayetlerin uygulamalı olarak açıkladığını söyleyebiliriz.⁷⁷

Kur'ân yalnızca yazılı bir metin olarak değil, aynı zamanda sözlü bir hitap biçimiyle okunmalıdır. Konuşan ile muhatap arasındaki ilişki içinde anlaşılması gerekir. Bu diyalogun bir tarafı elimizde bulunan Kur'ân metninde yer alırken, diğer tarafı Hz. Peygamber'in sîretinde bulunur.⁷⁸ Vahyin indirildiği döneme dair bilgi veren sahabe ve tabiûn âlimlerinin aktardığı rivayetlere öncelik vermeyi ve ayetlerin nüzul sürecinde hangi meseleyi veya sorunu yanıtladığını belirlemek gerekmektedir.⁷⁹

Tefsirin temel odağı Kur'ân olması, onun gelişigüzel ya da rastlantısal yöntemlerle ilerleyen bir alan olmamasını zorunlu kılar. Bu bağlamda, tefsirin belirli

⁷⁴ Fatih Özaktan, "Siye İlmî ve Diğer İslâmî İlimlerle İlişkisi", Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi 1/1 (Kasım 2018), 114,145.

⁷⁵ M. Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak: Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2016) 31-33.

⁷⁶ Fatih Özaktan, "Enfâl ve Tevbe Sûreleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri", Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi 17/2 (Nisan 2015), 5-7.

⁷⁷ Fatih Özaktan, "Enfâl ve Tevbe Sûreleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri", 15,16.

⁷⁸ Nitekim bağlam, kelimelerin siyak ve sibakından çok daha geniş bir şeydir. bk. John C. Condon *Kelimelerin Büyülü Dünyası*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 158.

⁷⁹ Muhammed Coşkun, *Kur'ân Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi* (İstanbul: Fikir Yayınları, 2014), 17.

bir metodolojiye dayanması gerekir. Bu metodoloji, özellikle iki ana unsur üzerinde yoğunlaşır: dil ve bağlam. Kur'ân mesajlarını insanlara Arapça dili aracılığıyla iletmesi nedeniyle, metni anlamada öncelikle dilbilimsel kuralların dikkate alınması elzemdir. Ancak sadece dil bilgisinin varlığı, metnin tam olarak anlaşılması için yeterli değildir. Dilin anlaşılmasını etkileyen tüm unsurların kapsamlı bir şekilde bilinmesi, Kur'ân'ı doğru anlamaya ve yorumlamaya çalışanlar için zorunlu olmakla birlikte, tek başına yeterli bir kriter değildir. Kur'ân'ın indiği yirmi üç yıllık dönemin tarihi, kültürel, siyasal, coğrafi, dini ve edebi özelliklerinin öncesi ve sonrasıyla birlikte bilinmesi, ilgili sorulara doğru ve kapsamlı cevaplar verebilmenin temel koşullarındandır. Zira bu koşullar, ayetlerin kelime anlamlarında doğrudan yer almasa da onların nüzulüne zemin hazırlayan dış etkenleri oluşturur. Bu dış etkenlerin anlaşılmasında en büyük rolü Hz. Peygamber'in hayatı üstlenir. Bu bilgiye ulaşmanın en güvenilir yolu ise siyer literatürü ve siyer bilimine dayanan kaynaklardır.⁸⁰

Siyer ve Megâzî eserlerinde yer alan Hz. Muhammed ile ilgili çok sayıda rivayet ve anlatımın, tefsir literatüründe birincil kaynaklar olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Hicrî 4. ve Milâdî 10. yüzyıldan itibaren, müfessirler siyer kaynaklarına daha yoğun bir şekilde başvurmuşlardır. İbn Cerîr et-Taberî, müfessirlerin siyer kaynaklarına yönelişinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve kendisinden sonraki tefsirciler üzerinde kayda değer bir etki yaratmıştır. Takip eden dönemlerde ise müfessirler, siyer içeriği ile bağlantılı ayetleri yorumlarken doğrudan siyer rivayetlerine başvurmuş, hatta zaman zaman bu rivayetlerden uzun alıntılar yapmaktan çekinmemişlerdir. Bu durum, bir ilim dalının ihtiyacını karşılamak üzere diğer bir disiplinin kaynaklarından yararlanmasının kaçınılmaz ve bilimsel bir yöntem olduğunu göstermektedir.⁸¹

Kur'ân'ın birçok ayetinde ya doğrudan Hz. Muhammed'le ilgili hususlar ele alınmakta ya da sahabenin içerisinde bulunduğu olaylara dair bilgiler verilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ayetlerde zaman, mekân ve kişiler gibi unsurların varlığı söz konusudur.⁸²

⁸⁰ Fatih Yiyek, "Siyer-Tefsir İlişkisine Dair Sorular ve Cevaplar", 193-194.

⁸¹ Şerafettin Severcan, "Siyer-Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, (Ocak-Haziran 2019), 198-222.

⁸² Mehmet Salih Arı, "Kur'ân-ı Kerim'in Siyer İlmine Kaynaklık Etmesi ve Siyer'in Tefsir İlmine Katkısı", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, (Ocak-Haziran 2019), 232.

1.2.4. Kur'ân Ayetlerinin Sîret'e Kaynaklığı

Kur'ân-ı Kerim'in bütününe bakıldığında, Hz. Peygamber'in şahsi hayatı ve kişisel yönleriyle ilgili çok sayıda ayet ve sure bulunduğu görülmektedir. Şahsiyeti ile ilgili olarak, Resûlullah'ın âlemlere rahmet olarak gönderildiği,⁸³ son peygamber olduğu⁸⁴ O'nun üstün bir ahlâka sahip olduğu,⁸⁵ müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderildiği,⁸⁶ gaybı bilmediği, melek olmadığı, sadece kendisine vahyolunana uyduğu,⁸⁷ Allah'tan vahiy alan bir beşer olduğu,⁸⁸ Peygamberlikten önce yazı okuyup yazmadığı⁸⁹ gibi görevini açıklayan ve şahsiyetini öven çok sayıda ayet-i kerime bulunmaktadır. Kur'ân'da onun Muhammed adı dört yerde,⁹⁰ Ahmed adı da bir yerde⁹¹ zikredilirken birçok ayette “*ey peygamber*”, “*ey resul*”, “*Allah ve Resûlü*”, “*bizim Resûlümüz*”, “*O'nun Resûlü*” ve “*de ki*” diye hitaba mazhar olmuştur.

Hz. Peygamber'in hayatının Kur'ân-ı Kerim'de geniş bir biçimde yer aldığını fark eden sahabe nesli, Resûlullah'ın şahsiyetini ve yaşam öyküsünü tanımanın büyük bir önem taşıdığını düşünerek onun hayatına dair bilgileri derlemeye başlamıştır. Bu süreçte topladıkları siyer ve meğâzî rivayetleri, tefsir literatürüne de yansımıştır. Öte yandan, siyer ve meğâzî müellifleri de işledikleri konularla bağlantılı birçok ayette ve bu ayetlerin tefsirlerdeki yorumlarını eserlerine dâhil etmişlerdir.⁹²

Kur'ân-ı Kerim ayetlerine Hz. Peygamber'in hayatını baştan sona aktarabilme imkânımız yoktur. Fakat ayetleri birçok rivayet içerisinde bir mihenk taşı olarak kullanabiliriz. Ayetler ile birlikte ele aldığımız bir siyer okumasında şunu görebiliriz; vahiy Muhammd b. Abdullah'ı, Muhammed Resûlullah'a dönüştürmüştür.⁹³

⁸³ el-Enbiyâ 21/107.

⁸⁴ el-Ahzâb 33/40.

⁸⁵ el-Kalem 68/4.

⁸⁶ Sebe' 34/28.

⁸⁷ el-En'âm 6/50.

⁸⁸ el-Kehf 18/110.

⁸⁹ el-Ankebût 29/48.

⁹⁰ Âl-i İmrân 3/144; el-Ahzâb 33/40; Muhammed 47/2; el-Fetih 48/29.

⁹¹ es-Saf 61/6.

⁹² Arı, “Kur'ân-ı Kerim'in Siyer İlmine Kaynaklık Etmesi ve Siyer'in Tefsir İlmine Katkısı”, 225-231.

⁹³ Bünyamin Erul, “Kur'an'da Resûlullah”, Kur'an'ı Anlama Yolunda Kuramer Konferansları-II, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: KURAMER yayınları, 2017), 23/155,156.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde ya doğrudan Hz. Muhammed'le ilgili bir mesele ele alınmakta ya da sahabenin dâhil olduğu bir olay örgüsüne dair bilgiler sunulmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu olaylarda zaman, mekân ve şahıs unsurları önemli bir yer tutmaktadır. Siyer kaynaklarının aktardığı tarihî veriler ise, ayetlerin nüzulünden önceki toplumsal ve tarihî şartları anlamamıza imkân tanımaktadır. Bu sayede ayetlerin bağlamı daha doğru kavranmakta ve sağlıklı bir şekilde yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ı doğru anlamamanın en temel şartlarından biri, onun indiği dönemin şartlarını ve arka planını iyi bilmektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KISSA- SİRET BAĞLAMINDA HZ. ŞUAYB KISSASI

2.1. Hz. Şuayb ve Kavmi

Hız. Şuayb'ın adı, soyu ve gönderildiğı kavim gibi hususlarda alimler tarafından çeşitli rivayetler nakledilmiştir. İbn Sa'd, Hız. Şuayb'ın soyunun Hız. İbrâhim'in soyundan geldiğini ve tam adının Şuayb b. Yevbeb b. Ayfâ b. Medyen b. İbrâhim olduğunu belirtir. Hız. Şuayb'ın Hız. Sâlih'ten sonra, Hız. Mûsâ ve Hârûn'dan önce gönderilmiş olduğunu aktarır.⁹⁴ Taberî, Hız. Şuayb'ın adının Yezûn olduğunu babasının adının Mikâil veya Nevîl (Nüveyl) olduğu söylenmektedir.⁹⁵ Hız. Şuayb'ın adı Kitâb-ı Mukaddes'te açıkça geçmemekle birlikte Tevrat'ta Mûsâ'nın yardım ettiği kızların babası olarak yer alan "Yithro" adıyla isimlendirilir.⁹⁶

Hız. Şuayb'ın Hız. Mûsâ ile karşılaştığı ve birlikte yaşadığı hususunda çeşitli görüşler vardır. Kur'ân'da Hız. Mûsâ'nın Medyen suyuna geldiğinde yardım ettiği kızların babasının Şuayb, bir kısmı ise bunun Şuayb'ın kardeşinin Yetrûn adlı oğlu olduğunu söyler.⁹⁷ Taberî, İbn Abbas ve Hasan-ı Basrî'den nakille bu kişinin Yesrî veya Yesrûn olduğunu ve bu kişinin de Şuayb olamayacağı çünkü Hız. Şuayb'ın çok daha önce yaşadığı görüşündedir.⁹⁸

Kasas suresi, *"Bu esnada kızlardan biri utangaç bir eda ile yürüyerek yanına geldi; "Bizim yerimize (hayvanlarımızı) sulamanın karşılığını ödemek üzere babam seni çağırıyor" dedi. Mûsâ, babalarının yanına gelip de ona başından geçenleri anlatınca, "Korkma, zalimler guruhundan kurtuldun" dedi."*⁹⁹ ayetinde Hız. Mûsâ ile konuşan kızların babalarının kim olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bazı alimler, bu kişinin Hız. Şuayb olduğunu uzun bir hayat yaşayarak Hız. Mûsâ zamanına ulaştığını ifade ederler. Bazıları ise bu zatın Hız. Şuayb'ın kardeşi

⁹⁴ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed; *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 8 cilt, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/46.

⁹⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *"Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk,"* 11 cilt (Mısır: Dâru'l-Maârif, 2. baskı, 1387/1967), 1/325.

⁹⁶ Çıkış, 3/1.

⁹⁷ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1/400.

⁹⁸ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1/400.

⁹⁹ el-Kasas 28/25.

olduğunu, bazıları ise bu kişinin Hz. Şuayb'ın kavminden bir mümin kimse olduğunu söylerler. Tüm bunların sonucunda Taberî, bu konuda açık bir delil bulunmadığı için Kur'an'da geçen şekilde kızların babası olarak ifade etmenin daha doğru olacağını söylemiştir.¹⁰⁰

Takiyyüddin İbn Teymiyye'ye Hz. Mûsâ'nın Medyen'de görüştüğü yaşlı adamın ne Hz. Şuayb ne de bir peygamber olmadığı Ehl-i Kitap kaynaklarında zikredildiğini, İbn Abbas ve bazı sahâbîlerin de bu şahsın Hz. Şuayb olmadığını ifade ettiklerini aktarır. İbn Teymiyye, Hz. Şuayb'ın peygamber olarak Hz. Hûd ve Hz. Sâlih gibi Arap bir kavme gönderildiğini Hz. Mûsâ'nın ise İbrânî soyundan geldiğini dolayısıyla Hz. Şuayb'ın Hz. Mûsâ'nın dilini bilmesinin imkânsız olduğunu aktarır. Nitekim Kur'an'daki anlatımda, Hz. Mûsâ'nın Medyen'de tanıştığı kızlar ve babalarıyla doğrudan, tercümana ihtiyaç duymadan iletişim kurdukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Kur'an'daki anlatımda, Hz. Şuayb'ın kavminin ve yaşadığı beldenin helak edildiği, oysa Hz. Mûsâ'nın Medyen'e geldiğinde beldenin mâmur olduğunu vurgulanır. Tüm bu sebeplerle, karşılaşılan yaşlı kişinin ne Hz. Şuayb ne de onun soyundan biri olamayacağını savunur.¹⁰¹ Bizde çalışmamızda Hz. Mûsâ'nın görüştüğü kişinin Hz. Şuayb olmadığı görüşlerini kabul etmekteyiz.

Hz. Şuayb'ın adı Kur'an'ı Kerim'de on bir kez geçmektedir.¹⁰² Gönderildiği kavim Tevbe 9/70 ve Hac 22/44 ayetlerinde “*Ashâbu Medyen*”; Hicr 15/78, Şu'arâ 26/176, Sâd 38/13 ve Kâf 50/14 ayetlerinde ise “*Ashâbü'l-Eyke*” olarak zikredilmektedir. İslâmî kaynaklar, onun peygamberlik yaptığı coğrafyanın, Hz. Hûd ve Hz. Sâlih peygamberlerin yaşadığı bölgeler gibi Kuzeybatı Arabistan'da, özellikle Akabe Körfezi'nin doğu kıyılarında yer aldığını belirtir. Bu yaklaşım, tarihsel bağlamda Hz. Şuayb'ın kavmiyle örtüşen bir yerleşim tasvirini sunar.¹⁰³

Ahd-i Atîk'te göçebe olan Midyânîler, yani Medyenliler, oldukça geniş bir alana yayılmış oldukları aktarılır.¹⁰⁴ Batıda Akabe'den Sînâ Yarımadası'na,¹⁰⁵

¹⁰⁰ Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, 19/561-562.

¹⁰¹ İbn Teymiyye, *Câmiu'r-resâil*, 2 cilt, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, (Riyad: Dâru'l-Atâ, 1422/2001), 1/61-64.

¹⁰² el-A'râf 7/85,88,90,92; Hûd 11/84,87,91,94; eş-Şu'arâ 26/177; el-Ankebût 29/36.

¹⁰³ Mehmet Ümit, “Şuayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Haziran 2025).

¹⁰⁴ Çıkış 3/1.

¹⁰⁵ Sayılar 10/29.

kuzeyde Moab'a uzanır.¹⁰⁶ Moab ve Ammon'un doğusundaki Suriye çölünden Ürdün vadisinin doğusuna kadar uzanan bu yerleşim alanıdır.¹⁰⁷ Hz. Şuayb'ın peygamberlik yaptığı yer Kuzeybatı Arabistan ve Akabe körfezinin doğu kıyıları olduğu kabul edilir.¹⁰⁸

Medyen halkı Hicaz istikametine yakın Lut kavminin gölü kıyısında Şam sınırında Maan diyarında bir köy olan Medyen şehrinde yaşayan bir kavimdir.¹⁰⁹ Kur'ân'da Medyen ifadesi genellikle bir kavim olarak bahsedilir. Âlimlerin çoğu Medyen b. İbrâhim soyundan gelen bir kavim oldukları için bu şekilde anıldıklarını ifade eder. Mevdûdî ise kavmin soyunun Hz. İbrahim'e dayandırılmasının eski bir gelenek olduğunu söyler. Ona göre soyu doğrudan Hz. İbrahim'den gelmemektedir. Fakat eski bir geleneğe göre büyük bir zata bağlı olan herkes yavaş yavaş onun soyundan geldiği kabul edilerek torunlarından sayılmaya başlanır. Mesela Hz. İsmail'in soyundan gelmemesine rağmen Araplara "*İsmailoğulları*" denilmesi gibidir. Hz. Yakub'un soyu "*İsrailoğulları*" için de durum aynısıdır. Hz. İbrahim'in çocuklarından biri olan Medyen b. İbrahim yaşadığı bölgede onu takip eden etkisi altına giren tüm bölgede yaşayanlar Medyen oğulları şeklinde anılmıştır.¹¹⁰

Medyen kavmi teolojik düzlemde küfre düşen ve aynı zamanda ahlâkî bozulmalarıyla dikkat çeken bir kavimdir. Özellikle ticaret ahlakının yozlaşması ile ön plana çıkmaktadır. Medyen kavmi, ölçü ve tartıda hile yaparak insanların haklarını eksik vererek toplumdaki sosyal adaleti zedelemişlerdir. Allah yolunda gitmek isteyen insanların hem fiziksel hem de manevî olarak yollarını kesmişlerdir. Kur'ân'a göre Hz. Şuayb, bu bozulmuş düzene karşı çıkmış onları yalnızca Allah'a iman edip, ibadet etmeye çağırmış ve peygamberliğini tanımaya davet etmiştir.¹¹¹

Özellikle ölçü ve tartıda hile yapmamaları, haksız kazançtan uzak durmaları, toplumsal ilişkilerde doğruluk ve dürüstlük ilkesine bağlı kalarak adaletli olmaları, zulümden kaçınmaları ve toplumda fesat çıkararak düzeni bozmamaları gerektiğini

¹⁰⁶ Tekvîn 36/35.

¹⁰⁷ Hâkimler 7/25; Sayılar 25/6-7.

¹⁰⁸ Ümit, "Şuayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Haziran 2025).

¹⁰⁹ İbn Kesîr, "*Ebü'l-Fidâ; el-Bidâye ve'n-nihâye*," 14 cilt, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Baskı, 1408/1988), 1/213.

¹¹⁰ Ebü'l A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*, Çev. Muhammed Han Kayani, vd., 7 cilt, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı, 1991) 2/64.

¹¹¹ eş-Şu'arâ 26/176-179; el-A'râf 7/85.

vurgulamıştır.¹¹² Davet ettiği uyarılarını dikkate almamaları halinde, geçmişte Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih ve Hz. Lût peygamberlerin kavimlerinin başına gelen felaketlerin kendi toplumların da başına uğrama ihtimali hususunda haber vermiştir.¹¹³

Bazı kaynaklara göre Hz. Şuayb, kavmine Allah'ın emirlerini aktarırken kullandığı nazik üslup ve etkileyici hitabetiyle “*hatîbü’l-enbiyâ*” yani “*peygamberlerin hatibi*” olarak anılır.¹¹⁴ Medyen halkının, kendilerine yapılan uyarılara kulak asmadığından dolayı “*güçlü bir sarsıntı*”,¹¹⁵ “*ürpertici bir ses*”¹¹⁶ ve “*gölge günü*”¹¹⁷ adı verilen azapla helak oldukları, azaptan yalnızca Hz. Şuayb’a iman edenlerin kurtulabildiği aktarılır. Daha sonrasında Hz. Şuayb ve inananların Mekke’ye göç edip orada vefat ettikleri belirtilir, bazı görüşlere göre bulundukları bölgede yaşamaya devam etmişlerdir.

2.2. Hz. Şuayb ve Kavmi Hakkındaki Ayetler

Günümüzde elimizde bulunan mushafta surelerin sıralaması, Hz. Ebu Bekir döneminde cemedilen Kur’an nüshası, Hz. Osman döneminde ise İslâm topraklarının genişlemesi ile beraber çoğaltılmıştır. Günümüze bu tertip üzerine ulaşmıştır. Bazı sahabelerin kronolojik tertip yaptıklarına dair rivayetler vardır.¹¹⁸ Fakat üzerinde ittifak edilen bir kronolojik tertip yoktur.¹¹⁹ Çalışmamızda Hz. Şuayb kıssasına dair ayetleri belirlendikten sonra, bunların tamamının Mekkî ayetler olduğu tespit edilip ayetlerin sıralamasında, İzzet Derveze’nin belirlediği nüzûl sırası esas alınmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber’in tebliğ sürecinde önemli dönüm noktaları teşkil eden; açık davetin başlaması, Habeşistan’a hicret, Hüzün yılı ve Tâif yolculuğu, Akabe biatleri gibi hem toplumsal hem de siyasî sonuçlar doğuran gelişmeleri, ayetlerin genel başlıklandırılmasında temel alınarak bu başlıklar altında ilgili ayetler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

¹¹² el-A’râf 7/85,86,90; Hûd 11/84-86; eş-Şu’arâ 26/181-183.

¹¹³ Hûd 11/89.

¹¹⁴ Taberî, *Târihu’l-ümem ve’l-mülûk*, 1/327.

¹¹⁵ el-A’râf 7/91; el-Ankebût 29/37.

¹¹⁶ Hûd 11/94.

¹¹⁷ eş-Şu’arâ 26/189.

¹¹⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 66-85.

¹¹⁹ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-hadîs*, 10 cilt, (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1383), 1 /13.

2.2.1. Açık Davetin Başlama Döneminde Nazil Olan Ayetler

Hız. Peygamber 610 yılında Mekke’de Hira dağında iken Hız. Cebrail’in getirdiğı ilk vahiy ile risalet süreci başlamıştır.¹²⁰ Müddessir suresindeki **“Kalk ve uyar!”**¹²¹ emri gereğı insanları İslâm’a davet etmeye koyulmuştur. Risaletin ilk yıllarında halka açık bir şekilde toplu bir davet olmayıp süreç daha bireysel ve gizli şekilde ilerlerken **“Ey Muhammed! Artık emrolunanı açıkça ortaya koy. Puta tapanlara aldırış etme”**¹²² ayetinin inzaliyle birlikte daha geniş ve kapsamlı toplu davete dönüşmüştür. “Oku”, “bildir”, “uyar” ve “ilan et” talimatlarını sırasıyla alan Hız. Peygamber, ailesi ile başladığı davet ve tebliğ faaliyetlerine Dârü’l-Erkâm’da sürdürmüştür. Davetin son aşaması olan açık ve kitlesel çağrılarla birlikte başta Mekke halkı ve İslâm’ın evrensel mesajı doğrultusunda tüm insanlığa yönelen kapsamlı bir tebliğ safhası başlamıştır.

Hız. Peygamber tebliğ etmek üzere evinde bir yemek tertip etmeye karar vermiştir. Ancak maksadını anlatamadan topluluk dağılmıştır. Daha sonra ikinci bir yemek daveti verip onlara tebliğ ettiğinde amcası Ebû Leheb olumsuz tepki ile karşılık verip engellemeye çalışmış yemeğin sonlanmasına ve insanların dağılmasına yol açmıştır.¹²³

Hız. Peygamber, Safâ tepesinden İslâm’a davet etmek için tüm Mekkelilere seslenmiştir. Bu tarz sesleniş Mekkeliler arasında düşman baskını gibi önemli bir uyarıyı, bilgiyi, tehlikeyi duyurmak için kullandıkları bir yöntemdir. Hız. Muhammed toplanmış olan kişilere hitaben vadinin arkasında bir ordunun bulunduğu ve kendilerine saldırıp mallarını gasp edeceğini söylediğini haber vermesi üzerine kendisine inanıp inanmayacaklarını sormuştur. Orada toplanan insanlar bugüne dek onun hiç yalan söylemeyen ve güvenilen biri olduğundan dolayı inanacaklarını

¹²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 2 cilt, thk. Mustafa es-Sikâ vd., (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955), 1/351.

¹²¹ el-Müddessir 74/2.

¹²² el-Hicr 15/94.

¹²³ Taberî, *Târîhu’r-Rûsul ve’l-Müluk*, 2/319-322.

söylemişlerdir. Bunun üzerine Allah Resûlü, büyük bir azabın varlığına karşı insanları uyarmakla görevli bir elçi olduğunu açıkça ilan etmiştir.¹²⁴

Gün geçtikçe Hz. Peygamber'in davetine icabet ederek Müslüman olanların artışına paralel olarak müşriklerin tepkileri de artmıştır. Önce sözlü hakaretler başlayıp ardından fiili şiddet halini almıştır. Kureyş müşrikleri tüm yaptıklarına rağmen Hz. Peygamber'in tebliğine engel olamayacaklarını görünce Ebû Tâlib aracılığı ile Allah Resûlüne uzlaşma teklif etmişlerdir. Allah Resûlü ise *"Bu işten vazgeçmem için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler dahi Allah bu dini üstün kılincaya kadar veya ben ölünceye kadar vazgeçmeyeceğim"* diyerek tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.¹²⁵ Müşrikler, câhiliye döneminde hanif olan insanlara muhalefet etmemiştir. Mekke'de pek çok kişinin Müslüman olması üzerine alaya alarak, tehdit ederek ve yer yer şiddet uygulayarak onlarla mücadeleye girişmişlerdir.

Müşriklerin Hz. Peygamber'e karşı olan tepkilerini ekonomi yönünden değerlendirdiğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: İslâm'ın geldiği coğrafya olan Mekke insanlık olarak ilk yerleşim bölgelerindendir.¹²⁶ Kur'ân'da *"Ümmü'l-Kurâ/Şehirlerin Anası"*¹²⁷ olarak geçmektedir. Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed'e karşı muhalefedinin arkasında güçlü ekonomik çıkar kaygıları da vardır. Mekke'nin Kâbe merkezli ticaret yapısı, özellikle Kureyş liderlerine sağladığı ekonomik ayrıcalıklarla şekillenmiş bir düzen üzerine kurulmuştur. Bu yapı, İslâm'ın sosyal adalet odaklı ilkeleri karşısında doğrudan tehdit altına girmiştir. Kur'ân'ın faiz yasağı,¹²⁸ yetim malının korunmasına yönelik hassasiyeti¹²⁹ ve ölçü-tartı adaletine verdiği önem,¹³⁰ mevcut düzenin ayrıcalıklı sınıfını maddi anlamda sıkıntıya sokabilecek hükümler içeriyordu. Dolayısıyla İslâm daveti, yalnızca teolojik bir meydan okuma değil, aynı zamanda ekonomik statükoyu dönüştürme potansiyeli taşıdığı için ciddi dirençle karşılaşmıştır. Veda hutbesinde geçen *"Câhiliye devrindeki her türlü ribâ kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Fakat ana paranız sizindir. Ne haksızlık edin ne de haksızlığa uğrayın. Kaldırdığım ilk faiz amcam*

¹²⁴ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, 24 cilt, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000/1420) 2/319; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/156.

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/265-266.

¹²⁶ Buhârî, "Sayd", 10; Müslim, "Hac", 445, 446.

¹²⁷ el-En'âm 6/92; eş-Şûrâ 42/7.

¹²⁸ el-Bakara, 2/275-279; Âl-i İmrân, 3/130; en-Nisâ, 4/160,161; er-Rûm, 30/39.

¹²⁹ el-Bakara, 2/220; en-Nisâ, 4/2,6,10; el-En'âm, 6/152; el-İsrâ, 17/34.

¹³⁰ el-En'âm, 6/152; el-A'râf, 7/85; Hûd, 11/84,85; el-İsrâ, 17/35; er-Rahmân, 55/7-9; el-Mutaffifin, 83/1-3; eş-Şu'arâ 26/181-183.

Abbas b. Abdülmuttalib'in faizidir." sözü Mekke'de ekonomik olarak değişikliğin yapıldığına delillerinden bir tanesidir.

İşte bu ortamda Allah, Hz. Muhammed'i ve onunla birlikte sıkıntı çeken Müslümanları teselli etmek amacıyla indirdiği A'râf suresinde daha önceki peygamberlerden ve onların tebliğ hayatında karşılaştıkları zorluklardan bahsetmiştir. Bu peygamberlerden biri de Hz. Şuayb'dır. Hz. Şuayb'dan bahseden pasaj 85-93 ayetlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Hz. Şuayb ve kavmi ile alakalı ayetleri ve indiği dönemseller faktörleri dikkate alınarak değerlendirilme yapılacaktır.

2.2.1.1. A'râf Suresi 7/85-93

Mekke döneminde nazil olmuştur. 205 veya 206 ayettir. Bir ayet farkın nedeni surenin başındaki (المص) harflerini ayrı bir ayet sayıp saymamaktan kaynaklanmaktadır.¹³¹ A'râf suresi İzzet Derveze'nin kronolojik sıralamasına göre, Sâd suresinden sonra, Cin suresinden önce inmiş olup nüzul tertibine göre otuz sekizinci,¹³² Mushaf tertibine göre ise yedinci sıradadır.

Surenin ilk bölümlerinde, vahyin önemi ve ona tabi olmanın zorunluluğu vurgulanmaktadır. İlk on ayette, Hz. Peygamber aracılığıyla bütün insanlığa yöneltilen bu ilâhî çağrının ciddiyetini ortaya koyarken, kayıtsız kalmanın doğuracağı ağır sonuçlara dikkat çekilir. İnsanlara ulaştırılan vahyin sorumluluğu hatırlatılarak, âhirette amellerin tartılacağı bu tartının sonucunda salihlerin kurtuluşa ereceği, kötülük işleyenlerin ise cezalandırılacağı belirtilir. Âhirete iman etmeyen kimselerin inkâra sapmalarının çoğunlukla gurur, kibir veya günah tutkusundan kaynaklandığına işaret edilir. Bu duruma örnek olarak şeytanın, sırf kibrine yenik düşerek Hz. Âdem'e secde etmemesi gösterilir. Ardından Hz. Âdem'in kıssası, onun zürriyetinin sınavı ve şeytanın hileleri ele alınır. Toplumda kötülüğü ve çirkinliği savunanların, ***"Bunu atalarımızdan gördük, Allah da böyle istedi."***¹³³ şeklindeki

¹³¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, haz. M. Nur Çetin vd. (İstanbul: Şura Yayınları & Çelik Yayınları, b.y.), 3/501.

¹³² İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, 2 cilt, 8. Baskı, (İstanbul: Yarın Yayınları, 2019), 17.

¹³³ el-A'râf 7/28.

iddialarına Kur’ân’da kesin bir reddiye getirilir. **“De ki: “Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”**¹³⁴ ayeti bu durumu açıklar.

Surenin ilerleyen bölümlerinde Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. Şuayb ve Hz. Mûsâ gibi peygamberlerin hayatlarından örnekler aktarılır. İnkâr edip karşı çıkanlara gelen helak ve cezalar anlatılır. Hz. Peygamber’in kavmini azaptan korumak amacıyla yaptığı tebliğ hatırlatılır. Evreni ve içindekileri yaratan, gece ve gündüzü, güneşi ve ayı kudretiyle döndüren Allah’ın her şeyi hikmetle idare ettiği ve bozgunculuğu sevmediği vurgulanır. Buna karşın iyilik sahiplerine merhametinin açık olduğu ifade edilir.

Surenin son kısmında vahyi düşünmeyenlerin ve akıllarını kullanmayanların düştükleri hatalara değinilir. Kıyametin vuku bulacağı bilgisinin Allah’a ait olduğu ve Hz. Peygamber’in gaybı bilmediği hatırlatılır. Hz. Peygamber’in görevinin tebliğ olduğu, gerçek dostun ise ancak Allah olduğu vurgulanır. Kurtuluşun affa yönelmek, iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak, cahillerden yüz çevirmek ve şeytanın vesvesesinden Allah’a sığınmakla mümkün olduğu ifade edilir.¹³⁵

Surede Hz. Şuayb kıssasından bahsediler ayetler şunlardır:

* * *

وَالْمَدِينِ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا
الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ

85- Medyen halkına da kardeşleri Şu’ayb’ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Rabbinizden size açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin. Düzene

¹³⁴ el-A’râf 7/33.

¹³⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 2/11; İbrahim Kâfi Dönmez vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/499; ayrıntılı bilgi için bk. Emin Işık, *“A’râf Sûresi” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Haziran 2025).

sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. İnananlar iseniz bunlar sizin için hayırlıdır.”

Hız. Şuayb kıssasına dair ayetleri nüzul sırasına göre okuduğumuzda ilk olarak karşımıza bu ayet çıkmaktadır. Hız. Şuayb'ın kavmi için burada Medyen zikredilirken Hicr 15/78, Şu'arâ 26/176, Sâd 38/13 ve Kâf 50/14 Eyke olarak zikredilmektedir. Medyen ve Eyke'nin aynı olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. Bir grup müfessir bu ayeti delil göstererek Medyen için kardeşlerim ifadesi kullanılırken Eyke için kullanılmadığını bu nedenle farklı iki kavim olduklarını savunmaktadırlar. Diğer bir grup ise bu surede ve Hûd suresinde anlatılan Medyen kavmi ile Şu'arâ suresinde anlatılan Eyke kavminin anlatılan özellikleri aynı olması sebebiyle aynı kavim oldukları görüşündedirler. Yapılan araştırmalar sonucunda her iki görüşün de doğru olduğunu söylenmiştir. Medyen ve Eyke aynı gövdeden olan farklı iki dal olan akraba kabilelerdir. Rivayetlere göre bu kavimler, Hız. İbrahim'in eşi veya cariyesi Ketura'dan türeyen neslin kolları olup, Ketura'nın evlatları olarak tanınmışlardır. Medyenliler, adlarını ataları Medyen'den almakta ve Akabe Körfezi ile Güney Filistin arasındaki bölgede, özellikle de Medyen adlı şehir merkezli olarak yaşamaktaydılar. Eykeliler ise, Medyenliler gibi Ketura'nın soyundan gelen Dedanîler başta olmak üzere diğer kabilelerle birlikte, Kuzey Arabistan'da Tebük, Teyme ve el-Ulâ civarında yerleşmişlerdir. Kaynaklarda Eyke'nin, Tebük'ün eski adı olduğuna dair bilgiler de mevcuttur. Her iki kavme aynı peygamberin gönderilmiş olmasının nedeni; aralarındaki aynı olan soy birliği, aynı dil, komşu coğrafyalarda yaşamaları ve benzer toplumsal özelliklere sahip olmaları sebebiyledir. Tarihî rivayetlerde, bu iki topluluğun da ticaretle uğraştıkları, fakat ticaret yollarını tehdit ederek yol kesicilik yaptıkları ve kervanlardan zorla vergi aldıkları nakledilir. Bu durum Kur'ân'da, ***“Bir de tehdit ederek Allah'ın yolundan O'na iman edenleri çevirmek, Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermek üzere her yol üstüne oturmayın.”***¹³⁶ ifadesiyle eleştirilmiştir. Sonuç olarak, aynı soydan gelen ve benzer sosyal-ahlâkî yozlaşmaları paylaşan bu iki kavme, Allah tarafından Hız. Şuayb gönderilmiş onlara ortak bir tebliğde bulunarak hem inançlarını hem de toplumsal düzenlerini ıslah etmeleri istenmiştir.¹³⁷

¹³⁶ el-A'râf, 7/86.

¹³⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4/64-65.

Ayette Medyen için kardeşlerim ifadesi kullanılmıştır. Kardeşlerim ifadesiyle ilgili birkaç mesele vardır. Allah, ***“Vaktiyle biz Nûh’u kendi kavmine resul olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken onları tufan yakaladı.”***¹³⁸ buyurmuştur. Önce peygamberi ardından kavmini zamir ile tanımlamıştır. Aynı yapı Hz. İbrahim¹³⁹ ve Hz. Lût¹⁴⁰ kıssalarında da tekrarlanır. Hz. Şuayb’a gelince burada bu yapı değişmiş önce kavim zikredilmiş ardından kardeşleri ifadesi kullanılarak topluluğa işaret edilmiştir. Her yerde aslolan önce kavim bildirilip ardından peygamberin zikredilmesidir. Çünkü peygamber gönderildiğinde muhakkak o peygamberin davetine muhtaç bir topluluk vardır. Böylece Allah onlara seçtiği kişiyi peygamber olarak gönderir. Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve Hz. Lût’un kavimlerinin tanımlayabilecek özel bir kisvesi yoktur. Bundan dolayı Hz. Nûh’un kavmi, Hz. İbrahim’in kavmi, Hz. Lût’un kavmi gibi bilinir hale geldiler. Hz. Şuayb, Hz. Hûd, Hz. Salih peygamberlerinin kavimleri ise insanlar içerisinde bilinen meşhur oldukları bir nesebe sahiptirler. Bundan dolayı ***“Âd kavmine de kardeşleri Hûd’u (gönderdik). O dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?”***¹⁴¹ ***“Semûd’a da kardeşleri Sâlih’i (gönderdik). Onlara, “Ey kavmim” dedi, “Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da size bir işaret olarak Allah’ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah’ın toprağında otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar.”***¹⁴² buyrulmuştur.¹⁴³

Hz. Muhammed ve Mekkelilerin bu açıdan değerlendirdiğimizde Kur’ân’daki; ***“Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.”***¹⁴⁴ ***“Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah’ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı.”***¹⁴⁵ ayetlerini okuduğumuzda Hz.

¹³⁸ el-Ankebût 29/14.

¹³⁹ el-Ankebût 29/16.

¹⁴⁰ el-A’râf 7/80.

¹⁴¹ el-A’râf 7/65.

¹⁴² el-A’râf 7/73.

¹⁴³ Râzi, *Mefâtihu’l-gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 3. Baskı, 1420), 25/54.

¹⁴⁴ et-Tevbe 9/128.

¹⁴⁵ Âl-i İmrân 3/164.

Peygamber için gönderildiği topluluğa ithafen “*kendi içinizden biri*” ifadesini görmekteyiz. Bu iki ifadeyi ele aldığımızda peygamberlerin her toplum içerisinde tanınmış kişiler arasından seçildiğini söyleyebiliriz. Bu sayede vahyin muhatapları kendi dillerine ve kültürüne aşina olan biri tarafından davet edilir. Bu ifadeler peygamberliğin toplumsal kökeni, muhatap kitlenin durumunu dikkate alan bir vahiy süreci olduğunu gösterir.

Ayette belirtildiği üzere Hz. Şuayb kavmini “*Ölçüyü ve tartıyı tam yapın.*” diyerek uyarmıştır. “*Keyl*” (الْكَيْل) kelimesi Arapça’da “ölçmek, miktar belirlemek” anlamına gelir ve özellikle hacimle ölçme (örneğin buğday, hurma gibi katı ve dökme mallar) için kullanılır.¹⁴⁶ İbn Manzûr: “*Keyl, ölçmek için kullanılan şeydir. Keyle, ölçülen miktardır.*”¹⁴⁷ şeklinde açıklar. Keyl; “زَافٍ” “*tam ölçme*”, “طَافٍ” “*noksan ölçme*” ve “زَائِدٌ” “*fazla ölçme*” olarak üçe ayrılır. Allah-u Teâlâ tam ölçmek demek olan “الْإِيْفَاءُ” ifadesiyle emretmiştir. “*Eksik verenlerden olmayın*” ifadesiyle de “النَّطْفِيفُ” yani noksan ölçmeği yasaklamıştır. Allah-u Teâlâ burada “زَائِدٌ” yani fazla ölçmek fiilinden bahsetmemiştir. Çünkü bir kimse ölçüyü fazla verirse bu iyilik ve ihsan olur. Ancak ölçüyü tam yaparsa bir eksiklik olmadığı için günah değildir. Fakat eksik ölçerse günaha girmiş olur.¹⁴⁸

Hz. Şuayb kavmi üzerinden Kur’ân’da yer verilen bu emirler ilk muhatapları olan Mekkeliler ile kıyamete kadar tüm Müslümanlar için de geçerlidir. Burada satış yaptığımız zaman ölçüyü ve tartıyı tam yapmak ve insanların her türlü haklarını eksiltmeden tam vermek emredilmiştir. Alıcı olduğumuzda insanların mallarına göz dikerek ilaveler yapmamak, satıcı olduğumuzda ise eksiltmemek, fakat fazla verebilme serbestliğiyle Müslümanlara alışverişte hakkaniyetli davranmak emredilmiştir.¹⁴⁹

Sîret bağlamında bu hususu değerlendirdiğimizde, Hz. Muhammed, peygamber olmadan önce de adalet ilkesine büyük önem vermiştir. Genç yaşlarında Mekke’de güçsüz ve mazlum kimselere yapılan haksızlıklara karşı durmak için kurulan Hilfû’l-Fudûl (Erdemliler Yemini) adlı ittifaka katılmıştır. Bu topluluk

¹⁴⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1814.

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 15 cilt, thk: Muhammed b. Mukrim b. Ali, Ebû’l-Fazl vb. (Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, 1414/1993), “k-y-l” 11/604.

¹⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 24/528.

¹⁴⁹ Vehbe Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 30 cilt, (Dimeşk: Dâru’l-Fikri’l-Muâsıra, 2. Baskı, 1418), 9/9.

Mekke’de kendi içlerinde çıkan haksızlıklara ve dışarıdan gelen ve Mekke’de haksızlığa uğrayan herkesin hakkını korumayı amaçlamıştır. Hz. Muhammed de bu ittifaka katılmasını büyük bir değerle anarak şunları söylemiştir: “*Ben Abdullah b. Cüd’ân’ın evinde yapılan antlaşmaya katılmışım ki, bunu güzel ve kızıl develere değişmem. Bugün de böyle bir antlaşmaya çağrılısam tereddüt etmeden giderim.*”¹⁵⁰

Hz. Şuayb’ın kavmine yaptığı adalet uyarısını Hz. Peygamber risaletinin ilk yıllarında Mekke’de yapmıştır. Mekke, Kâbe’siyle Arap yarımadasının en önemli dini ve ticari merkezidir. Her yıl insanlar oraya hac, umre ve panayırarda ticaret yapmak için akın etmektedir. Mekkeli müşrikler hicâbe,¹⁵¹ sikâye,¹⁵² rifâde,¹⁵³ liva¹⁵⁴ ve kıyâde¹⁵⁵ gibi Kâbe’nin hizmetlerini kendi aralarında idare etmektedirler. Bu hizmetler, nesiller boyunca babadan oğula aktarılırken bir miras gibi korunmuş ve zamanla, bu ayrıcalığı taşıyanlara büyük menfaatler sağlamıştır. Bu nedenle çeşitli hizmetlerin sahibi olan müşrikler dini ve ticarî gidişatlarını sarsabilecek her koşula karşı koymuşlardır. Bu ayetler okunduğunda Mekkeli müşrikler karşı çıkmıştır. Onların bu karşı çıkışlarının en büyük sebeplerinden bir tanesi tıpkı Medyen kavminin de olduğu gibi ekonomik çıkarlardır.

Taberî bu ayeti ölçü ve tartıda insanlara hakkını vermek hususunda adaletli olunması gerektiğini ifade ettikten sonra ayette geçen apaçık delil ifadesinin Hz. Şuayb’a mucize verildiğini fakat mucizenin ne olduğunun açıklanmadığını ifade eder.¹⁵⁶ Razi’de bu ayette geçen açık delil ifadesinin verilen peygamberlik iddiasını destekleyen bir mucize olduğunu fakat ne çeşit bir mucize olduğuna dair bir ayet olmadığını söyler.¹⁵⁷ Razi ve Ebüssuûd’ göre bütün peygamberlere mucizeler verilmiş fakat bu mucizelerin hepsi açıklanmamıştır. Bir görüşe göre mucizeden maksat Hz. Şuayb’ın gelmesidir.¹⁵⁸

¹⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1/134.

¹⁵¹ Kâbe’nin kapıcılığı, perdeciliği ve anahtarlarının korunması ile elde bulundurulması vazifesini ifade eder.

¹⁵² Hac mevsiminde hacıların su ihtiyacını karşılama ve onlara zemzem suyu temin etme vazifesini ifade eder.

¹⁵³ Hac döneminde hacılara yemek ve ağırlama hizmetleri sunma vazifesini ifade eder.

¹⁵⁴ Hac döneminde hacılara yemek ve ağırlama hizmetleri sunma vazifesini ifade eder.

¹⁵⁵ Câhiliye devrinde Mekke’de ordu kumandanlığını ve kabile başkanlığını ifade etmek için kullanılmıştır.

¹⁵⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12/554-555.

¹⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 14/313.

¹⁵⁸ Ebüssuûd, *İrşâdu akli’s-selîm*, 9 cilt, (Beyrut: Dâru İhyâu’t-Turâsi’l-Arabî, tsz.), 3/246.

Kur'ân'a göre; dünyadaki fesadın, bozulmanın temelinde, insanın Allah'a kulluk görevini bırakıp başkalarına veya kendi hevâ ve hevesine yönelmesi bunların sonucunda Allah'a kulluğu terk etmesi vardır.¹⁵⁹ Allah'ın gösterdiği doğru yolu terk etmek beşerî rehberliklere bağlanmak yeryüzünde bozulmalara ve karışıklığa neden olur. Bu bozulmalar sadece inanç yönünden değil beraberinde toplumsal ve ahlâkî düzenin de kökten bozulmasına yol açar. Kur'ân, bu fesadın insanın cehalet ve inkârının sonucu ortaya çıkan geçici bir durum olduğunu bildirir. İnsanlık tarihi, evrimci bir anlayışın iddia ettiği gibi başlangıçta kaos sonrasında düzene ulaşan bir süreç değildir. İnsan yeryüzü serüvenine ilahî bir nizam ve denge içinde başlamıştır. Ancak bu düzen, zamanla günahkârların, isyankârların ve ahlâkî sapkınlıkların etkisiyle bozulmuştur. Bunun üzerine Allah, insanlığı bozulmuş hâllerinden uzaklaştırmak, asıl fitri düzene yeniden döndürmek amacıyla peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler, insanları hakka, adalete çağırarak fesadı ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Kur'ân, insanlığın gelişimini “karanlıktan aydınlığa doğru ilerleyen bir tarih” şeklinde gören evrimci yaklaşımdan farklı olarak, insanın başlangıçta ilahî bir nur ve düzenle yeryüzünde var olduğunu, sonrasında ise saptmalarla karanlığa düştüğünü ifade eder. Buna göre bozulmanın kaynağı, Allah'tan başka otorite ve yardımcıları edinmek; düzelmenin yolu ise, tek gerçek veli ve yardımcı olarak yalnız Allah'a yönelmektir.¹⁶⁰

Bize göre günümüzde bozgunculuk yapmak şu şekilde anlaşılabilir: Yeryüzünde yol kesme, baskın yapma, yağmalama, hırsızlık yapma, istifçilik yapma, adam öldürme, doğayı katletme, tohumların genetiğini değiştirme, insanların topraklarını gasp etme, komşunun hakkına saldırma, en mühimi insanlığın ahlâk ve maneviyatını bozmaya yönelik çeşitli çalışmalar yapmak ve yapanlara aracı olmak.

Peygamberlerin temel uyarılarından bir tanesi yeryüzünde bozgunculuk yapmayın uyarısıdır. Kur'ân'da bozgunculuk yapanların cezası olarak şu ayet vardır: *“Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise*

¹⁵⁹ el-Furkân 25/43; el-Câsiye 45/23.

¹⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/44-45.

*onlar için büyük bir azap vardır.*¹⁶¹ Buradaki bozgunculuk sadece ticari olarak düşünülmemelidir. Yeryüzünde nizamı ve dengeyi bozan haksızlık ve adaletsizlikler bozgunculuktur. Hz. Şuayb, kavmine bozgunculuk yapmayın uyarısına benzer şekilde Hz. Peygamber de müşriklere yönelik onların hem ahlâkî hem de toplumsal düzeni tahrip eden bozguncu tutumlarından vazgeçmelerini istemiştir.

* * *

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُوهَا عِوَجًا وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرَكُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

86- “Bir de tehdit ederek Allah’ın yolundan O’na iman edenleri çevirmek, Allah’ın yolunu eğri ve çelişkili göstermek üzere her yol üstüne oturmayın. Hatırlayın ki, siz az (ve güçsüz) idiniz de O sizi çoğalttı. Bakın, bozguncuların sonu nasıl oldu!?”

Ayette zikredilen tehdit etmek ve iman edenleri çevirmek ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Yaygın kanaate göre Hz. Şuayb’ın kavminin inananlara karşı müdahale edip engellemeye çalışmalarıdır. Bu tehditkâr yaklaşıma özellikle nübüvvetin ilk yıllarında Hz. Peygamber’de karşılaşmıştır. Hz. Peygamber Kâbe’nin yanında namaz kıldığı esnada müşriklerin ileri gelenlerinden Ebû Cehil etrafındakilere dönerek: “Hanginiz gidip falancaların dün kestigi dişi devenin etenesini alarak, secde ettiği zaman Muhammed’in sırtına koyar?” demiştir. Ukbe b. Ebî Muayt bunu duyunca gidip getirmiş ve Hz. Peygamber secdede iken omuzlarına koymuştur. Bu hadise karşısında orada bulunan Kureyş ileri gelenleri gülmüş ve eğlenmişlerdir. Bir kişi durumu Hz. Fâtıma’ya haber vermiş ve Hz. Fâtıma gelip işkembeyi kaldırmıştır. Namazını tamamladıktan sonra Hz. Peygamber sesini yükselterek “Allah’ım! Ebû Cehl’i, Utbe b. Rabîa’yı, Şeybe b. Rabîa’yı, Velîd b. Ukbe’yi, Ümeyye b. Halef’i ve Ukbe b. Ebî Muayt’ı Sana havale ediyorum” şeklinde beddua etmiştir. Geçen isimlerin tamamı Bedir savaşında öldürülmüş ve cesetleri Bedir kuyusuna atılmıştır.¹⁶²

¹⁶¹ el-Mâide 5/33.

¹⁶² İlgili rivayetler için bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâde, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 1423), 4/763; Buhari, “Cizye”, 21; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 24/523-524.

Yapılan bu tehditler ve eziyetler sadece Hz. Peygamber'e karşı değildir. Müslüman olan özellikle zayıf olanlara karşı ciddi zulümler yapılarak imanlarından geri çevirmek istenmiştir. İslâm'ın ilk yıllarında ilk iman edenlerden birisi olan Bilâl b. Rebâh inancından vazgeçmesi ve gerisin geriye eski dinlerine dönmesi için ağır işkencelere maruz kalmıştır. Bilâl b. Rebâh, Kureyş'in önde gelen müşriklerinden Ümeyye b. Halef'in kölesi iken Müslüman olmuştur. Bunu öğrenen Ümeyye b. Halef Mekke'nin kavurucu sıcağında çıplak olarak kızgın kumlara yatırıp göğsüne ağır taşlar koyarak işkence etmiştir. Bu baskı ve işkencelere rağmen putperestliğe dönmeyen Bilâl *"Ahad! Ahad!"* demekten vazgeçmemiştir.¹⁶³ Zulme uğrayıp imanlarından çevrilmek istenen diğer kişilerden Ammâr b. Yâsir ve ailesi vardır. Ammâr'ın babası Yâsir, annesi Sümeyye ve kendisi, toplumsal statü bakımından Mekke'de köle sayıldıkları için himayesiz kalmış ve müşriklerin işkencelerine maruz kalmışlardır. Bu işkenceler esnasında Ammâr'ın annesi Sümeyye, Ebû Cehil tarafından mızrakla öldürülerek İslâm tarihinde ilk kadın şehidi olarak anılmıştır. Babası Yâsir de yine bu işkenceler sonucunda şehit olmuştur. Ammâr b. Yâsir ise gördüğü şiddet ve baskılara rağmen imanını muhafaza etmiştir. İşkenceler ve baskılar nedeniyle zorla inkâr ifadesi söylettirilmiştir. ***"Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlarıdır; bunlar için çok büyük bir azap vardır."***¹⁶⁴ ayeti ile bu durum mazur görülmüştür.¹⁶⁵

Hz. Şuayb'ın kavmiyle ilgili olarak başka bir görüş şudur: Kavmi Hz. Şuayb'ın yanına gitmek isteyen kişilerin yollarını kesip "O bir yalancıdır, sizi dininizden döndürmesin" diyerek engellemeye çalışmışlardır.¹⁶⁶ Bu tarz engelleme çabaları ile Hz. Peygamber de karşılaşmıştır. Hz. Peygamber Mekke'de hac mevsimi geldiğinde Arap yarımadasının çeşitli yerlerinden gelen kabilelerin tek tek yanına giderek onları İslâm'a davet etmiştir. Bu ziyaretlerinde kendisinin Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu bildirip, iman etmelerini ve Allah'ın kendisine vahyettiği mesajı tebliğ ederken kendisini korumalarını istemiştir.¹⁶⁷

Hüseyin İbn Abdullah İbn Ubeydullah İbn Abbas, Rabia İbni Abbâd'ın babasından aktardığı rivayete göre babası şöyle demiştir:

¹⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye*, 1/317-318.

¹⁶⁴ en-Nahl 16/106.

¹⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye*, 1/319-320.

¹⁶⁶ Ebüssuûd, *İrşâdu akli's-selîm*, 3/247.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye*, 1/423.

“Mina’da, babamla birlikte küçük bir çocukken bulunuyordum. O esnada Resûlullah, Arap kabilelerinin olduğu yere gelip şöyle hitap etmiştir: ‘Ey filan oğulları! Ben Allah’ın Resûlüyüm. Sizden, yalnızca Allah’a ibadet etmenizi, O’na hiçbir şeyi ortak koşturmanızı, taptığınız diğer varlıklardan vazgeçmenizi, bana iman etmenizi, beni tanımanızı ve Allah’ın bana gönderdiği mesajı O’nun adına açıklayana kadar bana karşı gelmemenizi istiyorum.’ Resûlullah konuşmasını tamamladığında, arkasında şaşı, açık tenli, iki örgülü saçlı ve üzerinde Edani kökenli bir aba bulunan bir adam bulunuyordu. Hz. Peygamber’in insanları bu davete çağırmasının ardından, bu adam şöyle dedi: ‘Ey filan oğulları! Bu adam sizi yalnızca boyunlarınızdan Lât ve Uzza’yı, cinlerden olan dostlarınızı ve Beni Mâlik b. Ukayş’ı kaldırmaya, bid’at ve sapkınlıklara çağırmaktadır. Artık ona itaat etmeyin ve onu dinlemeyin.’ Bunun üzerine ben babama sordum: ‘Ey baba, ona uyan ve sözlerine karşılık veren kimdir?’ Babam, ‘Bu kişi, Peygamber’in amcası Abd al-Uzza İbn Abd al-Muttalib, yani Ebû Leheb’dir.’ diye cevap verdi.”¹⁶⁸

Hac mevsiminde, Mekke’ye çeşitli kabilelerden insanlar toplandıklarında Hz. Peygamber de gelir kabileleri Allah’a ve İslâm’a çağırır. Bu kabilelerden biri olan Hazrec ile Akabe’de karşılaşmıştır. İslâm’ı tebliğ ettiğinde Hazrec kabilesine mensup bu altı kişilik bu grup iman etmiş ve Hakkı tasdik etmiş olarak geri dönmüşlerdir.¹⁶⁹

“Allah sizi az iken çoğalttı.” Ebüssuûd, Zeccâc’dan aldığı rivayetle bu çoğalmanın üç manaya geldiğini aktarmıştır. Kavim olarak sayınız az iken çoğaltılması, ekonomik durum olarak fakir iken malın çoğaltılarak zengin olmanız, zayıf iken gücünün ve kuvvetinizin çoğaltılmasıdır. Ardından bozguncularının sonunun nasıl olduğu ile devam edilirken terğib ve terhib ile taata sevk edilmiştir.¹⁷⁰

İbn-i Kesir bu ayet hakkında şöyle der:

“Sizler, azlığınız sebebiyle zayıftınız. Sayınızın fazlalığı ile izzete, güç ve kuvvete sahip oldunuz. O halde bundaki Allah’ın nimetini hatırlayınız. Allah’ın

¹⁶⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1/423.

¹⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1/428-429.

¹⁷⁰ Ebüssuûd, *İrşâdu akli’s-selîm*, 3/247.

yasakladıklarını işlemeleri ve elçilerini yalanlamaları sebebiyle, geçmiş
ümmetlerin ve nesillerin başlarına gelen azabı ve cezayı görür.”¹⁷¹

* * *

وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ

الْحَاكِمِينَ

87- “Eğer içinizden bir kısmı benimle gönderilen gerçeğe inanmış, bir kısmı da inanmamışsa, artık Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”

Bu ayetin maksadı müminlerin kalplerini teselli etmek, iman etmeyenleri kötülükten uzaklaştırmaktır. **“Hüküm verenlerin en hayırlısıdır”** bu ifade Allah’ın haksızlıktan münezzeh ve beri olup müminlere en yüksek dereceleri vermesi, kafirlere ise her türlü cezayı vermesi demektir. **“Yoksa kötülüğe gömülüp kalanlar, hayatlarını ve ölümlerini, eşit olarak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları gibi mi yapacağımızı zannediyorlar? Verdikleri hüküm ne kötü!”**¹⁷² ayeti ile bu ifade benzerdir.¹⁷³

Kur’ân’daki kıssalar tarihsel, toplumsal, ahlâkî ve ilâhî hakikatleri içerir. Hz. Âdem’den itibaren gelen bütün kavimler, Allah’ın hükmü altında yaşamış, peygamberler aracılığıyla uyarılmış ve bu uyarılara kulak asmayanlar helak olmuştur.¹⁷⁴ Bu helak ediliş ibret alınması gereken ilahî yasaların sonucudur. Eski toplumlar kıssaları tahrif ederek bozuk ve hurafelerle karışmış şekilde anlatırken Kur’ân bu anlatımı arındırarak hakikatle buluşturur. **“Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin”** sözü müminlerin sabrını ve Allah’ın adil yargısına güvenmeye işaret eder. Bu sabır pasif bir bekleyiş değildir.¹⁷⁵

İman edenlerle etmeyenler arasındaki ayrışma ile tebliğ süreci boyunca bütün peygamberler karşılaşmıştır. Nitekim: **“Ey iman edenler! Allah’ın yardımcısı olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da havârilere, “Allah’a giden yolda bana yardımcı**

¹⁷¹ İbn-i Kesir, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme, 8 cilt, (Riyâd: Dâru’t-Tayyibe, 1420/1999), 3/450.

¹⁷² el-Câsiye 45/1.

¹⁷³ Râzî, *Mefâtihi ‘l-gayb*, 14/314.

¹⁷⁴ el-A’râf 7/4.

¹⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3/569.

*olacaklar kimlerdir?” diye sorduğunda havârilere, “Allah’ın yardımcıları biziz” demişlerdi. Sonra İsrâiloğulları’ndan bir kısmı iman etmiş, diğer bir kısmı da inkâr etmişti. Biz inananları düşmanlarına karşı destekledik, böylece üstün geldiler.”*¹⁷⁶ ayetinde Hz. İsa’nın kavminden bir grubun iman etmediği bahsedilir. Bu örnekler gösteriyor ki batıl yeryüzünde iman bulunmasına veya imanı temsil eden bir grup insanın bulunmasına tahammül edememektedir. Dünyada Allah’tan başkasını tanımayan, O’nun nizamından başka nizamı tatbik etmeyen, O’nun prensiplerinden başka prensip kabul etmeyen Müslüman cemaati batılı tehdit etmektedir. Bu nedenle varlığına razı değildirlere. Müslümanlar batılla uğraşmayı bıraksa bile batıl Müslümanlar ile uğraşmaktan asla vazgeçmez. Çünkü Hakkın bizatihi mevcudiyeti batılın kendisini rahatsız etmektedir. O halde Hakkın varlığı batıl ile savaşı gerekli kılar.¹⁷⁷

Hakk ve batıl mücadelesinin farklı bir yansıması olarak Hz. Peygamber risalet sürecinde iman etmeyen grubun zorlukları ile karşılaşmıştır. Bütün dinlere dinini üstün kılmak, hidayet kaynağı olarak gönderen Allah¹⁷⁸ bu süreç için karşılaşacağı zorluklar karşısında dayanak olmuştur. *“Sana yalancı diyorlarsa (bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdir. Bütün işler sonunda Allah’a döndürülecektir.”*¹⁷⁹ *“Seni yalancılıkla itham ediyorlarsa, bil ki daha öncekiler de (peygamberlerini) yalancılıkla itham etmişlerdi. Peygamberleri onlara açık kanıtlar, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getirmişlerdi.”*¹⁸⁰

Bu ve benzeri ayetler moral ve motivasyon yönünden Hz. Peygamber’in direncini artırmayı, sabır ve istikrarla tebliğ görevine devam etmesine destek olmuştur.

* * *

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي

مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ

¹⁷⁶ es-Saf 61/14.

¹⁷⁷ Seyyid Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler, 6 cilt, (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1973), 6/140.

¹⁷⁸ es-Saf 61/9.

¹⁷⁹ Fâtır 35/4.

¹⁸⁰ Fâtır 35/25. Benzer ifadeler için bk. el-En'âm 6/34; el-Mü'min 40/78; el-Ahkâf 46/35.

88- Şu'ayb'ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki:
“Ey Şu'ayb! andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız.” Şu'ayb,
“İstemesek de mi?” dedi.

Hiz. Şuayb'a karşı kavmi inkâr edip azgınlıkta ileri giderek kendi dinlerine dönmelerini aksi halde şehirden çıkaracaklarına dair tehdit etmişlerdir. Ayette Hiz. Şuayb'ın önce sonrasında seninle birlikte olanları şeklinde zikredilmesinin nedeni asıl şehirlerinden çıkarmak istediklerinin Hiz. Şuayb olduğuna dikkat çekmek içindir. ***“Eğer onlara kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Eğer kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdi, bu onlar için hem daha hayırlı hem de (imanları için) daha sağlamlaştırıcı olurdu.”***¹⁸¹ ayetinde de görüldüğü üzere yurtlarından çıkarılma ikazı öldürme tehdidi ile beraber zikredilmiştir. Kafirler sürgün tehdidi karşısında batıla döneceklerini ummuşlardır.¹⁸²

Ayette geçen ***“seni çıkaracağız”*** sözü kibirlerine yediremeyenlerin ifadesidir. ***“Bizim dinimize dönersiniz”*** ifadesi Hiz. Şuayb'a inananlar Müslüman olmadan önce kafir olduklarını göstermektedir. Bazıları bu ifadede Hiz. Şuayb'ın önceden o dine mensup olduğunu söylemektedirler. Bu noktada çok net bir tavır alan Râzî, peygamberler, peygamber olmadan önce de şirkten korunmuş olduklarını vurgulamaktadır. Bu ifade, Hiz. Şuayb'ın değil, ona iman edenlerin diliyle söylenmiş olabileceğini aktarmıştır.¹⁸³

“Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah'tır.”¹⁸⁴ ayetine bakıldığında Hiz. Peygamber'i Mekke'den sürgün etmeyi, tutup bağlamayı, ya da öldürmeyi planladıkları görülmektedir. Çoğu ayette, müşriklerin kurdukları tuzaklarda başarıya ulaşamayacakları ve Allah'ın korumasının daima üstün geleceği bildirilir. Nitekim aynı tehditler diğer peygamberlere de gelmiştir. ***“Ey Lût!” dediler,***
“Bu tutumundan vazgeçmezsen iyi bil ki sen de kovulacaksın!”¹⁸⁵ ***“Dediler ki:***

¹⁸¹ en-Nisâ 4/66.

¹⁸² Ebüssuûd, *İrşâdu akli's-selîm*, 3/248-249.

¹⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/317.

¹⁸⁴ el-Enfâl 8/30.

¹⁸⁵ eş-Şu'arâ 26/167.

“Sen bize tek Allah’a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) getir bize!”¹⁸⁶ “Fakat kavminin cevabı, “Lût ailesini ülkenizden çıkarın; kuşkusuz onlar (ahlâkça) temizlik taslayan kimselermiş!” demekten ibaret oldu.”¹⁸⁷ Ayetlerinde Hz. Lut içinde benzer bu tehdidin yapıldığını görmekteyiz. Ele aldığımız ayette Hz. Şuayb için aynı tehditlerin yapıldığı bildirilmektedir. Böylece Kur’ân Hz. Peygamber’e yapılan baskı ve tehditler mukabilinde Hz. Şuayb ve diğer peygamberlere de aynı şekilde bunların yapıldığı haber vererek Hz. Peygamber ve inananlar için moral ve teselli olmaktadır.

Ayette Hz. Şuayb’a karşı muhatap olan ve söz söyleyen kimseler için **“ileri gelenler”** ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade Hz. Nûh,¹⁸⁸ Hz. Hûd,¹⁸⁹ Hz. Sâlih,¹⁹⁰ Hz. Mûsâ,¹⁹¹ Hz. Süleyman¹⁹² gibi peygamber mücadelelerinden bahseden ayetlerde sıklıkla zikredilmektedir. Mele’ sözlükte *“topluluk, danışmak, doldurmak, yardım etmek, etkilemek”* anlamlarına gelen mel’ kökünden türemiş bir isimdir.¹⁹³ Bu kelime Arap dilinde çoğunlukla *“bir topluluğun ileri gelenleri, faziletlipleri, seçkinleri, yetki sahibi güçlü kişileri”* için kullanılmaktadır.¹⁹⁴

Diğer peygamberler gibi Hz. Şuayb de kendi kavminin ileri gelenlerinin inkarıyla karşılaşan peygamberlerden biridir. Çoğunlukta olup gücü elinde bulundurdukları için her fırsatta Hz. Şuayb ve ona tabi olanlara karşı şiddet küfür ve düşmanlık besledikleri ayetlerde açıkça göz önündedir. Tehdit ederek güç gösterisine dönüştürmek isteyen kavmin ileri gelenleri, sahip oldukları iktidarı ve gücü kaybetmemek için bütün şartları zorlamış tüm imkân ve güçlerini kullanmışlardır.

A’râf suresinin 88. ayetini okuduğumuzda inkarcılar için ellerinde bulundurdukları gücün çok önemli olduğu görülmektedir. Oysa vahye ve kendilerine tebliğ edilene göre insanlara karşı büyükmek, zulmetmek ve hukuksuzluk yapmak yasaktır. Bunun yerine bütün insanların aslı birdir. Hz. Âdem ile başlayan daha sonra Hz. Havvâ’nın yaratılması ve onlardan çoğalan nesil ile insanlar kavimler halinde

¹⁸⁶ el-A’râf 7/70.

¹⁸⁷ en-Neml 27/56.

¹⁸⁸ el-A’râf 7/60; el-Mü’minûn 23/24.

¹⁸⁹ el-A’râf 7/66; el-Mü’minûn 23/33.

¹⁹⁰ el-A’râf 7/75; Hûd, 11/62.

¹⁹¹ el-A’râf 7/109; el-Enfâl 8/20.

¹⁹² en-Neml 27/29,32.

¹⁹³ Bu konuda bk. Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, 8/346; İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luğa*, 2/1104.

¹⁹⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, 776.

çoğalmışlardır.¹⁹⁵ Bu sebeple bütün insanlar birdir. Aynı kökten aynı biyolojik özelliklerden türemişlerdir. İnsanların tek bir kökten gelmeleri, doğuştan üstünlük veya aşağılık farkı olmadığını göstermektedir. Buna rağmen inkârcı kavimler, ellerindeki geçici üstünlüğün Allah karşısında hiçbir değer taşımadığını bildikleri için, başkalarını aşağılayarak iktidarlarını korumaya çalışmış ve bu nedenle Hz. Şuayb ile iman edenleri tehdit etmişlerdir.

Hız. Şuayb'ın karşılaştığı ileri gelenler grubu ile Hz. Peygamber de karşılaşmıştır. Mekke'de o dönemde kararlar Dârü'n-Nedve'de alınır ve buranın yönetim gücünü Kureyş'in ileri gelenleri elinde tutuyorlardır. **“Onların ileri gelenleri harekete geçip şöyle dediler: “Yolunuzda yürüyün! Tanrılarınıza bağlılıkta direnin! İşte (sizden) istenen budur.”**¹⁹⁶ ayetinde müşriklerin ileri gelenlerinden bahsedilmiştir. Müfessirler ayetin nüzul sebebi ile ilgili şunları söylemişlerdir: Kureyş'den ileri gelen kişileri Ebû Tâlib ile Hz. Peygamber'i vazgeçirmesi ile ilgili konuşması ve Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber ile bu konuda hakkında vazgeçmeyeceğini söylemesi sonrasında müşriklerin sözlerinin olduğu ifade edilir.¹⁹⁷

Hız. Şuayb ve Hz. Peygamber'e karşı kavimlerinin ileri gelenleri karşı çıkmış ve benzer üslup ile eleştirmiştir. Birçok peygamberin peygamberlik sürecinde kavmin ileri gelenlerine karşı tevhit mücadelesi vardır.

* * *

قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا
إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ
خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

89- “Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönersek mutlaka Allah’a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah’ın dilemesi olmadıkça, sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimiz her şeyi ilmiyle kuşatmıştır. Biz yalnız Allah’a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz!

¹⁹⁵ el-Bakara 2/30; el-Mü’minün 23/12; en-Nisâ 4/1.

¹⁹⁶ Sâd 38/6.

¹⁹⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/637-638.

Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısıdır.”

Bu ayetten hareketle Hz. Şuayb'ın sözlerinde tevhid inancının özünü ve müminlerin zorluklar karşısında Allah'a yönelişi görülür. Ebüssuûd ayette bahsedilen dinden dönmeyi Allah'a atılacak büyük bir iftira anlamına geleceğini belirtir. Rabbimizin dilemesi müstesna ifadesi bütün olanların Allah'ın iradesiyle gerçekleştiğini vurgular. Allah'ın her şeyi ilmi ile çevrelediğini belirtilerek, müminlerin tevekkülünün yalnızca Allah'a ait olduğu ifade edilir. Hz. Şuayb, kavmiyle arasındaki anlaşmazlığın çözümü için Allah'tan hak ile hükmetmesini talep eder. Onun duası adaletin tecellisi için yapılan bir yakarıştır.¹⁹⁸

Ehli sünnet âlimleri bu ayet ile delillendirerek Allah'ın bazen küfrü de dileyebileceğini söylerken Mutezile ise aynı ayeti delil göstererek Allah'ın hayır ve iyilik dışında bir şey dilemediğini ifade eder. Burada ***“Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra”*** ifadesi küfürden kurtuluşun Allah'ın iradesi ile gerçekleştiğine delalet eder. Dolayısıyla iman kişinin kendi çabasıyla değildir. Küfürden kurtulma Allah'ın iradesiyle gerçekleşir. Küfre dönme eylemi ***“Allah'ın dilemesi olmadıkça”*** ifadesi ile müstesna tutularak sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla bu ifade Allah'ın küfre döndürmesinin caiz olduğuna işaret eder. Razi, Vâhidî'den aktararak şöyle der: Peygamberler akıbetleri hususunda endişelenmişlerdir. Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf'un duaları bunu göstermektedir.¹⁹⁹ Hz. Peygamber'in *“Ey kalpleri ve gönülleri evirip çeviren Allah! Bizim kalplerimizi, senin dinin ve taatin üzere sabit kıl!”*²⁰⁰ duası da buna işaret etmektedir.²⁰¹ Hz. Şuayb kavminin inatçı inkârı karşısında umutlarını yitirmiştir. Kendisine iman edenlerin zulme uğramasından endişe ederek tüm meseleyi Rabbine arz etmiş ve adaletin tecellisi için O'na sığınmıştır. Allah, duasını kabul etmiştir.”²⁰²

Sonuç olarak, Hz. Şuayb'ın sözleri, iman nimetinin ancak Allah'ın dilemesiyle mümkün olduğunu ve bu nimetin korunmasının da yine O'nun kudretine bağlı bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu ifade, müminlerin baskı ve tehdit karşısında yalnız Allah'a tevekkül ettiklerini, kavimlerinin şiddetli dayatmaları

¹⁹⁸ Ebüssuûd, *İrşâdu akli's-selîm*, 3/250.

¹⁹⁹ İbrahim 14/35; Yusuf 12/101.

²⁰⁰ Tirmizî, “Daavât”, 124.

²⁰¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/317.

²⁰² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/564.

karşısında bile yüzlerini hakikatten çevirmediklerini göstermektedir. Hz. Mûsâ, iman edenlere karşı: **“Ey kavmim!” dedi, “Eğer Allah’a iman ettiyseniz, gerçekten O’na teslim olduysanız, artık yalnız O’na güvenip dayanın.”**²⁰³ diyerek kavminin de buna karşılık **“Yalnız Allah’a dayanıp güvendik. Rabbimiz! Bizi o zalimler için imtihan aracı kılma!”**²⁰⁴ demeleriyle benzer bir duruş sergilemiştir. **“Ben, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah’a dayandım. Çünkü her canlının kontrolü O’nun elindedir. Şüphesiz rabbimin yolu dosdoğru yoldur.”**²⁰⁵ diyen Hz. Hûd’un; **“Ben, O’nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”**²⁰⁶ söyleyen Hz. İbrahim’in ifadesi aynı teslimiyet ve tevekkülün bir tezahürüdür. Dolayısıyla Hz. Şuayb ve kavmi arasında yaşanan baskı zulüm ve tehditler gibi tarih boyunca peygamberler ve müminler karşılaşmıştır. Kalplerini daima Allah’a bağlayarak sonucu O’na havale etmiş ve ilahî adaletin tecellisini sabırla beklemişlerdir.

* * *

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ

90- Şu’ayb’ın kavminden inkâr eden ileri gelenler dediler ki: “(Ey ahalî!) Andolsun ki eğer Şu’ayb’a uyarsanız, o takdirde mutlaka siz zarar edenler olursunuz.”

Ebüssuûd bu ayetin tefsirinde bizim yukarıda ifade ettiğimiz mele’ kavramı üzerinden yorumlamıştır. İleri gelen olmaları küfürde ileri gitmeleri yahut halk arasında ayrımcılık yapan ileri gidenler olabilir. Her iki grubun aynı grup olmaları muhtemeldir.²⁰⁷ Halkın ileri gelenlerinin bu şekilde söylemesi halkı kandırmak içindir. Doğruluk, dürüstlük, ahlak ve iyilik gibi temel ilkelere uymaları takdirinde ticaretleri büyüyememeleri, ticaret yollarının kesiştiği coğrafi konumlarından yararlanamamaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle zarara uğrama tedirginliği vardır. Bu mahvolma korkusu sadece sefih olan toplumlar için geçerlidir. Tarih boyunca sefih toplumlar; ticaret, siyaset ve sosyal yapının yalan, hile ve ahlâksızlık

²⁰³ Yûnus, 10/84.

²⁰⁴ Yûnus, 10/85.

²⁰⁵ Hûd 11/56.

²⁰⁶ el-En’âm 6/79.

²⁰⁷ Ebüssuûd, *İrşâdu akli’s-selîm*, 3/250.

olmaksızın sürdürülemeyeceğine inanmışlardır. Bu düşünceleri nedeniyle hak daveti kendilerine yapılan en büyük bir itiraz olarak görmüşlerdir.²⁰⁸

“Mutlaka siz zarar edenler olursunuz” ifadesi Hz. Hûd’a karşı kavminden karşı çıkanlar tarafından **“Sizin gibi sıradan bir insana uyacak olursanız o zaman herhalde kaybedenlerden olursunuz.”**²⁰⁹ şeklinde söylenmiştir. Bu iki kavmin söylemlerine bakarak tarih boyunca inkâr eden kavimlerin peygamberlerine karşı kendilerini savunma şekillerinin aynı olduğunu söyleyebiliriz. Kavmin ileri gelenleri toplumsal konumlarını ve güç dengesini bozmamak için topluma zarar endişesi ile tehdit etmişlerdir. Oysaki zarara uğrama endişeleri kendilerine aittir. Çünkü iman ettikleri takdirde kurdukları ekonomik yapının yeniden şekillenip onların haksızlıklarının önüne geçilmesi onlar için bir kayıptır. Aynı zamanda toplum içerisinde sağladıkları sosyal ve kültürel hegemonyanın sarsılması onlar için bir zarardır.

Ebû Cehil’in asabiyet duygusunu nedeniyle İslâm’ı kabul etmemiştir. Nitekim Ahnes B. Şerîk ile arasında geçen bir konuşmada Ebû Cehil şöyle demiştir:

*“Biz ve Abdümenâf oğulları, şeref konusunda sürekli çekişme hâlindeydik. Onlar yemek verdiler, biz de verdik; onlar su taşıdılar, biz de taşıdık; onlar ihsanda bulundular, biz de ihsanda bulunduk. Nihayet biz, atlarını yan yana süren iki rakip binici gibi olduk. Derken, onların içinden bir kişi çıkıp kendisine gökten vahiy geldiğini iddia etti. Allah’a yemin ederim ki, ona asla inanmayacağım ve tasdik etmeyeceğim.”*²¹⁰

Ebû Cehil’in bu sözleri, Hz. Şuayb’ın kavminin ileri gelenlerinin söylemleriyle bağlantılıdır. Çünkü onlarda zarara uğramak yani var olan durumlarında vazgeçmek istememişlerdir. Hz. Şuayb’a ve Hz. Hûd’a karşı kullanılan söylemler ile Ebû Cehil’in tavrı arasında dikkate değer bir benzerlik mevcuttur.

* * *

فَاَخَذَهُمُ الرَّجْفَةُ فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ

²⁰⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 2/61.

²⁰⁹ el-Mü'minûn 23/34.

²¹⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/120; İbn İshak, *es-Siyer ve 'l-megâzî*, thk. Süheyl Zekkâr, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978), 78.

91- Derken, onları o korkunç sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar.

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ

92- Şu'ayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı. Şu'ayb'ı yalanlayanlar var ya, asıl ziyana uğrayanlar onlar oldu.

Ayetlerde Hz. Şuayb'ın tebliğine uymayan kavminin helak oluşuna değinilmektedir. Azabın nasıl gerçekleştiği hususunda Taberi, Süddî'den aktararak şöyle ifade eder:

“Allah, Hz. Şuayb'i Medyen şehrine ve Eyke halkına Peygamber olarak gönderdi. Bu kavmin, inkârcılıklarıyla birlikte ölçü ve tartılarını eksik yapıyorlardı. Hz. Şuayb onları dine davet etti. Onlar onu yalanladılar. Onlar, inkârcılıklarında ve yalanlamalarında ısrar edince Şuayb onları, Allah'ın cezalandırmasıyla uyardı. Onlar buna aldırış etmediler. Bilakis Şuayb'ı alaya alarak vadettiği azabın derhal gelmesini istediler. Bunun üzerine Allah onlara cehennemden kapılarından bir kapı açtı. Dehşetli bir sıcak onları yakıp kavuruyor onlara ne gölgeler ne de sular fayda veriyordu. Sonra Allah onlara güzel rüzgâr estiren bir bulut gönderdi. Onlar rüzgârın serinliğini ve güzelliğini hissettiler. Birbirlerine bulutun altında gölgelenelim diye seslendiler. Bulutun altında, erkek, kadın, çoluk çocuk toplanınca bulut onların üzerine kapandı ve hepsini birden helak etti.”

Medyen'in inkârcı ve halk üzerinde baskı Kur'ân ileri gelenleri, Şuayb'a iman edenleri tehdit ederek toplumu korkutmaya çalışmışlardır. Hz. Şuayb'a karşı çıkıp onunla alay edip azap getirmesini istemişlerdir. Bütün bunların sonucunda hak ettikleri ve istedikleri o büyük azaba uğradılar. Varlıklarından geriye hiçbir iz kalmadı, sanki o memlekette hiç yaşamamış gibi oldular. Ayette geçen “كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا” “Sanki yurtlarında hiç oturmamışlar” deyimini ile ilgili iki görüş vardır. Birincisi sanki orada hiç ikame etmemişler manasındadır. İkincisi onlar orada sanki hiç zengin olarak yaşamadılar manasındadır. Her iki durumda da Hz. Şuayb'ı yalanlayanların durumu yurtlarında kalmamış kimseler olarak bildirilmiştir.²¹¹

²¹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 14/319.

Medyen ve Eyke kavmine gelen helakın mahiyeti hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Racfe kelimesi, “*korkunç sarsıntı*” anlamına gelir ve A’râf 91’de Medyen halkı için, ayrıca ileride ele alacağımız Ankebût 37’de de aynı şekilde zikredilmiştir (A’râf, 7/91-92; Ankebût, 29/37). Bunun yanında, A’râf 78’de Salih’in kavmi için de “*racfe*” ifadesi kullanılmıştır; A’râf 155’te ise Hz. Mûsâ ile birlikte giden yetmiş kişinin helakı yine “*racfe*” olarak ifade edilmiştir.

Hûd 67, Hicr 83, Müminûn 41 ve Ankebût 40. ayetlerde geçen “*sayha*” ifadesi ise Semûd kavmi için kullanılmıştır. Ayetlerde görüldüğü üzere Medyen ve Eyke kavmine iki ayrı helak gelmiştir: Medyenliler, Lût kavmi gibi şiddetli bir yer sarsıntısına uğrayarak helak olurken; Eykeliler ise, Hz. Nûh kavmi²¹², Hz. Hûd kavmi²¹³ ve Hz. Salih’in kavmi Semûd²¹⁴ gibi, içinde rahmet bulunmayan azap kasırgaları, fırtınalar, yıldırımlar ve büyük tufanlarla helak edilmişlerdir.

Hz. Aîşe’nin anlattığına göre Hz. Peygamber rüzgâr estiğinde ve gökyüzünde siyah bir bulut gördüğü zaman korkusundan yüzünün rengi değişir, bazen o buluta karşı durur bakar, bazen geri döner, eve girer çıkardı. Yağmur yağdığında ise rahatlardı. Bunlar bir endişe alâmeti idi. Hz. Aîşe bunun sebebinin öğrenmek isteyince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Ne bileyim, belki bu kara bulut Âd kavmine geldiği gibi bir azâb olur. Onlar gördükleri siyah bulutu yağmur yağdıracak bir bulut zannetmişlerdi; ama o elîm bir azâb getirdi.*”²¹⁵ Yine bir başka rivayette gök gürültüsü ve şimşek çakınca Hz. Peygamber şu duayı ederdi: “*Allah’ım! Senden bu rüzgârın, onun içinde bulunanın ve onunla gönderilenin hayrını isterim. Bu rüzgârın şerrinden, içinde bulunanın ve onunla gönderilenin şerrinden sana sığınırım.*”²¹⁶ Sonuç olarak bu ayetlerden inkâr edenlerin ve azgınlıkta ileri gidenlerin helak edildiği anlamı çıkarabilmektedir.

* * *

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ أَسَى عَلَى قَوْمِ كَافِرِينَ

²¹² el-Furkân 25/37; el-Enbiyâ 21/77.

²¹³ el-Hâkka 69/6; Fussilet 41/16.

²¹⁴ Fussilet 41/17; el-A’râf 7/78.

²¹⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 46/2; Müslim, “İstiskâ”, 14/16.

²¹⁶ Müslim, “İstiskâ”, 15.

93- (Şu'ayb) onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: “Ey kavmim! Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm?”

Hiz. Şuayb kavminden **“onlardan yüz çevirdi”** buyurulmuş. Âlimler, Hiz. Şuayb'ın yüz çevirmesinin, azabın kavmine gelmesinden önce mi yoksa geldikten sonra mı gerçekleştiği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Kelbî azap gelmeden önce yüz çevirdiği görüşü genel olarak kabul edilir. Çünkü hiçbir peygamber kavminin arasından çıkmadıkça azap gelmemiştir. Hiz. Şuayb nasıl üzülürüm diyerek nefsinin kınamak üzere bu ifadeyi kullanmıştır. Yani küfürde ısrar eden bir kavme üzölmeye değmez. Kendilerine inen azaba müstahak olmuşlardır. Yahut bu ifadesi size tebliğ ve uyarılarda bulundum artık size nasıl acırım anlamında bir özür ifadesi olabilir.²¹⁷

Hiz. Şuayb'ın tebliğ yapışı, uyarıları Hiz. Peygamber'in davetinde de aynı şekildedir. İnkâr, kötölük, ahlâksızlık ve inatçılık yapan insanlar ve onların ileri gelenleri davete her zaman karşı çıkmışlardır. Hiz. Peygamber'in davetine karşı aynı tavrı gösteren Kureyş halkı için, dolaylı bir ifadeyle davete kulak vermeyip Allah'ın onlara bahşettiği fırsatı değerlendirmezlerse sonlarının helaka uğramış kavimler gibi olacağı uyarısı yapılmaktadır. Eğer körü körüne tuttıkları yolda gitmekte ısrar ederlerse, geçmişte helak edilme belası kendilerinin de başına er geç gelecektir.²¹⁸

2.2.2. Habeşistan'a Hicret Sürecinde Nazil Olan Ayetler

İslâm tarihinin ilk toplu olarak yapılan hicret Habeşistan hicretidir. Erken dönem Mekkeli müşriklerin İslâm'ın yayılmasını iman edenlerin sayısının artmasını bir tehdit olarak algılayıp, inananlara yönelik baskıları artmıştır. Müslümanların maruz kaldığı ağır baskıların, dışlama ve fiziksel şiddetin bir neticesinde özellikle kabilesiz ve himayesiz Müslümanlar için artan şiddetler nedeniyle can güvenlikleri kalmamıştır. Bu durum sonucunda işkence ve baskılardan uzaklaşmak için başka yerlere hicret etme kararı alınmıştır.

Habeşistan'da hüküm süren ve bir Hristiyan olan dönemin Necâşîsi Ashame'nin adil oluşu Mekkeliler tarafından bilinmektedir. Hicret edilecek yer

²¹⁷ Ebüssuûd, *İrşâdu akli's-selîm*, 3/252.

²¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/63.

düşünülürken onun adil bir hükümdar olması Müslümanlar için Habeşistan'ı tercih etme sebebi olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber çözüm olarak Habeşistan'a hicret etmeyi önermiş ve Ashâbına: *“Eğer dilerseniz Habeşistan'a gidin. Orada hiç kimseye zulmetmeyen bir hükümdar vardır. Allah sizlere bir çıkış yolu gösterinceye kadar orada kalın.”*²¹⁹ demiştir. Habeşistan ile Mekke arasında geçmişe dayanan ekonomik ilişkiler, hicret eden Müslümanların burada geçimlerini sürdürebilmelerini sağlamıştır.²²⁰ MS. 615 yılında ilk hicret kafilesi 11 erkek ve 4 kadından oluşmakta olup kafilede Hz. Osman ve eşi Rukiyye de vardır. Ardından Ca'fer b. Ebû Tâlib öncülüğünde düzenlenen ikinci hicret gerçekleşmiş, bu hicrete 82 erkek ve 18 kadın katılmıştır.²²¹ Necaşî'nin yanında Ca'fer b. Ebû Tâlib Kur'ân'dan Meryem suresini okuması, Necaşî'yi derinden etkilemiş bu durum, Mekke müşriklerinin diplomatik girişimlerinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Bu olay, İslâm tarihinde uluslararası bir otorite karşısında yapılan ilk diplomatik savunma örneği olarak değerlendirilmiştir.²²²

Habeşistan hicreti can ve inanç güvenliği sağlayan bir tedbir olmasının yanı sıra İslâm'ın evrensel ilkelerini muhafaza eden ve küresel düzeyde meşruiyet kazandıran ilk diplomatik ve toplumsal stratejik girişim olarak öne çıkmaktadır. İşte bu bölümde inceleyecek olduğumuz Şu'arâ suresi Hz. Peygamber ve Müslümanlar üzerindeki baskıların arttığı böyle bir ortamda nazil olmuştur.

2.2.2.1. Şu'arâ Suresi 26/176-190

Şu'arâ suresi Mushaf tertibine göre yirmi altıncı suredir. İbn Abbas'a göre Vâkıa suresinin ardından nazil olmuştur.²²³ Şu'arâ suresi esas aldığımız kronolojik sıralamada, Vâkıa suresinden sonra, Neml suresinden önce inmiş olup nüzul tertibine göre kırk altıncı sıradadır.²²⁴ Mekke döneminin ortalarında nazil olduğu tahmin

²¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/321.

²²⁰ Âdem Apak, “Habeşistan Hicreti Üzerine Mülâhazalar”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2, (Temmuz-Aralık 2017), 29.

²²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/330.

²²² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/335-336.

²²³ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 4 cilt, thk: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 1/43, 97.

²²⁴ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 18.

edilmektedir. Ancak 197. ayet ile son dört ayetin (224-227) Medine döneminde nazil olduğuna dair rivayetler de vardır.²²⁵

Surenin muhtevasını, bir giriş ve iki ana bölüm hâlinde incelemek mümkündür. Giriş bölümünde, surenin içeriğinin hakkında açıkça ortaya koyan ayetlerin olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'e muhataplarının tebliğ ettiği ayetlere inanmaması nedeniyle üzüntüden kendini harap edeceği hatırlatılmaktadır. Ayrıca müşriklerin, inen yeni ayetlere karşı da sürekli olarak ilgisiz kaldıkları ve yüz çevirdikleri ifade edilmektedir. Vahyin olumlu ve güçlü sonuçlarının yakın zamanda onların karşısına çıkacağı haber verilmektedir.²²⁶

Surenin ilk bölümünde, Hz. Nûh'tan başlayarak yedi peygamberin tebliğ süreçlerinden kesitler sunan ibret dolu sahneler yer verilmektedir. Bu kıssalar kronolojik sıraya göre aktarılmamıştır. Muhatapların daha yakından bildiği ve coğrafi olarak yakın bulundukları olaylara öncelik verilmiştir. 10-68. ayetlerde Firavun'a karşı Hz. Mûsâ ile kardeşi Harun'un gösterdikleri çaba anlatılmaktadır. Ardından 69-104. ayetlerinde Hz. İbrahim'in babasına ve kavmine yönelik yaptığı davet ile tevhit inancını ispatlamak için kullandığı yöntemler anlatılmaktadır. 105-175. ayetlerinde Hz. Nûh, Hûd, Salih, Lût'un davet sürecine temas edilmektedir. 176-191. ayetlerinde Hz. Şuayb Peygamberin tevhit mücadelesine değinilip, davet metodu ve muhataplarından gelen tepkiler hakkında bilgiler aktarılmaktadır. Hz. Şuayb kıssası başta olmak üzere surede yer alan diğer kıssaların sonunda iman etmeyen kavimlerin çeşitli şekillerde helak edildiği bildirilmektedir.

Surenin ikinci bölümünde giriş kısmıyla uyumlu, birinci bölümün devamı şeklinde son peygamberin davetiyle başlamaktadır. 192-212. ayetlerinde Allah tarafında vahyin gönderildiği edilmekte, buna rağmen hakikati inkâr edenlerin yine de inanmayacakları ifade edilmektedir. 213-220. ayetlerinde Hz. Peygamber'e, yeniden yakın akrabasını uyarması, inkâr edenlerin onun dinine asla katılmayacağı ve buna karşın Allah'a tevekkül etmesi emredilmektedir. 221-227. ayetlerinde şeytanın azgın ve günaha yatkın kimselerle beraber olup şairlerle de iş birliği yaptığı anlatılmaktadır. İman sahibi olan şairlerin bu durumdan istisna tutulduğu

²²⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/257.

²²⁶ Dönmez vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/144.

belirtilmektedir. Zaten surenin adı da şairlerden bahseden bu ayetlerden gelmektedir.²²⁷

Surede Hz. Şuayb kıssasından bahsediler ayetler şunlardır:

* * *

كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ

176- Eyke halkı da peygamberleri yalanladı.

Hız. Şuayb'ın tebliğine karşı kavmi onu yalanlamıştır. Hız. Peygamber de tebliğ yaparken ısrarlı çabasına rağmen ve güvenilir olduğunu söylemelerine rağmen onu yalanmaları ağır gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de önceki peygamberlerin de yalanlandığı hatırlatılarak Hız. Peygamber'e teselli vermiştir. Böylece, peygamberlik sürecinde neredeyse bütün peygamberlerin benzer zorluklarla karşılaştığı bildirilmiş ve yaşanan sıkıntılar karşısında sebat etmesi öğütlenmiştir.

“Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.”²²⁸ Bu ayet, Hız. Peygamber'in insanlara karşı merhametli ve şefkatli olduğunu gözler önüne serer. *“Benimle ümmetimin durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin hâline benzer. Böcekler ve kelekler o ateşe düşmeye başlar. İşte ben de sizler ateşe girerken kuşaklarınızdan tutup engellemeye çalışıyorum.”*²²⁹ Hız. Peygamber'in çabası sadece bir görev bilinci ile kalmaz ümmetine karşı olan merhametini gösterir.

Hız. Peygambere müşrikler tarafından sihirbaz,²³⁰ mecnun²³¹ ve şair²³² gibi ağır iftiralarla suçlanmış bu durum Hız. Peygamber'i derinden üzmüştür. Şu'arâ suresinde ***“İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin!”***²³³ ayeti bu üzüntüsüne işaret edilmiştir. Bu ayet Hız. Peygamber'i teskin etmiştir.

²²⁷ Bekir Topaloğlu, “Şu'arâ Sûresi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Haziran 2025).

²²⁸ et-Tevbe 9/128.

²²⁹ Buhârî, “Rikâk”, 26; Müslim, “Fedâil”, 17; Tirmizî, “Emsâl”, 7.

²³⁰ Fussilet 41/6.

²³¹ el-Kasas 28/68.

²³² el-Haşr 59/11.

²³³ eş-Şu'arâ 26/3.

Hâris b. Âmir müşriklerin kendi aralarında: “Muhammed yalancı değildir ben onun doğru sözlü olduğuna inanıyorum” dediklerini aktarmıştır. Hz. Peygamber ile karşılaştıklarında: “Söylediklerinin hakikat olduğunu biliyoruz; fakat seninle birlikte bu yolda yürümemizi engelleyen tek şey, Arapların bize saldırarak bizi yurdumuzdan çıkarmalarından korkmamızdır. Sonuçta biz de sıradan insanlarız ve onlara karşı koyacak gücümüz yoktur.” diyerek tereddüt ve korkularını dile getirmişlerdir. Bu sözlerin ardından, En’âm suresindeki **“(Resûlüm!) Onların söylediklerinin gerçekten seni üzmemekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler açıkça Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”**²³⁴ ayetinin nazil olduğu rivayet edilmektedir.²³⁵

Sonuç olarak, Hz. Şuayb’ın uyarısı, ahlakın kaynağının Allah korkusu olduğunu vurgulamaktadır. Bu korku, bireyi sorumluluk bilinciyle davranışlarını düzeltmeye, toplumu ise ahlâkî bir dönüşüme sevk eder. Hz. Şuayb’ın havf ve reca dengesini gözeterek yaptığı bu tebliğ, kalpte yer alan ilahî bilinçle şekillenen sahih bir ahlak anlayışını ortaya koymaktadır.

* * *

إِذْ قَالَ لَهُمُ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ

177- Hani Şu’ayb, onlara şöyle demişti: “Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?”

Tevhid inancı, Allah’ın birliği ve her şeyin ona bağlı olduğu bilincidir. Bu bilinç ise insan davranışlarını şekillendirir ve sorumluluk duygusunu doğurur. Bu sorumluluğun dışa yansımaları ise ahlakıdır. İslâm ahlakı vahiy kaynaklıdır. Ahlak, takva zemininde Allah’a karşı duyulan saygı, korku ve sevgi ile yeşerir. Güzel ahlak, insanın yararatılışına uygun yaşamasıdır. Allah’a karşı korku (havf) ve umut (reca) arasındaki denge ahlâkî olgunlaşmanın, ahlâkî zirveleşmenin temelini oluşturur.

Ne irfandır veren ahlaka yükseklik ne viddandır.

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havf-ı Yazdan’ın

²³⁴ el-En’âm 6/33.

²³⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/558.

Ne irfanın kalır tesiri katiyyen, ne vicdanın²³⁶

Mehmet Akif Ersoy'un da ifade ettiği üzere, ahlakın temeli Allah korkusudur. Bu korku, varlık bilincinin, sorumluluğun ve insanın yaratıcı karşısındaki acziyetinin idrak edilmesinden doğan kutsal bir saygıdır. Bireyin içsel denetimini sağlayan, dışsal kurallardan bağımsız bir ahlak anlayışıdır. Bu bağlamda ahlak, vicdanın ve irfanın ötesinde, kalpte yer alan bir Allah bilinciyle şekillenen bir sorumluluk duygusudur.

Bize göre, Hz. Şuayb'ın kavmine: ***“Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?”*** uyarısı ile Medyen halkının yaşadığı ahlâkî çöküşe karşı, Allah korkusunu bir uyanış çağrısı olarak sunmasıdır. Bu uyarısı ahlakın kaynağını Allah korkusu olduğunu gösterir. Allah'ın huzurunda hesap vereceğini bilen insan, davranışlarını düzenler, düzeltir. Allah korkusu hem bireysel hem toplumsal dönüşümün temelini oluşturur. Hz. Şuayb tebliğinde kavminin azgınlığına karşı onları korkutarak ahlâkî davranışlar göstermeleri üzerine kendilerini yeniden inşa edebilmeleri için havf ve reca arasında denge kurmuştur. Bu ayette kavmini Allah'tan sakındırmıştır. İleride ele alacağımız ***“Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O'na tövbe edin. Muhakkak ki rabbimin merhameti ve sevgisi boldur” dedi.***²³⁷ sözü ile Hz. Şuayb kavmine umut aşılamıştır.

* * *

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ

178- “Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim.”

“Güvenilir bir peygamberim” bu ifade sure içerisinde Hz. Nûh,²³⁸ Hz. Hûd,²³⁹ Hz. Sâlih,²⁴⁰ Hz. Lût²⁴¹ peygamberlerinin ifadesi olarak gelmiştir. 178. ayete gelindiğinde aynı ifade Hz. Şuayb'ın ifadesi olarak yer verilmiştir. Peygamberlerin her biri güvenilir olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Hz. Mûsâ ***“Ey Allah'ın kulları! Bana gelin, doğrusu ben size gönderilmiş emîn bir elçiyim”***²⁴² diyerek

²³⁶ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, haz. Abdullah Uçman, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2013), 779.

²³⁷ Hûd 11/90.

²³⁸ eş-Şu'arâ 26/107.

²³⁹ eş-Şu'arâ 26/125.

²⁴⁰ eş-Şu'arâ 26/143.

²⁴¹ eş-Şu'arâ 26/162.

²⁴² ed-Duhân 44/18.

güvenilirliğini ifade ederken, Hz. Yûsuf'a ise mevki verilmek istenirken **“Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve emîn birisin”**²⁴³ ifadesiyle güvenilir olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak peygamberlerin ortak özelliklerinden biri olan güvenilirlik ve doğru sözlü olmalarıdır.²⁴⁴

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber hakkında, **“O Allah'a inanır, müminlere güvenir”**²⁴⁵ ifadesi içinde geçmektedir. Yemen'den gelmiş olan malların paylaşımı esnasında, “Allah'tan kork Yâ Muhammed!” diyen birine Hz. Peygamber: **“Yoksa siz bana güvenmiyor musunuz? Ben göktekilerin bile emîniyim”** demiştir.²⁴⁶

Hz. Muhammed peygamber olmadan da önce en önemli kişilik özelliklerinden bir tanesi güvenilir ve dürüst olmasıdır. Mekke halkı ona **“el-emîn”** lakabını vermiştir.²⁴⁷ Hayatının ilk kırk senesinde henüz peygamberlik verilmeden önce bu şahsiyet ile yaşadığı için **“Muhammedü'l-Emîn”** olarak Mekkeliler tarafından bilinmektedir.

Mekkeliler Kâbe'yi yeniden inşa edecekken tartışma esnasında ve daha da büyüüp kabile savaşlarına dönebilecek kadar tartışmalı bir anda herkesin güvendiği ve **“Muhammedü'l-Emîn”** tanıdıkları Hz. Peygamber'in hakem olması ile olayın çözümlendiği hakem olayı güvenilir oluşunun örneklerindendir.²⁴⁸ Aynı şekilde peygamberlik verilmeden önce Mekke halkının değerli mallarını Hz. Peygamber'e emanet bırakmaları ve Ebû Süfyan, Rum İmparatoru Herakleios'un huzurunda Hz. Peygamber hakkında sorularına **“Allah, aramızdan ailesini, dürüstlüğünü ve güvenilirliğini yakından tanıdığımız bir kimseyi bize peygamber olarak gönderdi.”**²⁴⁹ cevabı halkının gözünde bıraktığı güvenilir intibanın delillerindendir.²⁵⁰

²⁴³ Yûsuf 12/54.

²⁴⁴ Yûsuf 12/46; Meryem 19/41,54,56,57.

²⁴⁵ et-Tevbe 9/61.

²⁴⁶ Buhârî, “Meğâzî”, 61.

²⁴⁷ İbn İshak, *es-Siyer*, 78.

²⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/197-198.

²⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/336.

²⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/262, 263; Buhârî, “Bed'ul-vahy” 6; Müslim, “Cihad” 74.

Hız. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde, Medine'de yaşayan Yahudi âlimi Abdullah b. Selâm, onu ilk gördüğü anda "Bu yüz yalan söylemez" diyerek Hız. Muhammed'in doğruluğunu tasdik etmiştir.²⁵¹

Hız. Peygamberin güvenilirliği doğrudan vahiy ile desteklenmiştir. **"O, nefis arzu ve hevesiyle konuşmaz. O (konuştuğu) sadece vahyedilmiş bir vahiydir."**²⁵² ayeti, sözlerinin kendi sözleri, görüşleri değil Rabbinden aldığı ilahî vahiy olduğunu göstermektedir. Aldığı vahyin aktarmada herhangi bir değişme olmadığını, ilahî koruma altında olduğunu **"Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydursaydı, mutlaka onu şiddetle yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık. Hiçbiriniz buna engel de olamazdınız."**²⁵³ ayeti delillendirmektedir. Aslında yalanlamaların peygamberin şahsına ait değildir. Gönderilen vahyi yalanlamışlardır.²⁵⁴

Peygamberlerin mühim görevlerinden birisi tebliğ etmektir.²⁵⁵ İlk dönemlerde Hız. Muhammed'in güvenilir olarak tanınması tebliğ sürecini kolaylaştırmıştır. İlk vahyin ardından şaşkınlık içinde evine dönüp eşine süreci anlattığında, eşi Hız. Hatice: "Sen akrabalarına destek olur, aileni gözetir, helalinden rızkını kazanır, insanlara doğru yolu gösterir, yetimlere sahip çıkar, daima doğru sözlü davranır ve emanete sadık kalırsın."²⁵⁶ diyerek güvenilir ve dürüstlüğünü vurgulamıştır.

Hız. Muhammed, aynı zamanda inananlara da her zaman güvenilir olmaları gerektiğini söylemiştir. Emanete hıyanet etmenin münafığın alametlerinden biri olduğunu bildirmiştir.²⁵⁷ İnananların güvenilirliği Kur'an'da da kendisine yer bulmuş ve **"Onlar ki emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler. Onlar ki şahitliklerini dürüst yaparlar"**²⁵⁸ ayetleriyle güvenilirlik ön plana çıkmış ve bu husus vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, Hız. Şuayb'ın **"Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim"** ifadesi, yalnızca kendi kavmine değil, tüm peygamberlerin ortak vasfı olan güvenilirlik ilkesini vurgulamaktadır. Bu özellik, Hız. Muhammed'in

²⁵¹ Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 42; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 174.

²⁵² en-Necm 53/3-4.

²⁵³ el-Hakka 69/44-47.

²⁵⁴ el-En'âm 6/33.

²⁵⁵ Âl-i İmrân 3/20; el-Mâide 5/67,99; er-Ra'd 13/40; el-Ahzâb 33/39; eş-Şûrâ 42/48.

²⁵⁶ Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 3.

²⁵⁷ Buhârî, "İman", 24; Müslim, "İman", 106; Nesâî, "İman", 20.

²⁵⁸ el-Meâric 70/32-33.

hayatında da peygamberlikten önce “*el-Emîn*” unvanıyla toplumun en güvenilir şahsiyeti olarak tanınmasıyla belirginleşmiştir. Tebliğ sürecinde kavminin, düşmanlarının dahi doğruluğunu ve dürüstlüğünü tasdik etmiştir. Böylece hem Hz. Şuayb’ın kavmine verdiği “*emin peygamber*” mesajı hem de Hz. Muhammed’in Mekke ve Medine’deki hayatı, güvenilirliğin peygamberliğin asli bir şartı olduğunu göstermektedir.

* * *

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

179- Artık, Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

Kur’ân-ı Kerim’de yetmiş dokuz ayette geçen itaat kavramı farklı anlamlarda kullanılmıştır. Genel olarak altı farklı anlamı vardır. Bunlar şu şekildedir: “*Gönülden uymak ve bağlanmak,*²⁵⁹ *kabul etmek,*²⁶⁰ *söz tutmak ve söz dinlemek,*²⁶¹ *isteyerek yapmak,*²⁶² *gönülden iyilik ve hayır işlemek,*²⁶³ *boyun eğmek.*”²⁶⁴

Hiz. Peygamber insanlara İslâm dinini tebliğ sürecinde hiçbir zorlama yapmamış, sadece kendisine bildirilen hakikatleri insanlara iletmiştir. Buna karşın insanlar ise iradeleriyle inanmışlar yahut inanmamışlardır. İnanmayanlar için hiçbir baskı yapılmamıştır. Kur’ân’da Allah’a ve Hiz. Peygamber’e itaat edenlerin hakiki Müminler olduğu,²⁶⁵ ilahî rahmete kavuşturulacakları,²⁶⁶ doğru yolu bulmuş olacakları,²⁶⁷ saadete erecekleri,²⁶⁸ altından ırmaklar akan cennetlere koyulacakları,²⁶⁹ itaat edenlerin peygamberler, sıddıklar, salihlerle beraber

²⁵⁹ Âl-i İmrân 3/32, 50, 132; en-Nisa 4/13,59,69,80; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/1,20,46; et-Tevbe 9/71; en-Nûr 24/52-56; eş-Şu’arâ 26/108,110,126,131,144,159,163,179; el-Ahzâb 33/33, 66, 71; es-Sâffât 37/108,110,126,131,144,159,163,179; ez-Zuhruf 43/63; Muhammed 47/33; el-Fetih 48/16,17; el-Hucurât 49/14; el-Mücâdele 58/13; et-Teğâbun 64/12; Nûh 71/3.

²⁶⁰ el-Bakara 2/285; en-Nisâ 4/46, 81; el-Mâide 5/7; Tâhâ 20/90; en-Nûr 24/47,51; Muhammed 47/21; et-Teğâbun 64/16.

²⁶¹ Âl-i İmrân 3/168; en-Nisâ 4/34; eş-Şu’ara 26/131; el-Mü’min 40/18; et-Tekvîr 81/21; en-Nûr 24/53.

²⁶² Âl-i İmrân 3/83; et-Tevbe 9/53; er-Ra’d 13/15; Fussilet 41/11.

²⁶³ el-Bakara, 2/158,184.

²⁶⁴ el-Alak 96/19.

²⁶⁵ el-Enfâl 8/1.

²⁶⁶ Âl-i İmrân 3/83.

²⁶⁷ en-Nûr 24/54.

²⁶⁸ en-Nûr 24/52.

²⁶⁹ en-Nisâ 4/13.

olacakları,²⁷⁰ ifade edilmiştir. Mükafatın böylesine büyük olduğu bir tercihin zorlama ve baskı ile iradesini ortaya koymadan tercih etmesi içtenlik ve samimiyet ilkeleriyle bağdaşmaz. O nedenle kişinin iman etmeyi ve itaati seçmesi iradi bir tercihe dayanmalıdır.

Kur’ân, Hz. Peygamber’i çeşitli yönleriyle tanıtır. O, alemlere rahmet olarak,²⁷¹ gönderilmiş üstün ahlaka sahibi²⁷² müjdeleyici ve uyarıcı²⁷³ insanlığa düşkün ve merhametli²⁷⁴ bir elçi olarak tanıtmıştır. Diğer insanlar gibi Allah’ın emir ve nehiyleriyle sorumlu olup²⁷⁵ gaybı bilmeyen²⁷⁶ yani bir beşer²⁷⁷ olduğuna vurgu yapılmıştır. Görevini hiçbir karşılık almadan yerine getiren²⁷⁸ ve adaletle tam eksiksiz şekilde²⁷⁹ yaptığı bildirilmiştir.

* * *

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

180- “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

Bu ayette Hz. Şuayb’ın vazifesine karşılık onlardan ücret istemediği ifade edilmektedir. Peygamberler tebliğ vazifesini yaparken, vazifelerine karşı bir ücret istemediklerini kavimlerine beyan etmişlerdir. Hz. Şuayb’ın ücret istemediğini okuduğumuz 180. ayet ile birlikte bu surede okuduğumuz beşinci ücret istememe beyanıdır. 180. ayete gelmeden önce 109. ayette Hz. Nûh, 127. ayette Hz. Hûd, 145. ayette Hz. Salih, 164. ayette Hz. Lût karşılık beklemediğini, ücret beklemediğini söylemiştir. İsmi zikredilen peygamberlerle beraber diğer bütün peygamberler davetlerine karşı bir ücret istememişlerdir. Allah tarafından gönderilmiş tüm peygamberlerin tebliğ sürecinde maddi bir karşılık beklememiş olmaları onların ilahî bir vahiy aldığını delillendiren en önemli noktadır. Birçok ayette bu husus açıkça

²⁷⁰ en-Nisâ 4/19.

²⁷¹ el-Enbiyâ 21/107.

²⁷² el-Kalem 68/4.

²⁷³ el-Ahzâb 45/46.

²⁷⁴ et-Tevbe 9/128; el-Kehf 18/6; eş-Şu’arâ 26/3.

²⁷⁵ el-A’râf 7/6.

²⁷⁶ el-En’âm 6/50.

²⁷⁷ el-İsrâ 17/93; el-Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

²⁷⁸ Yûsuf 12/104; el-Furkân 25/57; Sebe’ 34/47; eş-Şûrâ 42/23.

²⁷⁹ el-Enbiyâ 21/109.

ifade edilmiştir.²⁸⁰ Böylelikle inkarda ısrar eden insanların ücret beklentisi nedeniyle inanmadığı gibi varsayımlar reddedilmiştir. Aynı şekilde Allah da Hz. Muhammed'in Mekkeli müşriklere hitaben: **“Ben bu yaptığım tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum”**²⁸¹ söylemesi insanları hidayete erdirmenin dışında maddi bir beklentisi olmadığını vurgulamıştır.

* * *

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ

181- “Ölçüyü tam yapın. Eksik verenlerden olmayın.”

وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ

182- “Doğru terâzî ile tartın.”

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

183- “İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”

وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِيلَ الْأَوَّلِينَ

184- “Sizi ve önceki nesilleri yaratana karşı gelmekten sakının.”

Hız. Şuayb tam ölçmeyi emrettiğinde, **“Doğru terâzî ile tartın.”** diyerek tam ölçmenin nasıl olacağını da beyan etmiştir.²⁸² Yani adil ve düzgün tartı ile tartın.²⁸³ Muttaffifin suresinde Allah-u Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Eksik ölçüp tartanların vay haline. Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler. Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler (eksiltirler).**

²⁸⁰ Yûsuf 12/104; el-Furkân 25/57; Sebe' 34/47; Yasin 36/21; Sâd 38/86; eş-Şûrâ 42/23; et-Tûr 52/40; Kalem 68/46.

²⁸¹ el-Furkân 25/57; Sâd 38/86.

²⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/528.

²⁸³ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 19/212.

Onlar, o büyük gün için -insanların âlemlerin rabbinin huzuruna çıkacakları gün için- diriltileceklerini akıllarına getirmiyorlar mı?”²⁸⁴

Bu ayetler ölçü ve tartıda hile yapmayı yasaklamakta ve satarken veya alırken adaletli davranmayı emretmektedir. Mutaaffifin, tatif (تطفيف) kökünden türeyen, ölçüyü tartıyı, değerlendirmeyi, yargılamayı, kendine yontmak manasına gelmektedir. Mutaaffifin kelimesinin günümüzdeki karşılığı yolsuzluk yapanlardır. Medyenlilerin mutaaffifini Hz. Şuayb karşısında olanlardır. Mekkelilerin mutaaffifini ise müşriklerdir. Onlar, kendilerine diğer insanlar karşısında üstün bir hak tanımayan, herkesi bir tarağın dişleri gibi eşit tutan, insanın şeref ve değerini kendi iradesi ile elde etmediği etnik aidiyete değil kendi irade ve çabasıyla elde ettiği evrensel değerlere bağlayan dine karşı çıkmışlardır.²⁸⁵

“İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin” ifadesi Arapça da *“Onun hakkını eksik verdi”* manasındadır. Bu insanların ihlal etmemesi gereken tüm haklar için geçerlidir. Kişinin izni olmadıkça her bir mülkü hususunda meşru tasarrufta bulunulmaması hakkında kullanılan genel bir lafızdır.²⁸⁶ Yani bu ifade her çeşit miktar için geçerlidir. Ölçü ile ilgili her konuda adaletli davranmak zorunludur. Bununla birlikte, şeref ve haysiyeti muhafaza etmek gibi manevi ve ahlâkî hakların korunması da bu hükmün kapsamına dâhildir.²⁸⁷

Hiz. Muhammed, toplumda adaletin tesis edilmesi için son derece dikkatli davranmıştır. Suçun işlendiği durumlarda suçlunun kimliği ya da sosyal statüsüne bakmamıştır. Adaletsizce adam kayırmalara ve aracılıklara karşı durmuştur. Öyle ki bu kişi ailesinden biri dahi olsa adalet sağlanmalıdır.²⁸⁸ Bununla birlikte, insan olarak hata yapabileceğini ifade edip: *“Ben de sizin gibi bir insanım. Siz davalarınızın çözümü için bana geliyorsunuz. Bazınızın delil getirme yönüyle, diğer bazınızdan daha ikna edici olması, böylece benim, işittiğime dayanarak onun lehine hükmetmem mümkündür. Kimin*

²⁸⁴ el-Mutaaffifin 83/1-6.

²⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/312-313.

²⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/528.

²⁸⁷ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 19/212.

²⁸⁸ Buhârî, “Fezâil-ü Ashâbi'n-Nebî”, 18; Müslim, “Hudûd” 8-11.

lehine, kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir ateş parçası kesmiş oluyorum.”²⁸⁹ buyurmuştur.

“Bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın.” Yeryüzünde fesat çıkarmak insanların yollarını keserek, kervanlarına baskın yaparak ve ekinleri çiğneyerek gibi düzeni bozan insanların haklarını gasp eden eylemlerle ortaya çıkmaktadır. Eykeliler ölçü ve tartıda her türlü fesadı yapmalarının yanı sıra toplumsal huzuru bozarak yeryüzünde karışıklık çıkarmışlardır. Hz. Muhammed’de Mekkeli müşriklere karşı benzer şekilde toplumsal fesada karşı uyarılarını defaatle görüyoruz. Bu ayet Mekke toplumu gibi tüm bozgunculuk yapan toplumlara karşı evrensel bir ikazdır.²⁹⁰

“Sizi ve önceki nesilleri yaratana saygılı olun.” Buradaki “cibille” kelimesi “hilkat” sahibi yaratılmış olan demektir. Burada anlatılmak istenen eğer Allah, önceki toplulukları yaratmamış olsaydı, onların da hiçbir zaman varlık sahnesine çıkamayacaklarıdır. Bu durum, Allah’ın öncekileri yaratmak suretiyle sonrakilere de bir ihsan ve lütufta bulunduğunu vurgulamaktadır. Bununla ilgili olarak Allah, İnsan suresi 1. ayetinde **“Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir.”** buyurmuştur. Bu ayetin bize söylemek istediği şeylerden biri insanın bir zamanlar bir hiç olduğudur. Allah bizi hiçlikten kurtarıp var olmak ile şereflendirmiştir. Hiçbir insanın gücü yokluktan çıkmaya var olmaya yeterli değildir. O nedenle sizi var eden, sizden önceki nesilleri var eden ve böylelikle yokluk âleminden kurtaran Allah’a saygılı olun. Hz. Şuayb’a karşı kavminin verebildiği tek cevap, onu terk etmenin kendileri açısından daha doğru bir tutum olacağını ifade etmek olmuştur.²⁹¹

Sizden önce yaşamış sizin neslinizin kendisinden geldiği, dolayısıyla varlığınızın ve yaratılışınızın zahiren sebebi olan, aralarında servet ve güç sahibi Hz. Hûd ve Hz. Sâlih kavmi gibi toplulukların da bulunduğu önceki nesilleri ve sizi yaratarak üzerinizde lütufta bulunan Allah’ın azabından korkun. Bu daha önce geçen

²⁸⁹ Buhârî, “Hiyel”, 10.

²⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 24/528.

²⁹¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 24/528.

Hız. Mûsâ'nın “*O, sizin de rabbiniz, geçmişteki atalarınızın da rabbidir*”²⁹² sözü gibidir.²⁹³

Sonuç olarak, İslâm'ın temel ilkelerinden olan adalet Kur'ân'da birçok ayetinde vurgulanmıştır. Allah'ın hiçbir şekilde zulmetmeyeceği bildirilmiştir. Kur'ân'ın üslubunda geçmiş peygamberlerden örnekler zikretme geleneği, adalet konusunda da kendini göstermektedir. Bu bağlamda Allah, Hz. Muhammed'e hüküm verirken adaletli davranma ve hevaya uymama konusunda Hz. Şuayb'ı örnek olarak göstermektedir. Hz. Şuayb, topluma ölçü ve tartıda doğruluğu korumaları gerektiğini hatırlatan bir peygamber olarak öne çıkmıştır. Onun kavmi, özellikle ticaret ve ekonomi alanında haksız kazanç sağlıyor, ölçü ve tartıda insanları aldatıyordu. Hz. Şuayb, kavmine şu uyarıda bulunmuştur.²⁹⁴ Hz. Şuayb ve kavminin Mekke döneminde nazil olan ayetlerle birlikte verdiği mesajlardan biri, toplumda güçlülerin zayıf olanlara haksızlık etmelerinin yanlışlığını vurgulamasıdır.

* * *

قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ

185- Onlar şöyle dediler: “Sen ancak büyülenmişlersensin.”

Hız. Şuayb'ın tüm bu söylediklerinden sonra onlar: “*Sen ancak büyülenmişlersensin*” dediler. Hz. Şuayb'ı büyü yapılmış olmak ile itham etmişlerdir. Beşer diyerek, yalancı diyerek onun tebliğine engel olmak istemişlerdir. Aynı suçlama Hz. Sâlih'e, Hz. Mûsâ'ya ve diğer elçilere de yapılmıştır. “*(Geçmiş ümmetlerden) her biri elçilerine, ‘Siz mecnunsunuz!’ demiştir.*”²⁹⁵

Ayete baktığımızda kavminin Hz. Şuayb'ı iki noktada tenkit ettiği görülebilir. İlk olarak “*Sen aklını yitirmiş, büyülenmiş birisin bu yüzden söylediklerinin bir değeri yoktur ve senin nasihatine kulak verilmez.*” diyerek hafife almak istemişlerdir. Aynı cevabı Semud kavminin de peygamberlerine verdikleri görülmektedir. Küfür ehlinin kalpleri birbirine benzemektedir ve küfür eğilimlerinde karşı çıkışlarında

²⁹² eş-Şu'arâ 26/26.

²⁹³ Zühaylî, *et-Tefsîru 'l-Münîr*, 19/213.

²⁹⁴ Hud 11/85; en-Nahl 16/36.

²⁹⁵ ez-Zâriyât 51/52.

ittifak etmişlerdir. Semud kavminin söylediklerini Hz. Şuayb'ın kavmi de söylemiştir.²⁹⁶

Hz. Şuayb'ın kavminin söylediklerini Mekkeli müşriklerde söylemiştir. Küfür tek bir millettir. Mekkeli müşrikler, Kur'ân-ı Kerîm'in başka ayetlerinde de belirtildiği gibi, Hz. Peygamber'in kendilerine vahyi okumasını yeterli görmemişlerdir. Bunun yerine **“Gökten kendilerine okuyacakları bir kitap”**²⁹⁷ veya **“açılmış sahifeler”**²⁹⁸ indirilmesini talep etmişlerdir. Bu istekleriyle aslında Hz. Peygamber'i zor duruma düşürmeyi hedeflemişlerdir. Ancak ayetlerde açıklandığı üzere, kendilerine kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirilse dahi, yine de inanmayacak **“Bu apaçık bir büyü, başka bir şey değil”**²⁹⁹ deyip, büyü olduğunu iddia edecekleri ve gerçeği inkâr etmeye devam edecekleri açıklanarak asıl niyetlerini ortaya konmuştur.

Râzî ayetlerin tefsirinde, delilik ithamının müşriklerin iftirası olduğunu, zira Hz. Peygamber'in yüksek akıl, güzel ahlâk ve davranış gibi sıfatları olduğunu vurgulayarak ona delilik ithamında bulunmak yalancılık ve iftira olduğunu söylemiştir. Müşriklerin Hz. Peygamber'i delilikle itham etmelerinin iki temel nedeni vardır: Birincisi, onun yaşam tarzının alıştıkları dünyevi düzene aykırı olması ve ikincisi, vahiy anındaki bedensel değişimlerinin dışarıdan hastalık gibi algılanması. Ancak Allah, bu yanlış algıları vahyin getirdiği bilinç ve sorumluluğu vurgulayan ayetlerle bertaraf etmiştir. Kur'ân, onun ne bir kâhin ne de delirmiş biri olduğunu açıkça bildirerek, inkârcıların iftiralarının asılsız olduğunu açıklamıştır.³⁰⁰

İbn Hişâm, müşriklerin Hz. Peygamber'e **“senin tedaviye ihtiyacın var”** diyerek delilik ile suçlamak istediklerini, ancak buna rağmen Hz. Peygamber Kur'ân'ı okuduğunda onu gizlice dinleyerek bazı müşriklerin üzerinde güçlü bir tesir bıraktığı ifade edilmektedir.³⁰¹

Müşriklerin haksız bu ithamları Hz. Muhammed'i önceden de tanıyıp karakterini bildikleri gerçeğiyle çelişmektedir. Nitekim, Kur'ân'da onların ileri sürdükleri iddialarına karşılık ayetlerde ifadeler geçmektedir: **“Arkadaşınız sapmadı**

²⁹⁶ Zühaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, 19/213.

²⁹⁷ el-İsra 17/93.

²⁹⁸ el-Müddessir 74/52.

²⁹⁹ el-En'âm 6/7.

³⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, 24/528.

³⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye*, 1/367–370.

ve azmadı.”³⁰² ve “Arkadaşınızda delilikten eser yoktur.”³⁰³ bu ayetlerde, Hz. Peygamber’den arkadaşınız şeklinde bahsedilmesi müşrikler tarafından önceden tanındığı, bilindiği ve güvenilirliğinin herkesçe kabul edildiğini vurgular. Peygamberlik verilmeden önce “Muhammedü’l-Emîn” olarak nitelendirdikleri arkadaşına Peygamberlik verildikten sonra “**Bu yalancı bir sihirbazdır**”³⁰⁴ diyecek kadar ileri gitmişlerdir.

Bu çerçevede, Hz. Şuayb’a yöneltilen suçlamaların, kendisinden önceki peygamberlere ve Hz. Muhammed’in karşılaştığı ithamlara yapısal olarak benzediği görülmektedir. Kur’ân daha önce gönderilmiş peygamberlerden örnekler verilerek Hz. Nûh³⁰⁵ ve Hz. Mûsâ’nın³⁰⁶ kavimlerinin de bu ithamlarda bulunmuş olduğunu tarih boyunca bu ithamların küfür geleneğinde değişmediği ortaya konularak Hz. Peygamber’e yalnız olmadığı bildirilmiştir.

* * *

وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِنْ نَطْنُكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ

186- “Sen sadece bizim gibi bir insansın. Biz senin yalancılardan olduğunu sanıyoruz.”

Eyke kavminin Hz. Şuayb’ı tenkit ettiği diğer bir husus ise beşer olmasıdır. Kendilerinden bir farkının olmadığını ifade etmeleridir. Bu tür yaklaşım sadece Eyke halkına mahsus değildir. Birçok peygamber bu yaklaşıma maruz kalmıştır. Aynı tavır Mekkeli müşriklerde de vardır. Mekkeli müşrikler Allah Resûlünün beşer olmasını kabullenememiştir. “**Bu nasıl peygamber ki yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor? Ona bir melek indirilmeli değil miydi?**”³⁰⁷ sözleri Kur’ân’da aktarılır. Hz. Peygamber’e yönelik itirazların temelinde, onun sıradan bir hayat sürmesi ve peygamberliğin insanüstü özelliklere sahip olması gerektiği düşüncesi vardır. Mekkeli müşrikler, “**Rabbinden iste de sana bahçeler, köşkler, altın hazineler versin böylece geçimini aramak zorunda kalmayasın. Çünkü sen de bizim gibi çarşılarda dolaşıyor ve geçimini sağlıyorsun. Eğer gerçekten peygambersen, bu nimetlerle Rabbinin**

³⁰² en-Necm 53/2.

³⁰³ et-Tekvîr 81/22.

³⁰⁴ Sâd 38/4.

³⁰⁵ el-Mü’minûn 23/23-25; el-Kamer 54/9.

³⁰⁶ eş-Şu’arâ 26/27.

³⁰⁷ el-Furkân 25/7

katındaki değerini de öğrenmiş oluruz”³⁰⁸ dediler. Buna karşılık Allah Resûlü şöyle buyurdu: “Ben bunları yapmam; zaten bunları Rabbimden isteyecek biri de değilim. Zira ben size bu tür şeylerle gönderilmedim. Allah beni, sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi. Size getirdiklerimi kabul ederseniz, bu hem dünyada hem de ahirette sizin için bir nasip olur. Reddederseniz, Yüce Allah aramızda hükmünü verinceye kadar bana düşen O’nun emrini yerine getirmek ve her türlü zorluğa sabretmektir.”³⁰⁹

Hiz. Şuayb’ın kavmine ve Mekkeli müşriklere baktığımızda görüyoruz ki, peygamberlerin insan olması, inkârcıların zihinlerinde büyük bir problem oluşturmuştur. Kendilerine vahiy gelmediğine göre, başka insanlara da vahiy gelmeyeceğini düşünmüş ve peygamberleri kendileriyle kıyaslamışlardır. Çünkü peygamberler de tıpkı kendileri gibi yemek yer, su içer ve çarşılarında dolaşırlardı. Onlara göre etten ve kemikten bir insanın peygamber olması akıl almaz bir şeydir. Allah’ın mesajını ancak bir meleğin getirebileceğini eğer peygamber bir insan olacaksa da mutlaka mal, mülk, şöhret ve güç bakımından sıradan insanların ulaşamayacağı kadar yüksek bir konumda olması gerektiğine inanıyorlardı.³¹⁰

Eyke kavminin Hiz. Şuayb için diğer söyledikleri cevap, yalancılık ithamıdır. Ayette önce büyü ardından beşer olmasını söyledikten sonra yalancılıkla itham ederek devam etmişlerdir. Hiz. Şuayb’a yalancı olduğunu, tüm bu söylediklerini kendisinin uydurduğunu ve bunları Allah’a isnat ettiğini ileri sürmüşlerdir. Aslında bu sözlerle meydan okurcasına şu anlama gelen bir tavır sergilemişlerdir: “Bizim ekonomik düzenimize, çıkarlarımıza ve dünya hâkimiyetimize karışmayı bırak. Sen kim oluyorsun da bu sistemi eleştiriyorsun?” Benzer şekilde, Mekkeli müşrikler de Kur’ân-ı Kerîm’in getirdiği hükümlerin toplumda etkili olmasını engellemeye çalışmışlardır. Çünkü kurdukları zulme dayanan mevcut düzenleri için tehdit olarak görmüşlerdir. Onların düzenlerine karışmayan kendi kurdukları sistemi uygulayabileceği bir din ile sorunları yoktur. Sorun onların adalet sistemine, ekonomisine, siyasetine, ticaretine, sosyal ilişkilerine, aile nizamına, örf ve

³⁰⁸ el-İsrâ 17/90-93.

³⁰⁹ Yunus 10/20; el-En’âm 6/33; er-Ra’d 13/7; Tâhâ 20/133; el-Enbiyâ 21/5.

³¹⁰ Abdullah Namlı, “Kur’ân’a Göre Peygamberleri İnkâr Sebepleri,” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Bahar 2017), 172.

geleneğine ve ahlâk kurallarına karışan değiştirip dönüştüren insanca yaşanabilecek bir hayat nizamı koyan İslâm dinidir.

Müşriklerin bir kısmı, Hz. Peygamber'in kendisine Allah tarafından vahyedildiğini söylediği sözleri aslında kendisinin uydurduğunu iddia etmişlerdir. Allah Teâlâ ise, Hz. Peygamber'in tebliğinin kendi uydurması olduğunu ileri süren Mekke müşriklerini, Hz. Şuayb'ın kavmini ve tarihin farklı dönemlerinde İslâm vahyine benzer iftiralarda bulunanları kastederek, yalancılık ve sahtekârlığın gerçekte inançsız kimselerin bir özelliği olduğunu bildirmiştir. Gerçekte iftiracı ve yalancıların, imandan nasibini almamış olan bu kimseler olduğu vurgulanmıştır.³¹¹

Sonuç olarak, Eyke halkının Hz. Şuayb'ı beşer olmakla suçlamasıyla, Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed'e yönelttiği eleştiriler arasında doğrudan bir paralellik vardır. Tarih boyunca inkarcıların ortak özelliklerinden birisi de insan olmaları sebebi ile suçlamalarıdır. Nitekim Hz. Nûh'a: ***"Bu da sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Size üstün gelmek istiyor. Eğer Allah (elçi göndermek) dileyseydi, melekleri indirirdi. Biz ilk babalarımızdan böyle bir şey işitmedik."***³¹² şeklinde tepki gösterilirken, Hz. Sâlih'e: ***"Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz. Zikir, aramızdan ona mı bırakıldı? Hayır, o, yalancı küstahın biridir!"***³¹³ sözleriyle insan olmaları yönüyle olumsuz tepkiler gösterilmiştir. Hz. Mûsâ hakkında: ***"(Eğer doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler atılmalı yahut onunla beraber bulunmak üzere melekler gelmeli değil miydi?"***³¹⁴ demişlerdir.

Mekkeli müşrikler de yaptıkları itirazların içerisinde kendileri gibi insan olup üstün özelliği olmaması, melek olmaması vardır. Onlar kendileri gibi olan bir kişinin uyarıcı olarak gelmesine şaşırıp büyük tepkiler vermişlerdir.³¹⁵ Mekkeli müşriklere göre bir peygamber insan vasıflarının da üstünde vasıflara sahip olmalı ve olağanüstü özelliklere sahip olmalıdır.³¹⁶ Peygamberin kendileri gibi bir insan olmasını kabullenemeyen müşrikler, diğer insanlara benzeyen ve aynı beşeri özelliklere sahip

³¹¹ Dönmez vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/442.

³¹² el-Mü'minûn 23/24.

³¹³ el-Kamer 54/24-25.

³¹⁴ ez-Zuhruf 43/53.

³¹⁵ el-A'râf 7/63; Yunus 10/2; Sâd 38/4; Kâf 50/2-5

³¹⁶ Derveze, *Kur'ân'a göre Hz. Peygamber'in Hayatı*, 1/375-376.

olan birinin peygamber olamayacağını söylemişlerdir.³¹⁷ Bir meleğin peygamber olarak gönderilmesi gerektiğini³¹⁸ veya peygambere bir melek ya da meleklerin eşlik etmesi gerektiğini söylemişlerdir.³¹⁹ Allah-u Teâlâ Hz. Peygamber’e yöneltilen bu tepkilerden etkilenmemesi için önceki peygamberlerden örnekler vererek bu durumun benzerlerini birçok peygamberin yaşadığını bildirmiştir. Bu ayetle birlikte inkârcıların bahane olarak getirdiği konuya değinilmiştir.³²⁰ Hz. Şuayb’a da aynı ithamların olduğu ve bahanelerin sunulduğu Hz. Peygamber’e peygamberlik sürecinde bildirilmiştir.

* * *

فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

187- “Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi gökten üzerimize bir parça düşür.”

Hız. Şuayb’ın kavmi, kendisine sunulan apaçık deliller karşısında gerçeği kabullenmek yerine, kibir ve inatla direnerek hakikati reddetmiştir. Hız. Şuayb’tan gökten bir parça düşürmesini isteyerek azap istemişlerdir.

Benzer bir tavır, Mekke toplumunda da gözlemlenmektedir. Kureyş’in önde gelenleri, Hız. Muhammed’e yönelttikleri meydan okumalarda hakikati anlamaya yönelik bir çaba sergilemekten ziyade, doğrudan azabı talep etmişlerdir. **“Hatırla, bir de şöyle diyorlardı: “Allahım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder!”**³²¹ ifadesi, bu taleplerini göstermektedir. **“Siz hâlâ erkeklere yaklaşıp, meşrû yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?” Kavminin tek cevabı şu oldu: “Hadi, doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah’ın azabını getir de görelim!”**³²² **“Gökten bir kütlenin düşmekte olduğunu görseler, yine de “Bunlar üst üste yığılmış bulutlar” derler.”**³²³ **“Dediler ki: “Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmalısın. Yahut -iddia ettiğin**

³¹⁷ Hûd 11/27; İbrahim 14/10, 11; el-Enbiyâ 21/3; el-Mû’mînûn 23/33,34; el-Furkân 25/7,8; eş-Şu’arâ 26/154; Yâsîn 36/15; el-Kamer 54/24; et-Teğabûn 64/6.

³¹⁸ el-En’âm 6/8; el-İsrâ 17/95; el-Furkân 25/21.

³¹⁹ el-En’âm 6/8; Hûd 11/12; el-Hicr 15/7; 42 el-Furkân 25/7.

³²⁰ el-İsrâ 17/94.

³²¹ el-Enfâl 8/32

³²² el-Ankebût 29/29.

³²³ et-Tûr 52/44.

gibi- göğü üzerimize parça parça düşürmelisin veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin."³²⁴ şeklindeki meydan okuyucu ifadeleri inkâr eden toplumların tutumlarının benzer olduğunu gösterir. Bu ayetlerin neticesinde müşriklerin azabı yalnızca bir tehdit olarak değil, aynı zamanda hakikate karşı duydukları derin tahammülsüzlüğün ve inatlarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylenebilir.

* * *

قَالَ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ

188- Şu'ayb, "Rabbim, yaptıklarınızı en iyi bilendir" dedi.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

189- Onlar Şu'ayb'ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ

190- Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir.

Kendi güç ve kudretlerine güvenerek iyice azdılar hatta alaycı bir tavırla Allah'ın elçisinden kendilerine azap getirmesini istediler. Hz. Şuayb ise onlara sadece, **"Rabbim yaptıklarınızı en iyi bilendir"** diye cevap verdi. Ancak onlar onu yalancılıkla suçlamaya devam ettiler. Sonunda, gölge günü diye anılan büyük bir azap onları yakalamıştır. Hz. Şuayb'ın kavmi inkâr, azgınlık ve sapıklıklarını fazlalaştırıp peygamberi yalnızlığa itmek, yalancı konumuna düşürmek için göğün bir parçası üzerlerine düşürmesini istemişlerdir. Kavmin azap istemesi, inkâr ve azgınlıklarında son raddeye gelip dayandıklarını göstermektedir.³²⁵

Taberî, İbn Abbas'tan şu rivayeti nakleder: "Âlimlerden biri size gölge günü azabının mahiyetine dair açıklama yaparsa, buna itibar etmeyin."³²⁶ Râzî ise eserinde bu azabın nasıl gerçekleştiğine dair şöyle bir açıklamada bulunur: "Allah, onlara yedi gün boyunca kesintisiz bir rüzgâr estirdi; kum ve toprak üzerlerine savruldu, nefes

³²⁴ el-İsrâ 17/90-92.

³²⁵ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 19/215.

³²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/396.

almak imkânsız hâle geldi, gölge ve su bile onları serinletemedi. Çaresiz bir şekilde çöle çıkmak zorunda kaldılar. Allah da serinliğini ve tatlı rüzgârını hissettikleri bir bulutu üzerlerine göndererek onları gölgeledi. Ancak hepsi bu bulutun altına toplandığında, bulut birdenbire üzerlerine öyle bir ateş yağdırdı ki yanıp kül oldular.”

Rivayetlere göre, Hz. Şuayb hem Medyen halkına hem de Eyke halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Medyenliler Cebrâil’in korkunç bir narasıyla helak olurken, Eykeliler ise gölge günü azabı diye anılan bu büyük felaketle yok olmuşlardır.³²⁷

Hız. Şuayb’ın kavminin bu talepleri, onların inkârcılık, yalanlama, inatçılık ve azabın gerçekleşmesini uzak bir ihtimal olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, gökyüzünden parçalar düşür demeleri, azabın gelmemesi halinde Hız. Şuayb’ın yalanını ortaya çıkaracaklarına olan inançlarını yansıtmaktadır. Hız. Şuayb ise onlara, **“Rabbim, yaptıklarınızı en iyi bilendir”** diyerek karşılık vermiştir. Bu cevap Allah’ın onların yaptıklarını en iyi bilen olduğunu ve karşılığını ya şimdi ya da ileride vereceği anlamına gelir. Hız. Şuayb onları Allah’a havale etmiş, onlara beddua etmemiştir. Ancak onlar yalancılıkla suçlamaya devam edince, Allah istedikleri azabı üzerlerine göndermiştir.³²⁸

Azabın ayrıntıları Kur’ân ve hadislerde detaylı şekilde yer almamaktadır. Ancak metinden anlaşıldığı üzere halk gökten bir azap talebinde bulununca, Allah üzerlerine bir kubbe gibi örten bir bulut gönderir ve bu bulut sürekli yağış şeklinde hepsi helak olana dek üzerlerinde kalır. Kur’ân, Medyenlilere gönderilen azabın mahiyetinin Eykelilere gönderilenden farklı olduğunu açıkça belirtir. Eykeliler, burada geçtiği üzere, gölge azabıyla helak edilirken Medyenliler ise korkunç bir deprem azabına maruz kalmışlardır.³²⁹ Her iki azabın aynı olduğunu düşünmek yanlıştır. Bazı müfessirler gölge gününün azabı hakkında açıklamalar yapmış olsalar da bu bilgilerin kaynağı kesin olarak bilinmemektedir.³³⁰

Mevdûdî, bu azabın gölgenin ve suyun yararı olmadığı nefeslerini bunaltan büyük bir sıcaklığa maruz kaldıkları bunun üzerine sahraya çıktıklarında serin ve rüzgârı olan bir bulut altında toplandıkları anda bulutun üzerlerine ateş yağdırıp hep birlikte yanmaları şeklinde gerçekleştiğini söylemektedir. Bu vaziyet aynen **“Gökten**

³²⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 24/529.

³²⁸ Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 19/214.

³²⁹ el-A’râf 7/91; Hûd 11/94.

³³⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 4/67.

*bir kütlenin düşmekte olduğunu görseler, yine de “Bunlar üst üste yığılmış bulutlar” derler.”*³³¹ gibidir.

İbn Abbâs’a göre, Allah üzerlerine cehennem kapılarından bir kapı açtı ve şiddetli bir sıcaklık göndermiştir. Nefes alamayan kavim, evlerine sığınıp gölgenin ve suyun fayda etmediği bu ortamdan kaçmak için çöle çıktılar. Yüce Allah, üzerlerine serinlik, rahatlık ve rüzgâr sağlayan bir bulut gönderdiğinde, kavim birbirini çağırarak bulutun altına toplandı. Ancak Allah o bulutu birden alevle tutuşturdu. Altlarından yer sarsıldı ve tıpkı kavrulan çekirgeler gibi kavrulup yanarak küle döndüler. Yine rivayetlere göre, Allah yedi gün boyunca üzerlerine dayanılmaz bir sıcaklık gönderdi ve rüzgâr esmediği için nefes alamaz hale geldiler. Gölgenin ve suyun hiçbir faydası olmadı. Serinlemek için dışarıda, daha sıcak olan dehlizlere sığındılar, en sonunda ise çöle kaçtılar. Sonrasında üzerlerini gölgeleyen bir bulut ortaya çıktı bulutun altında bir serinlik ve esinti buldukları anda üzerine ateş yağdı ve azaba uğradılar. Yezid el-Cüreyrî’ye göre ise azap şöyle gerçekleşti: Yüce Allah, yedi gün boyunca geceli gündüzlü onlara şiddetli bir sıcaklık gönderdi. Ardından uzaklarda bir dağ yükseltti. Bir adam oraya gittiğinde, altında nehirler, pınarlar, ağaçlar ve soğuk su gördü. Hepsi o dağın altında toplandılar ve dağ üzerlerine düştü. Katâde ise bu durumu şöyle açıklamıştır: “Yüce Allah, Hz. Şuayb’ı iki ümmete göndermiştir; biri Medyenliler, diğeri Eyke halkıdır. Allah, Eyke’yi ez-zulle ile helak etti. Medyen halkına gelince, Cebrail üzerlerine korkunç bir çığlık kopardı ve hepsi birlikte helak oldular.”³³²

Eyke halkının azap talebinde bulunması ve Hz. Şuayb’ın onlara verdiği cevap, Mekkeli müşrikler için de önemli bir uyarı niteliğindedir. Mekke’deki müşrikler, Hz. Peygamber’den üzerlerine azap indirmesini istemiş: **“Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parça parça düşürmelisin veya Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmelisin.”**³³³ diyerek onu sınamaya çalışmışlardır. Bu ayet, Mekkeli müşriklerin, Hz. Şuayb’ın kavminin azap talebinde bulunmasına benzer şekilde, Hz. Peygamber’den benzer isteklerde bulunduklarını bildirir. Eyke halkına verilen cevabın, aslında Mekkeli müşriklere de verildiği ifade edilmektedir. Resûlullah, göğü üzerlerine düşürmesi istendiğinde şöyle buyurmuştur: *“Bu iş Allah’a aittir; O size*

³³¹ et-Tûr 52/44.

³³² Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Birdunî ve İbrâhim Etfiş, 20 cilt, (Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, 1384/1964), 13/135-137.

³³³ el-İsrâ 17/92.

bunu yapmak isterse yapar.” Mekke müşrikleri ise, “Ey Muhammed! Bizim seninle oturup konuşacağımızı, kendisinden sorduğumuz şeyleri senden isteyeceğimizi, kendisinden talep ettiğimiz şeyleri de senden alacağımızı Rabbin bilmiyor muydu? Ne diye sana vereceği cevapları önceden öğretmedi? Getirip bize tebliğ ettiğin şeyleri kabul etmediğimiz takdirde, kendisinin bize ne yapacağını sana neden haber vermedi? İştittimize göre, bu şeyleri sana Yemâme’de Rahman adlı bir adam öğretiyormuş!” diyerek Hz. Peygamber’e itiraz etmişlerdir.³³⁴

Eyke kavminin azap talebi ile Kur’ân’da haber verilen Mekkeli müşriklerin istekleri arasında belirgin bir benzerlik vardır. Mekkeli müşrikler, göğün üzerlerine parça parça düşürülmesini,³³⁵ gökten taş yağdırılmasını³³⁶ ve ileride başlarına gelecek olan azabın hemen gelmesini istemişlerdir. Allah Teâlâ ise, bu taleplere karşılık olarak insanın yaratılışında acelecî bir yapının olduğunu³³⁷ aceleciliği sebebiyle iyiliği ister gibi kötülüğü de aynı şekilde arzuladığını bildirir.³³⁸ Müşriklerin istedikleri azabın kendilerini mutlaka yakalayıp kuşatacağı, azaptan kurtuluşun mümkün olmadığı birçok ayette açıkça vurgulanmaktadır.³³⁹

“Hatırla, bir de şöyle diyorlardı: ‘Allah’ım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder! Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir.’”³⁴⁰ Mekkeli müşriklerin doğrudan Hz. Peygamber’den azap talebinde bulundukları görülmektedir. Mukâtil, ayetlerin Nadr b. Haris hakkında indiğini söylemiştir. Çünkü o, “Eğer Muhammed’in söylediği hak ise gökten üzerimize taş yağdır” demiştir.³⁴¹

Bu ayetleri okuduğumuzda Mekkeli müşriklerin Eyke kavmi gibi azap istediklerini görüyoruz. Onların iman etmemelerinin sebeplerinden bir tanesi büyüklenmeleridir. Büyüklenmeleri nedeniyle azap istemek gibi son derece garip istekte bulunmuşlardır. Bu durum, onların azabı isteyecek kadar inatçı ve dirençli olduklarını göstermektedir. Kibirleri, bu inatlaşmayı daha da derinleştirmiştir. Azabın gelmesini arzulayacak kadar tutucu olsalar da Allah onları daha önce

³³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1/312.

³³⁵ el-İsra 17/92

³³⁶ el-Enfâl 8/32.

³³⁷ el-Enbiyâ 21/37.

³³⁸ el-İsrâ 17/11.

³³⁹ er-Ra’d 13/6; el-Enbiyâ 21/39,40; Sebe’ 34/30; el-Mücâdele 58/8.

³⁴⁰ el-Enfâl 8/32,33.

³⁴¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/113.

ayetlerini reddeden topluluklara uygulanan kökten yok etme cezasından muaf tutmuştur. Çünkü onların arasında, onları doğru yola çağıran Allah'ın peygamberi bulunmaktadır. Bu sebeple, kökten yok edilerek cezalandırılmayacakları belirtilmiştir. Azabın onlardan uzak tutulması, sadece Kâbe'nin çevresinde bulunmalarından kaynaklanmamaktadır. Çünkü onlar Kâbe'nin gerçek koruyucu dostları değildir. Kâbe'nin koruyucu dostları, yalnızca Allah'tan korkan ve O'na saygı gösteren kimselerdir. İbn-i Ebza şöyle demiştir: “Resûlullah Mekke'deyken Allah ona, **“Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez”** ayetini indirmiştir. Ancak Müminler Mekke'den çıkıp Medine'ye gidince, **“Onlar, hizmet ve yönetimine ehil olmadıkları halde Mescid-i Harâm'a müminleri sokmazken Allah onlara niye azap etmesin? Mescidin hizmet ve yönetimine ehil olanlar gönüllerinde Allah korkusu taşıyanlardır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.”**³⁴² ayetiyle birlikte, Mekke'nin fethi için izin verilmiştir. Mekke'nin fethi, müşrikler için bir azap olmuştur.³⁴³ Taberî'nin ifadesiyle, Bedir Savaşı'nda ileri gelenlerini kaybetmeleri de müşrikler açısından büyük bir azaptır. Ahirette ise cehennem azabı onları beklemektedir.³⁴⁴

Şu'arâ suresi'nin 187. ayetinde, Hz. Şuayb'ın kavmi, onun tebliğine karşılık olarak azap talebinde bulunmuştur. Bu ayetler, Mekke müşriklerinin mucize istemelerine ve iman etmeyenlerin durumlarına işaret ederek, onların aciz bırakılışlarını hatırlatmaktadır. Ayetin son cümlesi ise, Hz. Peygamber'e onların taleplerini reddetmesini, Allah'ın kendisini sadece onlara davetini ulaştırmak için gönderdiğini ve kendisinin de bir insan olduğunu vurgulamasını emretmektedir.³⁴⁵

Şu'arâ suresindeki Hz. Şuayb kıssası, **“Doğrusu almak isteyenler için bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.”** ayetiyle son bulmaktadır. Hz. Şuayb'ın kavminin gökyüzünden bir bulut, bir sayha, deprem ve çığlık şeklinde azaba uğrayarak yok edilmesi hem kendileri hem de diğer insanlar için büyük bir ibrettir. Her topluma, yaptığı amellerin karşılığında bir ceza takdir edilmiştir. Tüm bu olaylar birer ayet, ibret ve uyarıdır. Bu ayetler Mekkeliler ve tüm Müslümanlar için şu mesajı taşımaktadır: Eğer sizler bu anlatılanlardan ders almaz, Rabbinizle çatışarak Şuayb kavminin düştüğü hatalara düşerseniz, bilin ki onların akıbetine

³⁴² el-Enfâl 8/34.

³⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/510-511.

³⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/509-510.

³⁴⁵ Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, 3/256.

hazırlanmaktasınız. Onların başına gelenler, sizin de başınıza gelecektir. Ne var ki, insanların çoğu buna inanmaz.

2.2.3. Hüzün Yılı ve Tâif Yolculuğu Sürecinde Nazil Olan Ayetler

Hiz. Peygamber'in yirmi üç yıl süren peygamberlik görevi, büyük sabır ve direnişle dolu zorlu bir süreci temsil etmektedir. Özellikle Mekke dönemi manevi açıdan oldukça ağır bir dönemdir. Bu dönemin en önemli kırılma noktalarında bir tanesi, "Âmü'l-Hüzn" yani "Hüzün Yılı" olarak adlandırılan yıldır. Çünkü Hiz. Peygamber'in en yakın destekçilerinden Hiz. Hatice ve amcası Ebû Tâlib'in vefatları aynı yıl içerisinde gerçekleşmiş ve bu kayıplar Allah Resûlü'nün üzerindeki yükü artırmıştır.³⁴⁶

Önceki bölümlerde kısaca değindiğimiz üzere, Hiz. Hatice, İslâm'a ilk iman edenlerden biri olarak Allah Resûlü'nün en büyük manevi destekçisi olmuştur. Onun sadakati ve tesellisi, en zor zamanlarında en önemli dayanağıdır. Ebû Tâlib ise Mekke'de artan müşrik baskılarına karşı Allah Resûlü'ne kalkan olmuş, fiili olarak onu korumuştur. Bu iki değerli kişinin kaybı, Hiz. Peygamber'in yalnızlığını derinleştirmiştir.

Mekke'de İslâm davetinin çıkmaza girdiği, tebliğin şiddetli engellemelerle karşılaştığı bu dönemde, Hiz. Peygamber yeni bir davet merkezi arayışıyla Tâif'e yönelmiştir. Bu yolculuğa yalnızca evlatlığı ve sadık yoldaşı Zeyd b. Hârise'yi alarak, dikkat çekmemek için yürüyerek gitmiştir. Daha önce geçici bir yurt olarak kullanılan Habeşistan'ın aksine, Tâif hem ekonomik canlılığı hem de stratejik konumuyla İslâm daveti için umut vaat eden bir yer olarak görülmüştür. O dönemde Tâif, Sakîf kabilesinin hakimiyetindedir. Allah Resûlü burada Sakîf'in önde gelenlerinden Abd-i Yalîl b. Amr, Mes'ûd b. Amr ve Habîb b. Amr ile görüşmüştür. Onları İslâm'a davet ederek Mekke'de yükselen düşmanlık karşısında kendisine destek olmalarını talep etmiştir. Ancak bu talep, alaycı ve küçümseyici ifadelerle reddedilmiştir. Davetin beklenen karşılığı olmamıştır.³⁴⁷

³⁴⁶ Taberî, *Târîhu 'l-ümem ve 'l-mülûk*, 2/343-344.

³⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye*, 1/419.

Bu olumsuz tepkinin ardından Hz. Peygamber ve Zeyd b. Hârise, şehirden ayrılırken halk tarafından taşlanarak, kanlar içinde kalmışlardır. Böyle zor bir durumda Hz. Peygamber, Allah’a yönelmiş ve tevekkül dolu şu duayı yapmıştır: “*Ey Allah’ım! Güçsüzlüğümü, çaresizliğimi ve insanlar arasındaki zayıflığımı sana arz ediyorum. Eğer bana gazap etmiyorsan, başıma gelenlere aldırmam.*” Bu dua, davetin gerçek dayanağının insan değil, Allah olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.³⁴⁸

Tâif dönüşünde, Allah Hz. Peygamber’i teselli için cinlerden bir topluluğu Kur’an dinlemeye yönlendirmiş ve onlar da kavimlerine dönerek Hz. Peygamber’e inanmayı ve ona itaat etmeyi tavsiye etmişlerdir.³⁴⁹ Bu olay, asıl yardımın ve desteğin yalnızca Allah’tan geldiğinin önemli bir göstergesidir. Ayrıca, Hz. Peygamber Mekke’ye dönerken Mut’im b. Adiyy’in emanıyla şehre güvenle giriş yapmıştır.³⁵⁰

Tüm bu gelişmeler, Allah Resûlü’nün davet sürecinde sabır, strateji, tevekkül ve tedbirin iç içe geçtiğini göstermektedir. O, karşılaştığı her zorluğa rağmen yolundan dönmemiş, nihai hüküm ve yardımın yalnızca Allah’a ait olduğunu bilerek her şeyi O’na teslim etmiştir.

2.2.3.1. Hûd Suresi 11/84-95

Hûd suresi, adını 50-60. ayetlerde yer alan Hz. Hûd ve Ad kavminin kıssasından alır.³⁵¹ Hûd suresi esas aldığımız kronolojik sıralamada, Yunus suresinden sonra, Yusuf suresinden önce inmiş olup nüzul tertibine göre elli birinci,³⁵² Mushaf sıralamasında ise on birinci sıradadır. Genellikle Mekke dönemine tekabül eden bir zamanda indiği kabul edilir. Müşriklerin, Hz. Muhammed başta olmak üzere Müslümanlara karşı uyguladıkları baskı ve alaylarının arttığı, inkârlarının yoğunlaştığı bir dönem inmiştir. Sure tevhit, nübüvvet ve ahiret konularını merkeze almıştır.³⁵³

³⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü ’n-nebeviyye*, 1/420.

³⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü ’n-nebeviyye*, 1/420-421.

³⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü ’n-nebeviyye*, 1/381.

³⁵¹ Mevdûdî, *Tefhîmu ’l-Kur’ân*, 2/371-372.

³⁵² Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 18.

³⁵³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/391.

Hûd suresi, Kur'ân'ın insanlara hidayet kaynağı olduğunu ve yalnızca Allah'a kulluk etmeleri için indirildiğini vurgulayarak başlar. Devamında, inkâr edenlerin Kur'ân'ın ilahî ikazlarına karşı sergiledikleri davranışlar ele alınır. Nimetler karşısında nankörlerin Allah'ın dinini bozma taktikleri, bu uğurdaki çabaları geniş şekilde ortaya konur. Bu çabaların Allah'ı iradesine karşı koyamayacağı, sonuç olarak müminlerin Allah'ın yardımına mazhar olacakları kafirlerin ise kötülüklerinin karşılığını görecekları ifade edilir.

Hûd suresinde iman edenler ve inkâr edenlerin karşılaştırması yapılarak çeşitli peygamber kıssalarıyla örneklendirilerek anlatılır. Önce Hz. Nûh ve kavminin durumu ele alınır. Ardından Hz. Hûd ve Âd kavmi, Hz. Sâlih ve Semûd kavmi anlatılır. Daha sonra Hz. İbrahim'e gelen meleklerin kendisine bir evlât ve torun müjdeledikleri ve Hz. Lût'un kavminin helakinden bahsedilir. Ardından Hz. Şuayb ve Medyen ile Eyke halkının başına gelenler ve en sonunda Hz. Mûsâ'nın kıssası aktararak bitirilir. Bütün bu peygamber kıssaları Hz. Muhammed'e iletilmiştir. Hûd suresinde yer alan bu kıssalarda önceki kavimlerin başına gelen felaketler aracılığıyla Hz. Peygamber'e teselli ve destek vermek aynı zamanda Mekkeli müşriklere yönelik bir uyarı olarak nazil olmuştur.³⁵⁴

Hûd suresi, Yûnus suresiyle birçok açıdan benzerlik taşır. İki surede de genel olarak tevhit, vahiy, ahiret inancı, sevap-ceza ve hesap günü gibi temel itikadi konulara değinilir.³⁵⁵ **“Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir.”**³⁵⁶ Hz. Peygamber bu ayete işaretle: **“Beni Hûd suresi ihtiyarlattı.”** buyurmuştur.³⁵⁷

Surede Hz. Şuayb kıssasından bahsediler ayetler şunlardır:

* * *

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّ إِلَهِ غَيْرُهُ وَلَا تَتَّبِعُوا الْمَكِّيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي

أَرَأَيْكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ

³⁵⁴ Derveze, *et-Tefsiru'l-hadîs*, 3/501. ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Eroğlu, “Hûd Sûresi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Haziran 2025).

³⁵⁵ Zühaylî, *et-Tefsiru'l-münîr*, 12/6.

³⁵⁶ Hûd 11/112.

³⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi ' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/107.

84- “Medyen halkına da kardeşleri Şu’ayb’ı peygamber gönderdik. O, şöyle dedi: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi bolluk içinde görüyorum. Ben sizin adınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.”

Bu bölümdeki ayetler grubunda da bir önceki bölümde ele aldığımız Şu’arâ suresindeki ayetlere benzer bir şekilde öncelikle Hz. Şuayb peygamber olarak kavmini Allah’a kulluk etmeye çağırmıştır. İfade ettiğimiz gibi Medyen kavmi ticarete ahlâkî ilkeleri bozmuş, haksız kazanç peşinde koşmuş, ölçü ve tartıda adaletsiz uygulamalara yönelmiştir. Hz. Şuayb, onları ticarete dürüstlüğe, sosyal ilişkilerde adalete davet etmiştir. Hukuka ve ahlâka uygun davranışlar sergilemeyi teşvik etmiştir. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaktan kaçınmaları gerektiğini belirtmiştir.

Ayette geçen “kardeşlerim” ifadesi daha öncesinde A’râf suresi 85. ayetinde Kur’ân’da peygamberlerin kavimleriyle ilişkilendirilme biçiminin farklılık gösterdiğini mesela Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve Hz. Lût’un kıssalarında önce kavim, sonra peygamber zamiriyle zikredilirken, Hz. Hûd, Hz. Sâlih ve Hz. Şuayb gibi peygamberlerde kardeşleri ifadesi kullanılarak topluluk ile bağlantı kurulduğuna değinilmişti.

Taberî’ye göre Hz. Şuayb’ın kavmini öncelikle ölçü ve tartı konusunda ikaz etmesinin sebebi Abdullah b. Abbas ve Hasan-ı Basrî’den nakille o dönemdeki kavminin yaşadığı bölgede pahalılığın aşırı olması sebebiyledir. Diğer bazı alimlere göre bu davetin sebebi kavminin çokça mal biriktirdiğini gördükten sonra fakirlere merhametle davranıp onların haklarını tam olarak vermelerini teşvik etmesidir.³⁵⁸

Râzî’ye göre bütün peygamberler öncelikle tevhide davet etmiştir. Ardından toplumun kendisine ait özellikleri doğrultusunda ehemmiyet sırasına göre diğer davetler yapılmıştır. Medyen halkının ölçü ve tartıyı bozup eksik ölçtüklerinden dolayı tevhitte sonra ilk davet “ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın” daveti olup bu davranışlarını bırakmaları emredilmiştir. Burada geçen “Naks” kelimesinin iki anlama gelme ihtimali vardır. Ya bu ölçme işlemi Medyen kavmi tarafından olup eksik ölçmeleridir yahut ölçme işlemi gerçekleşirken onların fazla almasıdır. “Ben

³⁵⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 15/443.

sizi gerçekten bir hayır içinde görüyorum” ifadesi bolluk içerisinde olduklarını fakat her an bu bolluğun ellerinden gidebileceğine dair bir tehdit uyarısı olabileceği gibi siz bolluk içerisindesiniz ölçü ve tartıda eksiltmeye ihtiyacınız yok ifadesi de kastedilmiş olabilir.³⁵⁹

Ebüssuûd’a göre öncelikle tevhide davet ettikten sonra onları insanların haklarını eksik verme hususunda uyarmıştır. Yani ölçü ve tartıyı eksik kullanarak insanlara hakkını eksik vermeyin siz geniş bir servet içerisindesiniz buna ihtiyacınız yok anlamındadır. Ayette zikredilen azap kıyamet günü azabı yahut başlarına gelecek yok edici azap olabilir.³⁶⁰

Mekke’yi bu açıdan değerlendirdiğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkar: Etrafı dağlarla çevrili bir vadide konumlanmış olup, İslâm öncesi dönemde hem dini hem de ticari bir merkez olarak Arap Yarımadası’nda ayrıcalıklı bir statüye sahiptir. Kâbe’nin burada bulunması³⁶¹ şehri farklı kılan özelliklerindendir. Hac ibadetini yerine getirenlerin durak noktaları olan Safa ve Merve tepeleri, Arafat, Müzdelife ve Mina gibi kutsal mekânlar da Mekke’nin civarında yer alır. Mekke, dini kimliği kadar, tarım ve hayvancılık açısından elverişsiz coğrafi koşullarıyla da dikkat çeker. Bu durum, bölge halkının geçim kaynağı olarak ticareti ön plana çıkarmasına yol açmıştır. Aynı zamanda dini inanç ve uygulamaların ekonomik bir işleve bürünmesine ve toplumsal hayatta belirleyici bir unsur hâline gelmesine zemin hazırlamıştır.³⁶²

Ticari açıdan Mekke, Yemen’den Akdeniz kıyılarına uzanan Yemen-Şam ticaret yolu üzerinde bulunduğu için büyük bir ticaret merkezi hâline gelmiştir.³⁶³ Özellikle yılın belli dönemlerinde düzenlenen Ukaz, Mecenne ve Zülmecez gibi panayırılar, şehrin ekonomik canlılığını artırmış ve ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuştur.³⁶⁴ Himyeri Krallığı’nın çöküşüyle birlikte Mekke ticari açıdan daha da

³⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 18/384.

³⁶⁰ Ebüsuûd, *İrşâdu akli’s-selîm*, 4/231.

³⁶¹ Âl-i İmrân 3/96.

³⁶² Hasan Kılıç, “İslâm Öncesi Mekke’de Dinin Ekonomik Hayat Üzerindeki Belirleyici Etkisi,” *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (Ocak 2022), 55.

³⁶³ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi’l-Arab Kable’l-İslâm*, 20 cilt, (Beyrut: Daru’s-Saki, 1422/2001), 4/658.

³⁶⁴ İbn Habîb el-Hâşimî, *el-Muhabber*, thk. 1. Lichtenstadter, (Beyrut: Dâru’l-Âfâki’l-Cedide, tsz.), 263-268.

güçlenmiş, Kureyş kabilesi ilâf³⁶⁵ sistemi ile ticaretin güvenliğini sağlamış ve böylece Bizans ile Sasani İmparatorluklarıyla ekonomik ilişkiler kurulmuştur.³⁶⁶ Ticaretin düzenli şekilde devam etmesi için rihle³⁶⁷ adı verilen seferler düzenlenmiş; yaz aylarında Suriye'ye, kış aylarında Yemen'e gerçekleşen bu seferler Mekke'yi uluslararası bir ticaret ağına dönüştürmüştür.³⁶⁸

Mekke'de tarım faaliyetleri oldukça sınırlı olup,³⁶⁹ şehir Tâif ve Yemâme gibi verimli topraklara sahip bölgelerden sağlanan ürünlere bağımlı kalmıştır. Hayvancılık, özellikle deve ve koyun yetiştiriciliği, ekonomik açıdan kritik bir rol oynamış ve Bedevi³⁷⁰ toplulukları için önemli bir geçim kaynağı olmuştur.³⁷¹ Mekke'de zanaatkârlık faaliyetleri de görülmekle birlikte, marangozluk, demircilik, dokuma ve mücevher yapımı gibi işler genellikle köleler ve yabancılar tarafından yürütülmüştür.³⁷² Hem dini hem de ticari açıdan bölgenin en önemli merkezi olan Mekke, Kur'ân'da "*ümmülkurâ/şehirlerin anası*" olarak anılmıştır.³⁷³

Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed'in tebliğine karşı olumsuz tavırlarının sebeplerinden birisi de sosyo-ekonomik kaygılardır. Onlar Kâbe merkezli kurdukları siyasi ve ticari düzenin bozulması ve çıkarlarını kaybetmekten endişelilerdir. Zira onlar Kâbe'yi sadece bir dini merkez olarak görmüyorlar aynı zamanda ekonomik ve diplomatik kaynak olarak görüyorlardır. Bunun bir göstergesi de rahatlıkla ticari seferlerini yapıyor olmalarıdır. Güven içinde olmaları sayesinde ekonomik avantajlara sahiptirler.

Kur'ân'ın ilk inen ayetlerine baktığımız zaman ahiret gününe iman ayetleri ön plandadır.³⁷⁴ Fakat Hz. Muhammed'in getirdiği ahiret merkezli tebliğ ile câhiliye toplumunun bakış açısı çatışma halindedir. Çünkü Mekkeli müşrikler, özellikle ticaret, kabile asabiyeti ve Kâbe'nin sağladığı prestij sayesinde elde ettikleri sosyal

³⁶⁵ İslâm öncesi dönemde Kureyş kabilesinin bazı kabile ve ülkelerle yaptığı ticaret antlaşmalarını, bu maksatla verilen serbest dolaşım iznini ifade eden bir terim.

³⁶⁶ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 162.

³⁶⁷ Câhiliye döneminde, daha çok ticaret amacıyla yapılan yaz ve kış seferlerini ifade eder.

³⁶⁸ Kureyş 106/1-4.

³⁶⁹ İbrahim 14/37.

³⁷⁰ Genellikle göçebe yaşam tarzını benimseyen Arap kabilelerini ifade eder.

³⁷¹ en-Nahl 16/5-8.

³⁷² Âdem Apak, *Kur'ân'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2. Baskı 2018), 279.

³⁷³ el-En'âm 6/92; eş-Şûrâ 42/7.

³⁷⁴ el-Alak 96/18, el-Kalem 68/33, el-Fecr 89/23, el-Kâri'a 101/1-11, Tebbet 111/1-5.

ve ekonomik ayrıcalıkları korumakta kararlıydılar. Bu çıkar düzeni, sadece maddi anlamda değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik düzlemde de derinlemesine yerleşmişti. Nitekim Hz. Peygamber'in ölüm sonrası diriliş, hesap günü ve cennet cehennem kavramlarını gündeme getirmesi, mevcut sistemin meşruiyetini zedeleyici bir tehdit olarak algılanmıştır.

Ahiret merkezli bu yeni inancın, hâlihazırdaki konforlarını bozacağına farkında oldukları için özellikle bu inanca karşı direniş göstermiştir. Tevhid inancının yalnızca dini değil, aynı zamanda sosyal devrim niteliğinde olduğunu fark eden bu sınıf, inancın yayılmasını engellemek için Hz. Muhammed'e karşı sistematik bir itibarsızlaştırma kampanyası yürütmüştür.³⁷⁵

Sonuç olarak Hz. Şuayb'ın Medyen kavmine yaptığı tebliğ sadece tevhide davet değildir. Yaptığı davet toplumsal adaleti sağlamaya ve sosyal düzenin korunmasına bir çağrıdır. Sîret bağlamında bu ayete baktığımızda Hz. Muhammed Mekke döneminde yaptığı çağrılar ile benzerdir. Ticari düzenin zayıfladığı, güçlünün haklı olduğu, hak ve hukuk tanınmadığı Mekke'de Hz. Muhammed tıpkı Hz. Şuayb gibi temel meseleleri gündeme getirmiştir.

* * *

وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

85- “Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”

Bir önceki ayette okuduğumuz “**Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın**” ifadesi bu ayette tekrar karşımıza çıkmaktadır. Peş peşe aynı ifadelerin gelmesinde bir tekrar vardır. Râzî'ye göre bu tekrarın sebebi yaptıkları yanlışla karşı vurgunun güçlendirilmesidir. Önceki ayette geçen, “**Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın**” ifadesi, eksik ölçüp tartmayı yasaklar. Sonrasında gelen “**Ölçüde ve tartıda adaleti yerine getirin**” ifadesi ise ölçü ve tartı işlemlerinin hakkıyla yapılmasını emretmektedir. Yani bu iki ifade benzer ifade gibi görünse de bir şeyin hakkını vermek ile bir şeyi

³⁷⁵ Ali Yılmaz, “Mekkeli Müşriklerin Hz. Muhammed'e Karşı Aşırı Muhalefetlerinin Öteki Yüzü”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, (2019), 69-70.

eksik vermek birbirinden farklıdır. Ayette geçen **“İnsanların eşyasını eksiltmeyin”** ifadesi sadece ölçü ve tartı anlamında değildir. Tüm mal ve eşyalar üzerinden daha geniş bir çerçevesi vardır. Bir şey hakkında adaletin gerçekleşmesi onu eksik vermemek değil hakkını tam vermek ile olur. Bazı durumlarda fazla vermekde gerekebilir. Sonuç olarak bu ayetlerdeki ifadeler tekrar gibi gözükse de aslında her biri farklı şekilde ele alarak konunun farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır. Medyen halkının adaleti sağlaması için vurgulu bir mesaj içermektedir. Bu ayetlerin indiği Mekke toplumu için vurgulanan husus onların da ihtiyacı olduğu husustur.³⁷⁶

İnsanları eşyalarını eksiltmeyin ifadesi ölçü ve tartı ifadesinden daha umumidir. Her türlü eşyanın iyi değerlendirilmesi gerektiğini kapsamaktadır. Maddi ve manevi olarak bedellerin verilmesi gerektiğini içermektedir. İnsanların eşyalarını eksik vermek onlara zulmetmenin ötesinde onların duygularını da tahkir etmektedir. Kin duygusuna sebep olur ve adalet duygusuna olan inaçlarını kaybederler. Bu duygular ise hayatın dengesini bozar. Ruhlardaki ve vicdanlarda yer alan sosyal bağları koparır.³⁷⁷

Şahsi ihtiyaçların karşılanmasında ve nefsi isteklerinin yerine getirme azminin iş gücüne yansımada bir beis yoktur. Bilakis faydası vardır. Böylece kişi sevinçle çalışır ve topluma faydalı olur. İslâm, toplumsal ve bireysel bu faydaların sağlanması ve ferdi mülkiyet hakkını korumak için bazı kurallar ortaya koymuştur. Adalet, kişinin emekleri karşılığında elde ettiği mükafatını topluma zarar vermeyecek kendi emeğini zayi etmeyecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanılmasını sağlar. İslâm'ın dayandığı en büyük temellerden birisi de adalettir. Sosyal adalet, fert ve toplum içindir.³⁷⁸

Kur'ân-ı Kerim, ölçü ve tartıda adaleti sadece Hz. Şuayb kavmiyle sınırlı bir ilke olarak sunmamış, evrensel bir ahlâk ve hukuk ilkesi olarak vurgulamıştır. **“Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, terâziyi eksik tutmayın”**³⁷⁹ ayetiyle adalet emredilmiştir. Adalet ile ilgili husus ölçü ve tartının yanı sıra hem sosyal hem kişisel adalet istenmiştir.³⁸⁰ **“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir**

³⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/385.

³⁷⁷ Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, 8/248.

³⁷⁸ Seyyid Kutub, *İslam'da Sosyal Adalet*, çev. Yaşar Tunagür ve M. Adnan Mansur, (İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 1962), 144.

³⁷⁹ er-Rahmân 55/7-9.

³⁸⁰ el-En'âm 6/152.

parçasını yetkililere aktarmayın.”³⁸¹ buyruğu adaletin her türlü hukukî ve sosyal ilişkide temel alınması gerektiği sadece ticaretle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bireyin sadece kendi çıkarını korurken başkasının hakkını ihlal etmesi ilahî adalet düzenine karşı bir sapmadır.³⁸² Genel olarak adaletten bahseden ayetlere baktığımızda toplumsal düzenin ve bireysel hakların korunması yönünden adaletin emredildiğini görülmektedir.

* * *

بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِخَفِيظٍ

86- “Eğer inanan kimselerseniz Allah’ın bıraktığı helal kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim.”

Râzî’ye göre ayette geçen; **“Allah’ın bıraktığı helal kazanç sizin için daha hayırlıdır”** ifadesi haksız kazancı bırakıp, Allah’ın helâl olarak belirlediği kazancın daha hayırlı olduğu anlamındadır. Râzî’nin belirttiğine göre Hasan el-Basri **“Allah’a tâat, sizin için, bu azıcık miktardan daha hayırlıdır. Çünkü itaatin sevabı, ebedî olarak baki kalır”** demiştir. Katâde ise; **“Rabbinizden alacağınız payınız sizin için daha hayırlıdır!”** demiştir.

“Allah’ın bıraktığı helal kazanç” ifadesi **“Allah’a itaat etmek, O’nun rahmeti, vasiyeti, verdiği rızık ve kısmet, hayır ve bereketi yahut kullarına merhameti”³⁸³** gibi anlamlarda yorumlanmaktadır. Bu ifade ile helal olarak elde edilen kazancın kalıcı, haram yollarla elde edilen kazancın ise geçici olduğu vurgulanır. Helal kazanç toplumsal güvenliğin teminatıdır. Çünkü haksız kazanç toplumda kin, nefret ve düşmanlığı körükleyebilir bunun sonucunda sosyal yapı bozulabilir. Fakat helal olan toplum içerisinde bir anlaşmazlık ve çatışma oluşturmaz toplum can ve mal güvenliği içerisinde olur. Helal kazanç dünyada toplumsal huzur ve adaleti sağlar. Helal ve adaletli yollarla elde edilen ve meşru yollarda harcanan malın karşılığı ahirette ise ebedidir.³⁸⁴

³⁸¹ el-Bakara 2/188.

³⁸² el-Mutaffifin 83/1-3.

³⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/139

³⁸⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 18/384-386.

Elde kalan mal, sonuç itibarıyla daha hayırlıdır. Bunun temel nedenlerinden biri, kişinin güvenilir olması halinde insanlar ona daha fazla itimat eder ve yönelirler. Bu da rızık kapılarının açılmasına vesile olur. Ancak bir kişi hilekâr olarak tanınırsa, insanlar ondan uzaklaşır ve böylece rızık kapıları kapanır. Hz. Şuayb, **“Eğer inanan kimselerseniz”** buyurarak, imanı bir şart olarak öne sürmüştür. Çünkü bir şeyin kişi için hayırlı olabilmesi, onun iman sahibi olmasına bağlıdır. Sevabı kabul eden müminler, sakınma yoluyla sevaba erişebileceklerini bilir ve bu konuda çaba göstermenin kendileri için daha faydalı olacağını idrak ederler. **“Ben sizin başınızda bir bekçi değilim.”** Râzî’ye göre bu ifade iki manada olabilir. Bekçi değilim yani zorla alıkoyabilecek kudretim yok. Diğer mana ise bekçi değilim yani siz kötülükleri terk etmezseniz elinizdeki nimetler gidebilir onları tutmaya kadir olamam.³⁸⁵

Câhiliye döneminde Mekke’li müşriklerin iman etmemesinin çeşitli nedenleri vardır. Hz. Peygamberin’in onları davet ettiği dine iman ettiklerinde Kâbe’nin içini ve etrafını doldurdukları putlardan temizlemeleri gerekiyordu. Bu nedenle Müslüman oldukları takdirde bu kazanç kapılarının kapanmasından korkmuşlardır. Haris b. Nevfel bir gün Hz. Peygamber’e: *“Biz senin söylediklerinin gerçek olduğunu biliyoruz. Ancak bizi seninle birlikte hidayete tabi olmaktan alıkoyan şey diğer Arap kabilelerin bizi yurdumuzdan yani Mekke’den çıkarmalarından korkmamızdır”*³⁸⁶ demiştir. Sonuç olarak Mekkeli müşrikler Kâbe sayesinde diğer insanların gözünde saygı ve güven duyulma sebebi olarak görürler. Eğer iman ederlerse bu ayrıcalıkları kaybetmekten korktukları için iman etmedikleri görülmektedir.³⁸⁷

“Bekçi değilim” ifadesi Kur’ân’da sıkça geçen temel ifadelerden biridir. Peygamberlik görevinin zorlama ve baskı olmayan sadece uyarıcılık ve bildirmekle sınırlı olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu tür ifadeler, Kur’ân’da çok defa tekrar edilmiştir.³⁸⁸ Bu ayetlerin vurguladığı ortak mesaj, peygamberlerin görevinin yalnızca tebliğ olduğudur.

Tâif yolculuğu bu ayetler bağlamında fiili bir yansıması olarak bağlantı kurulabilir. Mekke’de artan baskı ve tepkilere karşılık Hz. Peygamber, Tâif’e giderek

³⁸⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 18/384-386.

³⁸⁶ Mukâtil, *Tefsir*, 3/351.

³⁸⁷ Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 1/22.

³⁸⁸ bk. en-Nisâ 4/84, el-En’âm 6/107, Yûnus 10/41, 108, Hûd 11/86, el-İsrâ 17/54, ez-Zümer 39/41, eş-Şûrâ 42/48, Kâf 50/45.

İslâm'ı tebliğ etmek istemiş ve Mekkeli müşriklere karşı kendilerini himaye etmelerini, barındırmalarını ve yardım etmelerini istemiştir. Ancak Sakîf kabilesi tarafından hakarete uğramış, çocuklara ve kölelere taşlatılmıştır. Büyük bir üzüntü içerisindeyken Cebrâil ile karşılaşmış, kendisine dağlar meleği gönderilerek helak teklifi sunulmuştur. Buna rağmen Hz. Peygamber, Cebrâil'in helak teklifini reddederek şu duayı etmiştir: “Allah'ım! Kavmime hidayet et. Çünkü onlar bilmiyorlar.”³⁸⁹ Sonuç olarak Tâif halkının hakareti, alayı ve şiddetine rağmen Hz. Peygamber'in onlara beddua ile değil, merhametle karşılaşması Hûd suresinin 86. ayetinde geçen “**Ben sizin üzerinize bekçi değilim**” ayeti ve birçok ayette geçen “**bekçi değilim**” ifadesinin fiili bir tefsiri niteliğindedir.

* * *

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ

الرَّشِيدُ

87- Dediler ki: “Ey Şu’ayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın.”

Râzî’ye göre Hz. Şuayb’ın daveti iki temel emirden oluşur: Tevhit ve iktisadî alanda ahlâkî dürüstlük. Hz. Şuayb, kavminden yalnızca Allah’a kulluk etmelerini ve insanları hileyle aldatmaktan vazgeçmelerini istemiş kavmi ise itiraz etmiştir. İtirazlarının iki temel nedeni vardır. “Biz atalarımızdan devraldığımız yolu nasıl bırakırız?” diyerek atalarının taptıklarını bırakmak istememişler bu nedenle tevhide karşı çıkmışlardır. Diğer bir neden, malları ile dilediklerini yapamayacakları için ticari alanda ahlâkî dürüstlüğü karşı çıkmışlardır.³⁹⁰

Câhili yol, bir kimsenin atalarının yolunu izlemesine dayanmaktadır. Atalarından tevarüs etmesi kabul etmeleri için yeterli olmaktadır. Bu câhiliye zihniyeti, bir kimsenin inanç ve dininin sadece ibadet ve ritüellerle sınırlı olduğu dinin, günlük hayatla ve toplumsal düzenle bir ilgisinin bulunmadığı dolayısıyla herkesin dilediğini yapmakta serbest olduğu anlayışına dayanmaktadır. Buradan da

³⁸⁹ Buhârî, “Bed’u’l-Halk”, 4/83; Müslim, “Cihad ve’s-Siyer”, 2/1420-1421.

³⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 18/384-386.

anlaşıldığı üzere Hz. Şuayb kavminin sahip olduğu özellikler bugün batılılaşmış toplulukların ısrar ettikleri din ve dünya işlerinin ayrı tutulması gerektiği düşüncesine yeni bir şey eklenmediğini göstermektedir. Dolayısıyla batılıların bu tür ayrımları evrimsel bir süreç olarak görmek zihni bir ilerleme ve insanlığın aydınlanması olarak nitelendirmek yanlıştır, batıldır. Aydınlanma değil binlerce yıl öncesinin karanlığı vardır. Bugün de bu risk devam etmektedir.³⁹¹

Hz. Peygamber'in tebliğ sırasında karşılaştığı olumsuz durumlardan biri de getirdiği ilahî hakikatleri, vahyi reddedip geçmiş atalarından kendilerine kadar süregelen eski inançları üzere yaşamayı tercih etmeleridir. Kur'ân-ı Kerim'de: ***“Onlara, “Allah’ın indirdiğine uyun” denildiğinde, “Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız” dediler. Ya atalarının akıllı bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!”***³⁹² belirtildiği gibi kafirlerin inat ve düşmanlıktan kaynaklanan inkarlarını fark edip hatalarını görmeleri için uyarılmış ve atalarının doğruyu bulamadığı soru ifadesiyle düşünceleri sevk edilmiştir. Başka bir ayette: ***“Onlara ‘Allah’ın indirdiğine ve peygambere gelin’ dendiğinde, ‘Atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter’ derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?”***³⁹³ diyerek inkarcıların taklitçiliği, basîretsizliği, kötü düşünceleri, çıkarları uğruna inatları ve düşmanlıklarından kaynaklanarak yaptıkları inkârı gözler önüne seren ayetler kafirleri bu davranışlarını düşüncelerini akıl yoluyla doğruyu bulmalarına sevk etmiştir. Kafirlerin durumunu anlatan birçok ayette inkarlarında ve olumsuz davranışlarında atalarımızın yolu diyerek, hakikatlere karşı direnmek suretiyle dalalette kalmayı sürdürmüş oldukları bildirilmektedir.

İncelediğimiz bu ayette kavmi Hz. Şuayb’a karşı atalarına karşı bağlı oldukları tutumu sergilemiştir. Bu duruma benzer durumları Hz. Peygamber müşrikler ile yaşamıştır. Hz. Peygamber müşriklerin Kur'ân’a inanmamalarına, nefislerine yenik düşüp inkâr etmelerine çok üzülmüştür. ***“Kötü işleri hoşuna gidip de onları güzel bulan kimse (ile böyle olmayan bir) mi? Allah dilediğini sapkınlık içinde bırakır, dilediğini de doğruya iletir. O halde onlar için üzülmek kendini helak etme. Allah onların yaptıklarını elbette biliyor.”***³⁹⁴ ayeti ile hidayetini sadece

³⁹¹ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 2/418-419.

³⁹² el-Bakara 2/170.

³⁹³ el-Mâide 5/104.

³⁹⁴ Fatır 35/8.

Allah'tan geldiğinin bunun için kendisini üzmemesini yıpratmaması gerektiği bildirilmiştir.³⁹⁵

Allah Hz. Muhammed'e ayetlerle başına gelenlerin diğer peygamberlerinde başına geldiğini ayetlerle buyurarak teselli etmiştir. Bu ayetlerden biri şöyledir: ***“Biz Nûh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrâhim’e, İsmâil’e, İshak’a, Ya’kûb’a, torunlara, İsa’ya, Eyyûb’a, Yûnus’a, Hârûn’a ve Süleyman’a vahyettik. Dâvûd’a da Zebûr’u verdik.”***³⁹⁶ bu ayette olduğu gibi birçok ayette diğer peygamberlerin yaşadıkları durumları anlatılarak yalnız olmadığı vurgulanmıştır. ***“Hz. İbrahim’e: “O babasına ve kavmine, “Şu kendilerine tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?” diye sormuştu. Onlar da “Atalarımızı bunlara tapar bulduk” diye cevap vermişlerdi. İbrahim, “Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapkınlık içindesiniz” dedi.”***³⁹⁷ buyurarak Hz. İbrahim’in de kavmiyle aynı inkâr durumlarını yaşadığı ayetlerle açıkça beyan edilmiştir. Hz. Nûh,³⁹⁸ Hz. Salih,³⁹⁹ Hz. Mûsâ ve Hz. Harun’a⁴⁰⁰ kavimleriyle aralarında geçen diyalogları ileterek geçmişteki kavimlerin de atalarımızın dini, atalarımızın yolu, atalarımızın yaşantısı diyerek inkâr ettikleri aktarılmaktadır. Hatta bu inkâr ve düşmanlık çok daha ileri gidip Hz. İsa’ya: ***“Sözlerinden dönmeleri, Allah’ın ayetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve “Kalplerimiz kılıflanmıştır” demeleri sebebiyle... Dahası inkârları sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur. Pek azı müstesna artık iman etmezler.”***⁴⁰¹ ayeti ile de gösteriyor ki cinayete kadar giden kin ve düşmanlık beslenmiştir. Hz. Şuayb’a kavmi atalarının yolunda sabit kalacaklarını alaycı bir dille söylemişlerdir. Kavimlerinin “atalarımızın dinini bırakmayız” inadıyla hidayete erememiş hakikatten uzak kalmış ve kendilerine doğruyu tebliğ eden peygamberlerine karşı düşmanlıkları, suçlamaları, alay etmeleri, aşağılamaları ve hatta öldürmek istemelerine kadar giden bir tabloyla karşılaşmıştır. Tüm peygamberlerin döneminde yaşamış olan inkarcılar, kafirler, müşrikler ne yaparsa yapsınlar her zaman atalarımızın yolu diyerek kendilerini büyük bir yalanın içinde bırakmaya devam etmişlerdir.

³⁹⁵ el-Kehf 18/6; eş-Şu’arâ 26/3.

³⁹⁶ en-Nisâ 4/163.

³⁹⁷ el-Enbiyâ 21/52-54.

³⁹⁸ el-A’râf 7/59-62.

³⁹⁹ Hûd 11/61,62.

⁴⁰⁰ Yunus 10/75-78.

⁴⁰¹ en-Nisâ 4/155.

“**Salat**” lafzı ile ilgili iki temel görüş vardır. Namaz “*ittiba etmek, uymak*” manasında kullanılmıştır. Yani “Tabi olduğun dinin mi sana bizim atalarımızın ibadet ettiği şeylerden vazgeçmemizi ve mallarımızda dilediğimizi yapmamamızı emrediyor?” bağlamında kullanılmıştır. Diğer bir yoruma göre burada salattan kastedilen hususi olarak namazdır. Rivayetlere göre Hz. Şuayb çokça namaz kılar, kavmi ise onu gördüklerinde alay ederdi. “**Senin namazın mı sana bunları emrediyor?**” ifadesiyle, ona istihzayla yaklaşmışlardır.⁴⁰²

Elmalılı Hamdi Yazır ise bu ayetteki salat kavramını Hz. Şuayb’ın yaptığı tebliğe doğrudan karşı çıkmak yerine ibadetine ve özellikle de çokça eda ettiği namaz ibadetine saldırarak değersizleştirmeye çalışmışlardır. Elmalılı, Râzî’inde ifade ettiği gibi alaycı tavırlarının arkasında atalarının dinini terk etmek ve ticari kaygıların var olduğunu söylemektedir.⁴⁰³

Ayette geçen soru Allah’ı anmaktan uzak bir topluluğun, Hz. Şuayb ve inananlara karşı duydukları hoşnutsuzluğun ve onlara karşı duydukları nefretin bir ifadesidir. Soruda namaz seçilmesi tesadüfî değildir. Namaz seçilme nedeni dinin en görünür ve temel ibadetlerinden biri olduğu içindir. Günümüzde de benzer şekilde, bilinçli olarak inkâr yolunu seçen bireyler, namaz gibi ibadetleri kendi çıkar temelli yolları için bir tehdit olarak görmektedir. Ve namazı ikame edenleri sindirmeye çalışmaktadır. Çünkü bilirler ki, samimi bir dindar yalnızca kendi ahlâkî dönüşümünü yeterli görmez, aynı zamanda toplumu da ıslah etmeye yönelir. Bu korkuları onları inanan bireylere karşı daha saldırgan hale getirmektedir. Zira inanan kişiler Allah’a olan bağlılıklarıyla, maneviyattan uzak yaşam tarzlarını sorgular ve eleştirirler. Sonuç olarak bir kimse namaz kılıyorsa doğruyu tebliğ etmeye başlar ve yanlış olanı eleştirir bu nedenle inkâr edenlerin eleştiri ve saldırılarına maruz kalırlar. Korkuları nedeniyle sanki tüm belaların sebebi namazmış gibi şiddetle karşı dururlar.⁴⁰⁴ Tarihin farklı dönemlerinde de bu inkâr refleksi aynı şekilde tezahür etmiştir. Nitekim namaza engel olmak isteyen Ebû Cehil: “*Eğer Muhammed’in namaz kıldığını görürsem onun boynunu ezeceğim.*” diyerek tehdit sözleri savurmuş

⁴⁰² Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 18/387.

⁴⁰³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/434.

⁴⁰⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 2/418.

fakat ne zaman Hz. Peygamber'e yaklaşmak istese korku ve titreme ile kaçtığı nakledilmektedir.⁴⁰⁵

“Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın.” Râzî bu ifadeyi üç şekilde yorumlamıştır. İlk olarak bu ifade bir istihza ifadesidir. Gerçekte onu sefih ve cahil olarak görürken bunu tersinden söyleyerek alaya almak istemişlerdir. Mesela *“Hatem-i Taî, seni görseydi, sana secde ederdi”* ifadesi bunun gibidir. İkinci olarak bu sözün anlamı şudur: *“Sen, kendince ve taraftarlarınca halim ve akli başında bir adam olarak niteleniyorsun.”* şeklindedir. Son olarak Hz. Şuayb kavmi tarafından güvenilir, reşit biri olarak bilinmektedir. Ancak onların dini geleneklerini sorgulamaya başladığında, şaşkınlıklarını şu sözlerle ifade etmişlerdir: *“Sen bu hususta yolu belli, halim ve akli başında bir kimsesin, Nasıl oluyor da bizi, atalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden nehyediyorsun?”* Bu sözlerinden maksat böyle bir işin akli başında biri tarafından yapılmasının tuhaf görüldüğünü ifade etmektedir.⁴⁰⁶

Sa'd İbn Ebî Vakkas, sahabeden bir grup ile Mekke vadilerinden birinde namaz kılarken bir grup müşrik onlara saldırıp, kınadılar ve tenkit etmişlerdir. O gün Sa'd İbn Ebî Vakkas eline geçirdiği bir kemik parçası ile müşriklerden birisinin kafasını yarmıştır.⁴⁰⁷ Sonuç olarak bir grup Müslümanın sadece namaz kılmalarından dahi müşrikler rahatsız olmuş ve müdahale etmeye çalışmışlardır.

Mekkeli müşriklerin iman etmeme nedenlerinin bir diğeri ise siyasi rekabettir. En sert direniş gösterenlerin, Mekke'deki tarihî kabile ittifaklarının bir sonucu olduğu görülmektedir. Temelde kabilelerin oluşturduğu Ahlâf ve Mutayyebûn olarak iki gruba ayrılmışlardır. Özellikle Ahlâf'a mensup olanlar tebliğ karşı daha keskin bir muhalefet sergilemişlerdir. Çünkü geçmişte Haşimoğullarıyla aralarında çekişme ve kıskançlık bulunan bu gruplar, Hz. Muhammed'in Haşimoğullarından gelmesini kabullenememişlerdir.⁴⁰⁸ Ebû Cehil'in şu ifadesi bunu desteklemektedir:

“Biz Abdimenafogulları şeref ve şan hususunda şimdiye kadar çekiştik durduk. Onlar halka yemek yedirdiler, biz de yemek yedirdik.

⁴⁰⁵ İlgili rivayetler için bk. Mukâtil, *Tefsir*, 4/763; Buhârî, “Cizye”, 21; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/523-524.

⁴⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/387.

⁴⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 1/263.

⁴⁰⁸ Yılmaz, “Mekkeli Müşriklerin Hz. Muhammed'e Karşı Aşırı Muhalefetlerinin Öteki Yüzü”, 65-66.

Onlar ara buluculuk ederek diyet yüklendiler, biz de ara buluculuk ederek diyet yüklendik. Onlar halka bağıştta bulundular, biz de bağıştta bulunduk. Onlarla kulak kulağa giden bir yarış atı durumuna gelince, onlar: “İşte, bizde kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber de var!” dediler. Biz bunun dengini nerden bulalım da onlara yetişelim? Vallahi, biz hiçbir zaman, bizde de birine vahiy gelinceye kadar ona inanmayız, onun tasdik etmeyiz!”⁴⁰⁹

Kur’ân-ı Kerim de bu zihniyeti eleştirerek, şu şekilde buyurmaktadır: **“Seninle beraber doğru yolu izlersek yurdumuzdan sökülüp atılırız” diyorlar. Peki biz onları dokunulmaz, güvenli, katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin içinde toplandığı bir yere yerleştirmedik mi? Fakat çoğu bunun şuurunda değildir. Oysa biz, bolluk içinde azmış nice şehir halkını helak etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oraların pek azında oturulabildi; hepsi bize kalmıştır.**”⁴¹⁰ Bu ayet, Mekkeli müşriklerin Kâbe’yi kendilerine itibar ve güvenlik sağlayan bir unsur olarak gördüklerini ve Hz. Muhammed’in davetine icabet etmeleri hâlinde bu ayrıcalıklarını yitirecekleri endişesini taşıdıklarını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Câhiliye Araplarının Hz. Muhammed’in tebliğine karşı gösterdikleri direnç, sadece bireysel inkârdan ibaret olmayıp çok katmanlı sosyal, ekonomik ve psikolojik gerekçelere dayanmaktadır. Ataların dinine bağlılıkları, yalnızca bir inanç mirasını koruma değil, aynı zamanda mevcut düzenin, kabilevi üstünlüğün ve ticari menfaatlerin sürdürülmesi arzusunu da ifade etmektedir. Hz. Şuayb kıssasında olduğu gibi, dinin dünya hayatına müdahalesi, toplumun çıkar merkezli yapısıyla çatışmıştır. Salât gibi görünür ibadetler, bir direnişin ve dönüşümün sembolü hâline gelmiştir. Aynı şekilde, Mekke müşrikleri de Hz. Muhammed’in getirdiği ahiret merkezli tebliği, kurulu düzenlerine yöneltilmiş bir tehdit olarak algılamışlardır. Tevhid inancı ve hesap günü fikri karşısında sosyal konumlarını ve ekonomik ayrıcalıklarını kaybetme endişesiyle karşı durmayı tercih etmişlerdir. Kâbe çevresindeki çoktanrılı inanç yapısının yıkılması, yalnızca bir din değişikliği değil Mekke merkezli çıkar düzeninin sarsılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber’in davetiyle birlikte iman etmek, yalnızca kalbî bir tasdik değil; aynı zamanda geleneksel yapıyı, kabilevi imtiyazı ve dünyevî refahı

⁴⁰⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1/316.

⁴¹⁰ el-Kasas 28/57–58.

sorgulamak anlamına gelmektedir. İşte bu çok yönlü direnç zemini, Câhiliye toplumunun neden ısrarla atalarının yolunu takip ettiğini ve inanç değişimine neden kapalı kaldığını açıkça ortaya koymaktadır.

* * *

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنُكِرُ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أَنِيبُ

88- Şu'ayb, şöyle dedi: “Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabbimden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse! Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah’ın yardımı iledir. Ben sadece O’na tevekkül ettim ve sadece O’na yöneliyorum.”

Hiz. Şuayb’ın kavmi delil olmadığını söylese de Hiz. Şuayb peygamberliğin ve hikmetin Allah’ın verdiği açık bir delil olduğunu belirtmiştir. Hiz. Şuayb’ın zahiren şüphe bildiren ifade cümlesinin nedeni muhataplarının halini ve tartışmadaki güzelliği göstermek içindir. Ayette kastedilen rızıktan maksat peygamberlik ve hikmettir. Hiz. Şuayb’ı akılsız ve sapkın biri olarak görmüş, söylediklerini akıl dışı ve deli saçması saymışlardır. Tevhit inancını, putperestliğin terkin ve adaletli ölçü-tartı çağrısını küçümsemiş özellikle namazı vesvese ve cinnetle ilişkilendirmişlerdir. Hiz. Şuayb ise: “Ey kavmim! Eğer ben, Rabbimin inayetiyle peygamberlik ve hikmet üzere bulunuyorsam ki bu makam, insanın erişebileceği en yüce mertebedir ve O bana bu ilahî görevi lütfetmişse, siz yine de benim sözlerimi değersiz, fillerimi ise kötülükle özdeşleştirerek inkâr etmeye devam mı edeceksiniz?” demiştir. **“Gücüm yettiğince”** ifadesi ile kendi imkânı, gücü kastedilmemektedir. Kısmi ıslah ile yetinmediği ifadesi içindir. **“Başarım ancak Allah’ın yardımı iledir.”** ifadesi ile hidayet ancak Allah’ın yardımıyla mümkün olduğunu **“gücüm yettiği kadar”** ifadesi ile kendi irademle başarıya ulaşabileceği vehmini doğurmamak aksine tüm başarı Allah’ın tevfiğiyle mümkün olduğunu ifade etmek içindir.

Mevdûdî’ye göre Hiz. Şuayb’ın kavmine yönelik sözleri iki ana anlam katmanı içermektedir. Birinci olarak, Hiz. Şuayb, kendisine vahiy yoluyla bahşedilen hakikatin bilgisini tebliğ etmekte, bu bilgiye hem ilâhî vahiy hem de yaratılıştan var

olan deliller aracılığıyla ulaştığını ifade etmektedir. Bu nedenle onların bâtil inanç ve uygulamalarına iştirak etmesi mümkün değildir. İkinci olarak ise “rızık” kelimesine yapılan vurgu, kavminin Hz. Şuayb’a yönelttiği “*Sen bu toplumun halîm ve reşîd kişisisin*” şeklindeki sözlerine bir cevaptır. Yani, “*Allah beni hem hakikatin bilgisiyle hem de helal rızıkla nimetlendirmişken, sizin gayrimeşru yollarınıza yönelmem için yaptığınız baskılar sonuçsuz kalacaktır*” demektedir. Bu açıklama, Hz. Şuayb’ın ahlâkî bütünlüğünü ve davetindeki samimiyetini gösterir. Zira o, kavmine yasakladığı şeylerden kendisi de sakınmakta, doğruluğu sadece sözle değil fiilen de temsil etmektedir. Böylece davetinin haklılığı, yalnızca söylemle değil, bizzat yaşantısıyla da teyit edilmektedir. Ayrıca Hz. Şuayb’ın Lût kavmini örnek göstermesi hem coğrafi hem de tarihî yakınlığa dikkat çekerek muhataplarına azabın uzak bir ihtimal olmadığını bildirmektedir.⁴¹¹

“*Ben yalnız O’na tevekkül ettim ve yalnız O’na döneceğim*” ifadesiyle hem geçmişteki tevekkülünü hem de gelecekteki yönelişi vurgulamaktadır. Bu süreklilik ve istikamet fikrini pekiştirmektedir. Bu yaklaşım, peygamberin kendi iradesini değil, ilahî iradeyi merkeze aldığını göstermektedir. Ayrıca Hz. Şuayb’ın hitabında nezaket, tartışma adabı ve komşuluk hukukuna riayet ettiği ve muhataplarının inançlarına mesafe koyarak, onların düşmanlıklarına aldırmadığı ve davetinin temelinde Allah’ın hidayetini esas aldığı anlaşılmaktadır. Ayette geçen “أَنَابَ” fiilinin ihtiyarî yönelişi ifade etmesi, tehdide değil, bilinçli ve gönüllü bir dönüşe işaret etmektedir.⁴¹²

Hz. Şuayb, kavmine yönelik hitabında, tebliğ ettiği mesajın ilahî kaynaklı olduğunu ve kendisinin yalnızca bir aracı konumunda bulunduğunu vurgular. Allah’ın kendisine verdiği peygamberlik, hikmet ve maddi-manevi rızık, onun şahsi çabasıyla değil, tamamen ilahî bir lütufla gerçekleşmiştir. Kavmini şirkten, haksız kazançtan ve adaletsizlikten menederken, bu yasakları kendisi uygulamak üzere değil, toplumun ıslahını sağlamak amacıyla davette bulunduğunu belirtir. Onları aldatmak, nimetlerini ele geçirmek ya da dünyevi çıkar elde etmek gibi bir niyeti olmadığını açıkça ifade eder. Islah çabalarının başarısı ise yalnızca Allah’ın yardımı ve hidayetiyle mümkündür. Hz. Şuayb, tevekkülünü ve yönelişini yalnızca Allah’a

⁴¹¹ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur 'ân*, 2/419.

⁴¹² Ebüssuûd, *İrşâdu akli's-selîm*, 4/234.

tahsis ederek, peygamberlik misyonunun temelinde ilahî iradeye teslimiyetin bulunduğunu ortaya koyar.⁴¹³

Hız. Şuayb **“Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum”** ifadesiyle ortaya koyduğu tutarlılık ve ahlâkî örneklik, Hız. Muhammed’in Mekke’de yürüttüğü tebliğ süreciyle benzerlik arz etmektedir. Hız. Peygamber toplumu yalnızca sözle değil, davranışla ıslah etmeye çalışmıştır. Kur’ân’da **“Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzereisin”**⁴¹⁴ ifadesiyle vurgulanan yüksek şahsiyeti davetinin temelidir. Mekkelî müşrikler, Hız. Peygamber’i iyi tanımlarına rağmen, tevhid çağrısının mevcut çıkar düzenlerini tehdit etmesi nedeniyle onun risaletini reddetmişlerdir. Aynı şekilde, Hız. Şuayb da halkı tarafından güvenilir ve doğru bilinen biri olmasına rağmen, tevhid ve ahlâkî dönüşüm talebi nedeniyle yalanlanmışdır.

Hız. Peygamber **“Ben sadece tebliğ etmekle görevliyim”**⁴¹⁵ ve **“Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım”**⁴¹⁶ diyerek, ilahî kaynağa dayalı bir davet yürüttüğünü belirtmiştir. Aynı Hız. Şuayb gibi başarıyı kendi kudretine değil, Allah’ın yardımına bağlamıştır. Bu yönüyle Hız. Hûd hem geçmişteki peygamberi çizginin sürekliliğine hem de Hız. Peygamber’in bu çizgiye uyumlu olduğuna işaret eder. Hız. Şuayb gibi Hız. Muhammed de karşılaştığı tüm reddedilme, küçümseme ve saldırılara rağmen, nezaketini, metanetini ve ahlâkî tutarlılığını kaybetmeden tebliğini sürdürmüştür. Bu da Kur’ân’ın onun için kullandığı **“üsve-i hasene”**⁴¹⁷ sıfatını somutlaştırmaktadır.

* * *

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ

لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ

89- “Ey Kavmin! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Salih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin. (Ve unutmayın ki) Lût kavmi sizden uzak değildir.”

Hız. Şuayb, kavmine yönelik bir şefkat ifadesiyle uyarıda bulunduğunu vurgulayan Taberî **“Bana karşı olan düşmanlığınız”** ifadesiyle, onları kişisel kin ya

⁴¹³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/435.

⁴¹⁴ el-Kalem 68/4.

⁴¹⁵ el-Mâide 5/99.

⁴¹⁶ el-Ahkâf 46/9.

⁴¹⁷ el-Ahzâb 33/21.

da gurur sebebiyle gerçeği reddetmekten sakındırmaktadır. Ayrıca, burada Hz. Şuayb'ın önceki kavimlerin helak kıssalarını hatırlatılmasının, muhataplarına “*aynı yolu izlerseniz aynı sonuca uğrarsınız*” demek olduğunu ifade eder.⁴¹⁸

Râzî, peygambere karşı gelmenin kişisel değil, tarihsel ve toplumsal bir yıkıma yol açtığına dair bir uyarı olarak yorumlamaktadır. Ona göre, Hz. Şuayb burada kavmine düşmanlığın şahsına değil, getirdiği hakikate yönelik olduğunu hatırlatmakta, bu karşıtlığın da geçmişte olduğu gibi ilâhî helake yol açabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca “*Lût kavmi sizden uzak değildir*” ifadesini, coğrafi yakınlık kadar, güncel zamansal yakınlık olarak da anlamlandırılır. Bu vurgunun nedeni tehdidin somutluğunu artırmak için olduğunu belirtir.⁴¹⁹

Elmalılı'ya göre ayetin sonundaki “*Lût kavmi sizden uzak değildir*” ifadesi, bu tehdidin yalnızca geçmişe ait değil, coğrafi ve zaman bakımından da güncel bir gerçeklik olduğunu gösterir. Elmalılı'ya göre burada üç yönlü bir yakınlık söz konusudur: zamanî yakınlık, mekânî yakınlık ve inkâr, zulüm ve fesat bakımından mânevî benzerliktir.⁴²⁰

Hız. Şuayb kavmine geçmiş kavimlerden bahsetmiştir. Hız. Peygamber Mekkelilere bu ayetleri okumuş ve onlara geçmiş kavimlerden bahsetmiştir. Ayette adı geçen kavimlerin tamamı tarihi süreçte azgınlık, zulüm ve peygamberlerini yalanlamalarıyla tanınmış neticede dağılmış ve helake uğramış topluluklardır. Hız. Peygamber'e karşı yürütölen sistematik inkâr ve alay siyasetine karşı Hız. Şuayb'ın diliyle yapılan bu kıssa anlatımı, Mekke'deki muhataplar için bir örnek olarak sunulup onlar için hem uyarı hem bir tehdit ve ikaz içermektedir.

* * *

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ

90- “Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok severdir.”

Râzî, Hız. Şuayb'ın kavmine yönelttiği bu çağırüy beş ana başlık altında ele alır. İlk olarak, Hız. Şuayb'ın “*Ben Rabbimden gelen açık bir delil üzereyim ve O*

⁴¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/455.

⁴¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/389-390.

⁴²⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/435-436.

bana katından güzel bir rızık ihsan etti” ifadesini hem manevî hem de maddi nimetlerin verilmesiyle açıklayarak, bu nimetlerin Allah’a karşı sorumluluğu gerektirdiğini vurgular. Bu nimetlere rağmen, ilâhî emirlere muhalefet etmenin akıl ve vicdanla bağdaşmayacağını belirtir. İkinci olarak, Hz. Şuayb’ın davetinde samimiyet ve tutarlılık gösterdiğini, yani tebliğ ettiği emirleri bizzat yaşadığını ve kendisinin de yasakladığı davranışlardan kaçındığını ifade eder. Bu, peygamberliğin temel şartı olan ahlâkî bütünlük açısından önemlidir. Üçüncü olarak Râzî, “*Ben gücüm yettiği kadar ıslah istiyorum*” sözünü, Hz. Şuayb’ın toplumu düzeltme çabasını ve bunu kendi imkânları ölçüsünde sürdüreceğini beyan ettiğine işaret olarak yorumlar. Dördüncü olarak, “*Bana karşı düşmanlığınız başınıza bir felaket getirmesin*” uyarısında, önceki helak olmuş kavimlerin başlarına gelenlerin benzeri bir azabın ihtar edildiği belirtilir. Beşinci ve son olarak, Hz. Şuayb’ın kavmini istiğfar ve tevbeye çağırması, Allah’ın rahmet sıfatlarıyla gerekçelendirilmiştir. “*Rahîm*” ve “*Vedûd*” isimlerinin kullanımı, Allah’ın sadece bağışlayıcı değil, aynı zamanda kullarını seven ve onların da sevgisine layık olan bir ilâh olduğuna işaret eder. Râzî, bu beş cevabın sıralamasını bilinçli ve tutarlı bir metot olarak değerlendirir. Buna göre Hz. Şuayb önce ilâhî nimetleri, sonra ahlâkî örnekliği, ardından toplumsal ıslah çabasını, peşinden tarihî uyarıyı ve son olarak da tövbenin gerekliliğini ortaya koymuştur. Böylece hem aklî hem de tarihî gerekçelerle davetin haklılığı pekiştirilmiş olur.⁴²¹

Hz. Şuayb’ın kavmine yönelttiği bu çağrısı Allah’ın kullarına yönelik sınırsız merhameti ve şefkatini gösterir. Hz. Şuayb, kavmini korkuya değil, ümide ve sevgiye dayalı bir dönüşe çağırmakta, ilâhî azabın sınırları aşan sapmaların neticesi olarak uygulandığını vurgulamaktadır. Allah, kullarını cezalandırmayı arzulayan değil, onların dönüşünü bekleyen bir rahmet sahibidir. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Herhangi birinizin tövbe etmesinden dolayı Allah Teâlâ’nın duyduğu hoşnutluk, ıssız çölde giderken üzerindeki yiyecek ve içeceğiyle birlikte devesini elinden kaçırarak, arayıp taramaları sonuç vermeyince deveyi bulma ümidini büsbütün kaybederek bir ağacın gölgesine uzanıp yatan, derken yanına devesinin geldiğini görerek yularına yapışan ve aşırı derecede sevincinden ne söylediğini bilmeyerek:*

⁴²¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 18/390-391.

Allahım! Sen benim kulumsun; ben de senin Rabbinim, diyen kimsenin sevincinden çok daha fazladır."⁴²²

Allah'ın rahmetinin derin ve şefkatinin sonsuz olduğuna dikkat çekmek isteyen Hz. Peygamber annesinin yavrusuna karşı merhameti ile örnekendirerek açıklamıştır. *"Bir gazve sonrası, Resûlullah'a bir grup esir getirildi. İçlerinden bir kadın telaş içinde esirler arasında yavrusunu arıyordu. Sonunda bir çocuk buldu ve onu kucaklayıp bağrına bastıktan sonra emzirmeye başladı. Durumu gören Hz. Peygamber yanındakilere, "Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına inanır mısınız?" diye sordu. Onlar da "Hayır." diye cevap verdiler. Bunun üzerine Peygamber, "Bilin ki, Allah'ın kullarına olan rahmeti, bu kadının çocuğuna olan şefkat ve merhametinden çok daha fazladır.*"⁴²³ buyurdu.

Allah, kullarının işlediği günahlar büyüklüğüne bakmadan, eğer samimi bir tövbe ile O'na yönelirlerse onları hem affetmeye hem de sevgisine mazhar kılmaya hazır olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Hz. Şuayb'ın daveti, sadece maddi bozulmalardan arınma değil, aynı zamanda manevî bir merhamet iklimine çağrıdır. Bu yönüyle ayet, sadece korkuya değil, derin bir sevgi ve güven duygusuna dayalı bir dönüş sunmaktadır.⁴²⁴

Bu rahmet ve bağışlama çağrısı, Hz. Peygamber'in Mekke'de yaşadığı ağır baskılar sırasında sergilediği tutumla doğrudan örtüşmektedir. İslâm davetinin açıktan yapılmasıyla birlikte Kureyş'in zulmü artmıştır. Özellikle Bilâl, Habbâb, Ammâr ve Yâsir ailesi gibi zayıf Müslümanlara yönelik işkenceler yaygınlaşmıştır. Resûlullah ise bu ağır koşullara rağmen kavmine lanet etmemiş, tam tersine onları bağışlamaları için Allah'a dua etmiş ve tövbe ile kurtuluşa çağırmaya devam etmiştir. Nitekim müşriklerin kendisiyle alay eden ve davetini küçümseyen Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebû Cehil gibi isimlerin hidayeti için çaba göstermiş onların kalplerine ulaşmak için Kur'an'ın rahmet yüklü mesajlarını ön planda tutmuştur. Bu tavır, Hz. Şuayb'ın kavmine gösterdiği sabır, şefkat ve umuda davetin nübüvvetin ilk yıllarında da nasıl ete kemiğe büründüğünün bir örneğidir. *"Benim ve sizin durumunuz, ateş yakıp da ateşine cırcır böcekleri ve pervaneler düşmeye başlayınca, onlara engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten*

⁴²² Müslim, "Tevbe" 7. Ayrıca bk. Tirmizî, "Kıyâmet" 49, "Daavât" 99; İbni Mâce, "Zühd" 30.

⁴²³ Buhârî, "Edeb", 18; Müslim, "Tevbe", 22.

⁴²⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 2/420-421.

korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kurtulmaya, ateşe girmeye çalışıyorsunuz.”⁴²⁵ buyuran Hz. Peygamber, iman etmeleri için gösterdiği çabayı açıkça ifade etmiştir. Benzer şekilde **“Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından üzümlere neredeyse kendini helak edeceksin!”**⁴²⁶ ayeti de kavminin iman etmemesi karşısında yaşadığı derin üzüntüyü ve onları kurtarma arzusunu ortaya koyar. Bu tavır, Hz. Şuayb’ın kavmine yönelttiği rahmet ve tevbe çağrısıyla aynı çizgide olup, insanları korkudan ziyade sevgi, merhamet ve umut eksenli bir dönüşe davet etmenin peygamberlerde ortak bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Hz. Şuayb kavmine yönelik davetinin sonunda onları umutsuzluğa değil, Allah’ın engin merhamet ve sevgisine sığınmaya çağırmaktadır. Rablerinden bağışlanma dileyip samimi bir tövbe ile O’na yöneldiklerinde, işledikleri günahların büyüklüğü ne olursa olsun, Allah’ın rahmet ve muhabbetine mazhar olabileceklerini vurgular. Çünkü Allah, hem *“rahîm”*dir, yani sonsuz merhamet sahibidir; hem de *“vedûd”*dur, yani kullarını seven ve sevgisine layık olan bir Rabdir.

* * *

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ

91- Dediler ki: “Ey Şu’ayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşla tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin.”

Taberî’ye göre, Hz. Şuayb’ın öğütleri karşısında kavmi, sözlerinin çoğunu anlamadıklarını iddia ederek onun davetini küçümsemekte ve onu toplum içinde zayıf biri olarak görmektedir. Asıl niyetleri onu taşıyarak susturmak olsa da kabilesinden çekindikleri için bu tehdidi fiiliyata dökmemektedirler.⁴²⁷

Râzî’ye göre, Hz. Şuayb’ın tebliğine karşılık kavmi küçümseyici ve tehditkâr bir tutum sergileyerek dört farklı gerekçeyle itirazda bulunmuştur. İlk olarak, **“Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz”** diyerek Hz. Şuayb’ın sözlerini

⁴²⁵ Buhârî, “Rikâk” 26; Müslim, “Fezâil” 19; Tirmizî, “Edeb” 82.

⁴²⁶ el-Kehf 18/6.

⁴²⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 15/457.

değersizleştirmişlerdir. Bu ifadeyle aslında anlamak istemediklerini ortaya koymuşlardır. Râzî, bu yaklaşımı Kur’ân’da geçen “*Ayrıca onu anlamamaları için kalplerinin üzerine örtüler, kulaklarına da bir tıkaç koyarız. Sen rabbinin Kur’ân’daki ismini tek başına andığında canları sıkılmış olarak arkalarını dönüp giderler.*”⁴²⁸ gibi örneklerle ilişkilendirir. İkinci olarak, Hz. Şuayb’ı toplum içinde zayıf biri olarak görüp arkasında güçlü bir destek bulunmadığını ima etmişlerdir. Bazı müfessirler “*zayıf*” kelimesine “*kör*” anlamı yüklemeye çalışsa da Râzî, bu tür tevilleri hem dil hem bağlam açısından geçersiz sayar. Üçüncü itirazlarında, Hz. Şuayb’ı sadece kabilesine duydukları saygı nedeniyle öldürmediklerini ifade ederek, onun şahsında herhangi bir değer görmediklerini belirtmişlerdir. Bu, saygının samimiyetten değil, toplumsal denge kaygısından kaynaklandığını gösterir. Dördüncü olarak ise, “*Sen bizce itibarlı biri değilsin*” diyerek onu doğrudan kişisel olarak küçümsemişlerdir. Bu söylemlerin hiçbirisi ilmi veya aklî bir temele dayanmayıp kibirli ve duygusal bir reddedişin ürünüdür. Hz. Şuayb’ın güçlü ve açık delillerine rağmen böyle bir tutum sergilemeleri, onların hakikatten uzaklaştıklarının açık bir göstergesidir.⁴²⁹

Ebüssuûd Efendi, Hz. Şuayb’ın kavminin tebliğe yönelik tutumunu, hakikate karşı duyulan çaresizlikten kaynaklanan bir inkâr refleksi olarak yorumlar. Kavim, apaçık deliller karşısında susturulduklarında, tartışmaya devam edemeyince, bu kez “*anlamıyoruz*” diyerek Hz. Şuayb’ın kelâmın yüzeysel yönünü hedef alarak onu küçümsemişlerdir. Oysa onun sözleri, hikmet, öğüt ve bilgiyle doludur. Bu ifade, aslında tebliğin hakikatine değil, onu kabullenmeye karşı gösterilen bilinçli bir direnci ortaya koymaktadır. Hz. Şuayb’a “*zayıf*” denilmesi ise, onun toplum içindeki etkisizliğine dair algıyı yansıtır. Kavmin onun canına kastetmeye cesaret edememesi, herhangi bir fiziksel veya siyasi korumadan ziyade, mensubu olduğu kabileye duyulan sosyal saygının bir sonucu olduğunu ifade eder. Bu durum onların tutumunun güvenlikten değil, toplumsal dengeyi gözetten bir hesaptan beslendiğini gösterir. Nihayetinde, “*Sen bizim için itibarlı biri değilsin*” ifadesiyle Hz. Şuayb’ın şahsına yönelik değersizleştiren asıl saygının yalnızca kabilesine duyulan geleneksel aidiyetten kaynaklandığını açıkça ortaya koyan bir yaklaşım sergilemişlerdir.⁴³⁰

⁴²⁸ el-İsrâ 17/46.

⁴²⁹ Râzî, *Mefâtihu l-gayb*, 18/390.

⁴³⁰ Ebüssuûd, *İrşâdu akli’s-selîm*, 4/235.

Elmalılı'ya göre Hz. Şuayb'ın kavmi, onun sözlerini anlamadıklarını iddia etseler de bu anlayışsızlık, samimi bir çaba eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü sözlerine kulak vermemekte, vahye ve peygamberliğe değer vermemektedirler. Hz. Şuayb'ın açık ve samimi ifadelerini art niyetli yorumlamaya çalışıp onu toplum içinde itibarsız biri olarak görüyorlardır. Eğer kabilesinin koruyucu etkisi olmasaydı onu taşıyarak öldüreceklerini açıkça söylemişlerdir.⁴³¹

Mevdûdî'ye göre Hz. Şuayb'ın kavminin, **“Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz”** şeklindeki beyanı, dilsel bir yetersizlikten değildir. Hakikati kabullenme iradesinin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Hz. Şuayb onlarla kendi dilleriyle konuşmuş, mesajları açık ve anlaşılır şekilde sunmuştur. Ancak bâtıl inançlarına körü körüne bağlı olan, taassup içerisinde yaşayan bir topluluk, tebliği duymak ve anlamak istememiştir. Bu inkâr, aslında bilinçli bir ilgisizlik ve kibirli bir reddiyedir. Mevdûdî, Hz. Şuayb kıssasını Kur'ân'ın nazil olduğu döneme yönelik doğrudan bir uyarı olarak değerlendirir. Ona göre, Medyen halkının Hz. Şuayb'a karşı sergilediği düşmanca tutum ile Kureyş'in Hz. Muhammed'i ortadan kaldırma arzusu arasında dikkat çekici bir paralellik bulunmaktadır. Kureyş, tıpkı Medyenlilerin toplumsal denge kaygısı gibi, Haşimoğulları'nın koruyuculuğu sebebiyle bu planını fiilî olarak hayata geçirmeye cesaret edememektedir. Bu tarihî benzerlik, kıssayı sadece geçmişin değil, güncel tebliğ sürecinin bir aynası hâline getirmektedir. Böylece kıssa, Mekke müşriklerine dolaylı ama çarpıcı bir uyarı sunar. Onlar da Hz. Şuayb'ın kavmi gibi hakikate karşı direnmekte, fakat toplumsal denge kaygısıyla fiilî müdahaleden geri durmaktadırlar. Bu yönüyle kıssa, Kureyş'e kendi tutumlarını sorgulama ve geçmişten ders çıkarma çağrısı içermektedir.⁴³²

Hz. Peygamber, Hz. Şuayb gibi mesajını açık ve anlaşılır bir dille, toplumunun kavrayabileceği şekilde aktarmıştır. Ancak buna rağmen Kureyş'in önde gelenleri, Kur'ân'ı **“anlaşılmaz”** ve **“eski hikâyelerin tekrarı”** olarak nitelendirmiştir. Aslında hakikati kavrama konusundaki iradesizliklerini açığa vurmuşlardır. Ne kadar mükemmel olursa olsun Kur'ân'ı dinlemek istemediklerini şu ifadelerinden daha iyi anlaşılmaktadır: **“Dediler ki: “Bizi çağırdığın şeylere karşı kalplerimiz kapalıdır,**

⁴³¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/436.

⁴³² Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/421.

kulaklarımızda da sağırılık var; bir de seninle bizim aramızda perde bulunmaktadır. Sen yapacağını yap, biz de yapmaktayız!”⁴³³

Bu sözleri, Kur’ân’a karşı sevgi ve ilgi duymadıklarını onu reddedip Hz. Peygamber’e açıkça karşı duracaklarını göstermektedir. Ondan da kendileri için ne yapabiliyorsa yapmasını istemişlerdir.⁴³⁴ Aslında bu inkâr, Kur’ân’ın i’cazı karşısında düşülen acziyetin dolaylı bir itirafıdır. Gustave Le Bon’un ifade ettiği gibi, kitlelerin muhakeme ve tenkit yeteneğinden yoksun oluşu, onları doğruyla yanlış ayırt etme kapasitesinden mahrum bırakmaktadır.⁴³⁵ İsrailoğulları’nın Tevrat’a karşı sergilediği,⁴³⁶ Medyen ve Eyke kavminin Hz. Şuayb’a sergilediği tutumlara benzer bir tutumu müşrikler Hz. Muhammed’in davetine karşı sergilemiştir.

Ayetin devamında karşılaştığımız ***“Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşla tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin”*** ifadesi onların sosyal güç ve statü olarak yargıladıklarını gösterir. Peygamberliğin Hz. Muhammed’e nübüvvetin verilmesini hazmedemedikleri gibi Kur’ân’ın mal ve servete sahip olmayan, kabilevi korumaya muhtaç bir kişiye indirilmesini de doğru bulmamışlardır. Onlara göre, Kur’ân gerçek bir ilahî vahiy olmas için itibarı yüksek ve statü sahibi birine inmelidir. ***“Bu Kur’ân, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!” diye de eklediler.”⁴³⁷***

Kur’ân’ın i’câzına hayranlık duymalarına rağmen, onu Hz. Muhammed’e yakıştıramamışlardır. Çünkü onlara göre yücelik, soy, servet ve makamla ölçülürdü. ***“İlahî uyarı içimizden ona mı indirildi şimdi!” İşin doğrusu onlar benim uyarım karşısında kuşku içindedirler. Hayır, azabımı henüz tatmadılar!”⁴³⁸*** bu ifadeleri onların sosyal gücünü, görünürdeki zayıflıklarını gerekçe göstererek vahyi küçümsediklerini gösterir.

* * *

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيَّ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

⁴³³ Fussilet 41/5.

⁴³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/185.

⁴³⁵ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1979), 77.

⁴³⁶ el-Bakara 2/88.

⁴³⁷ ez-Zuhruf 43/31.

⁴³⁸ Sâd 38/8.

92- Şu'ayb, şöyle dedi: “Ey kavmim! Benim kabilem sizce Allah’tan daha itibarlı mı ki, O’na sırt çevirdiniz. Şüphesiz Rabbim sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır.”

İnkarcılar tarih boyunca gelen peygamberlerin kendi içlerinden seçilmiş insan olmasını ve seçildiği toplum içerisinde orta ve alt tabakalardan seçilmesini eleştirmiştir. Hz. Nûh kavmi peygamberlerine: **“Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz.”**⁴³⁹ ve Hz. Mûsâ ve Hârûn hakkında: **“Kavimleri bize kul köle iken, bizim gibi iki insana mı inanacağız”**⁴⁴⁰ ifadeleri bunu göstermektedir. Hz. Şuayb içinde kavmi benzer ifadeleri kullanmıştır.

Hz. Peygamber’e yapılan eleştirilerden bir tanesi de toplumun ileri gelenlerinden biri olmamasıdır. O, Mekke toplumu içinde yetişmiş, toplum içerisinde belli bir güvenilirliği ve saygınlığı olsa bile Mekkeliler onu bir lider konumunda görmemektedir.⁴⁴¹ Bu sebeple onlar: **“Mademki Allah peygamber olarak içimizden bir insan gönderdi, niçin bizim ileri gelenlerimizden makam, mevki sahibi olan ve toplumda sözü dinlenen itibarlı kimseler birini göndermedi?”**⁴⁴² diyerek karşı çıkmışlar ve Kur’ân’ın, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁴⁴³ Tefsirlerde bu kişilerin Mekke’den Velîd b. Muğîre ile Tâif’ten Urve b. Mesûd es-Sekafî veya Mekke’den Utbe b. Rebîa ile İbn Abdi Yâîl oldukları nakledilmektedir.⁴⁴⁴ Velîd b. Muğîre, Mekke’de itibarlı bir kişiliğe sahiptir. Kureyş’in lideri Abdülmuttalib’in vefatı üzerine örf gereği kabilenin liderliğini eline almak için Kâbe’nin avlusuna oturan üç kişiden⁴⁴⁵ biridir.⁴⁴⁶ Müşriklerin bu türden itirazları karşısında gönlü kırılan Hz. Muhammed’i teselli etmek üzere Allah, daha önce İsrailoğullarına gönderilen Tâlût’un hükümdar oluşuna yönelik itirazları hatırlatmıştır. Onlar, **“O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha layığız, ona bol mal da verilmemiştir”** demişlerdir. Bunun üzerine

⁴³⁹ Hûd 11/27.

⁴⁴⁰ el-Mü’minûn 23/47.

⁴⁴¹ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, (9. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2016), 80.

⁴⁴² Sâd 38/6-8.

⁴⁴³ ez-Zuhruf 43/31.

⁴⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 21/593.

⁴⁴⁵ Benî Haşim’den Ebû Tâlib, Teym kabilesinden Abdullah b. Cüd’ân ve Benî Mahzûm’dan Velîd b. Muğîre.

⁴⁴⁶ Mustafa Fayda, “Velid b. Muğîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Haziran 2025).

“Allah mülkünü dilediğine verir. Allah (ın lütfu) genişdir, (O, her şeyi) bilendir.”⁴⁴⁷ buyurmuş, benzer eleştirilerin geçmişte de yaşandığını bildirmiştir. Bu örneklerden biri olan Hz. Şuayb ve kavmini Hz. Peygambere hatırlatmıştır.

Râzî’ye göre Hz. Şuayb kavmine, kendisini kabilesine saygıdan ötürü koruduklarını iddia etmelerini eleştirir ve Allah’ın emrine uymanın kabile bağlarından daha üstün olduğunu belirtir. **“O’na sırt çevirdiniz”** ifadesiyle, onların Allah’ı unuttukları ve değersizleştirdikleri vurgular. Bu, Allah’ın her şeyi eksiksiz bildiğini ve hiçbir şeyin O’ndan gizli kalamayacağını ifade etmektedir.⁴⁴⁸

Ebüssuûd, Hz. Şuayb’ın kavmine verdiği cevabı, onların ilâhî hakikati inkâr eden tutumlarına karşı güçlü bir reddiye olarak yorumlar. Kavminin Hz. Şuayb’a yönelttiği tehdit ve küçümseme, onun yalnızca Allah’a dayanmasını ve O’ndan yardım dilemesini değersizleştirme çabasıdır. Bu tavır, dolaylı olarak Allah’ın kudretini küçümsemek anlamına gelir. Ebüssuûd’a göre, yalnızca Allah’tan güç alan bir peygamberi küçümsemek, Allah’ı küçümsemekle eşdeğerdir. Kavminin dayandığı tek şey kabile gücüdür; oysa bu güç ne ilâhî kudretle kıyaslanabilir ne de ona üstün gelebilir. Hz. Şuayb, onların bu dünyevî ölçütlerini reddederek, kabilesinin Allah’tan daha güçlü olamayacağını vurgular. Bu, hem kavminin Allah’a tercih ettiği kabilecilik anlayışını hem de kabilelerinin azizliğini reddetmek anlamına gelir. Ayetin sonunda Hz. Şuayb, Allah’ın onların tüm fiillerini kuşattığını, hiçbir şeyin O’ndan gizli kalamayacağını bildirerek ilâhî adaletin mutlaka tecelli edeceğini hatırlatır. Bu ifade hem bir tehdit hem de onların iddialarını yalanlayan bir ret olarak değerlendirilir. Ebüssuûd, bu noktada kavminin Allah’ı hakkıyla takdir edemediğini, O’nun kudretini göz ardı ettiğini ve bu yüzden Hz. Şuayb’ın kabilesini gözetmelerinin de tutarsız olduğunu belirtir.⁴⁴⁹

Hz. Şuayb, kavmine hitaben yalnızca Allah’a dayandığını, yardım ve başarıyı sadece O’ndan beklediğini ifade eder. Bu, İslâm’ın temel ilkelerinden olan tevhid ve tevekkül anlayışını yansıtır. Kavmi ise onun sözlerini dikkate almamakta, akrabalık bağlarını Allah’tan daha değerli görmektedir. Bu durum, dünyevi ilişkilerin ilâhî hakikatlerin önüne geçirilmesini eleştiren bir yaklaşımdır. Hz. Şuayb, onların Allah’ı unuttuklarını, O’nu değersizleştirdiklerini ve bu yüzden kendisinin getirdiği vahye

⁴⁴⁷ el-Bakara 2/247.

⁴⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu l-gayb*, 18/392.

⁴⁴⁹ Ebüssuûd, *İrşâdu akli’s-selîm*, 4/236.

kulak vermediklerini belirtir. Kavmin, “*yakınların olmasaydı seni taşlardık*” şeklindeki tehdidi, vahye karşı direnişin ve peygamber düşmanlığının tipik bir örneğidir. Elmalılı, bu ayeti yorumlarken kavmin dünyevi çıkarlarını ilahî hakikatin önüne koyduğunu, Allah’ı unutarak peygamberin sözlerini değersizleştirdiğini vurgular. Ayetin sonunda ise Allah’ın her şeyi kuşattığı, hiçbir şeyin O’ndan gizli kalamayacağı ve O’nun kudretinin sınırsız olduğu belirtilerek ilahî adaletin kaçınılmazlığı hatırlatılmaktadır.⁴⁵⁰

* * *

وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا

إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ

93- “Ey Kavmim! Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni) yapacağım. Rezil edici azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz. Gözleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum.”

Bu ayet, Hz. Şuayb’ın kavmine yönelik yaptığı kararlı ve net bir uyarıdır. Önceki ayetlerde kavmi tarafından küçümsenen ve kabilesi sayesinde hayatta kaldığı ima edilen Hz. Şuayb, burada açıkça meydan okuyarak onların tüm planlarına karşı Allah’a güvenle kendi görevini sürdüreceğini beyan etmektedir.

Râzî’ye göre Hz. Şuayb “*Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni) yapacağım.*” diyerek meydan okur. Buradaki anlam, onların tüm güçlerini kullanmalarına karşılık kendisinin de Allah’ın verdiği kudretle görevini sürdüreceğidir. Bu ayet tehdit ve uyarı niteliğindedir. Bu cümlemin başında “fa” edatının kullanılmaması, sözün etkisini artırmak içindir. Son olarak “*Gözleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum.*” ifadesiyle Hz. Şuayb, sonucu beklemeye çağırır. “*Rakîb*” kelimesi ise gözetleyen, denetleyen anlamlarında açıklanır.⁴⁵¹

Hz. Şuayb, kavminin küfürde ısrar ettiğini, günahlarından vazgeçmediğini, kendisini küçümsediğini ve kabilesi olmasa onu taşlamaya niyetlendiklerini görünce, onları tehdit ederek “*Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni)*

⁴⁵⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/435.

⁴⁵¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 18/392.

yapacağım.” sözü kendisini zayıf ve güçsüz gören kabilesine karşı bir reddiyedir. Aynı zamanda, onların kötülükte ısrar etmeleri ve zarar verme niyetlerini gerçekleştirmeleri durumunda, kendisinin de Allah’ın desteğiyle görevini sürdüreceğini ifade eder. Ardından gelen **“Rezil edici azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz.”** ifadesi, onların hem azap hem rezalet içeren taşlama tehdidine karşılık verilmiş bir cevaptır. Son olarak **“Gözleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum.”** sözü, Hz. Şuayb’ın ilâhî adaletin tecellisini sabırla beklediğini ve kendine olan güvenini gösterir.⁴⁵²

Elmalılı, bu ayetin tefsirinde, Hz. Şuayb’ın bu uyarısının kavmine yönelik son uyarısı olduğunu ellerinden geleni yapmalarını kendisinin de Allah’a güvenerek doğru bildiği yolda devam edeceğini ifade eder. Islah ve irşad görevini sürdüreceğini belirten Hz. Şuayb, yakında kimin rezil edici bir azaba uğrayacağını ve kimin yalancı olduğunu anlayacakları sonucu beklemeye davet ederken, kendisinin de sabırla bekleyeceğini bildirir. Bu ayet, Hz. Şuayb’ın kararlılığını, tevekkülünü ve ilâhî adalete olan güvenini yansıtır.⁴⁵³

* * *

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي

دِيَارِهِمْ جَاثِينَ

94- (Azap) emrimiz gelince, Şu’ayb’ı ve onunla birlikte iman edenleri, katımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise o korkunç (uğultulu) ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar.

Medyen ve Eyke halkı Hz. Şuayb’ın uyarılarına kulak asmamış, inkârda ısrar etmiş ve sonunda Hz. Şuayb’ın bedduası üzerine, ilâhî gazaba maruz kalmıştır.⁴⁵⁴ Medyen halkı, bir gece ansızın gelen şiddetli bir sesle sarsılmış, ardından büyük bir depremle karşı karşıya kalmıştır. Yer öylesine şiddetli sarsılmıştır ki, binalar birer birer çökmüş, içindekileri enkaz altında bırakmıştır. Deprem o kadar ani ve yıkıcı olmuştur ki, hiçbir inkârcı kaçmaya fırsat bulamamış hepsi yıkıntıların altında can vermiştir. Depremi ardından Medyen, taş ve toprak yığınınına dönüşmüştür. Yeryüzü,

⁴⁵² Ebüssuûd, *İrşâdu akli’s-selîm*, 4/237.

⁴⁵³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/433.

⁴⁵⁴ el-A’râf, 7/92; Hûd, 11/95; el-Ankebût, 29/37.

Allah'ın emriyle harekete geçmiş ve Medyen halkını inkârları sebebiyle yok etmiştir.⁴⁵⁵ Helak anı geldiğinde, Hz. Şuayb kavminden yüz çevirmiş şu sözlerle onlara son kez hitap etmiştir: ***“Ey kavmim! Andolsun ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size de nasihat ettim. Şimdi ben inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm?”***⁴⁵⁶

Eyke halkının helakı ise farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. İlâhî gazap zamanı geldiğinde, bölgede sıcaklık olağanüstü derecede artmıştır. Hava öylesine kavurucu hâle gelmiştir ki, halk ne yapacağını bilemez hâle gelmiştir. Nefes almakta zorlanıyor, vücutlarından akan ter neredeyse onları boğuyordu. Susuzluklarını giderecek su bulamıyor, buldukları tüm su kaynakları ise dayanılmaz derecede sıcak oluyordu. Serinlemek ümidiyle ağaç gölgelerine sığınmış, mağaralara girmişlerdir; ancak bu yerler de yeterince serinlik sağlamamıştır. Bu dayanılmaz sıcaklık yedi gün yedi gece boyunca sürmüştür. İnsanlar hayatta kalmak için bir gölgeden diğerine koşmuş, putlarının önünde diz çökerek onlara yalvarmışlardır. Bu hâlde bile, kendilerine azap geldiğini fark edememiş, hâlâ putlarından medet ummuşlardır. Sekizinci gün ise gökyüzünde bir değişiklik meydana gelmiştir. Güneşin önünde kara bir bulut belirerek havayı serinletmiştir. Bu durumu kurtuluş olarak yorumlayan inkârcılar, sevinçle bağırarak “Kurtulduk, putlarımız dualarımızı kabul etti” demişlerdir. Kara bulutun altına toplanmışlardır. Ancak bu sevinç kısa sürmüştür. Bulutun ardından gökten uzun ve yakıcı yıldırımlar düşmeye başlamış, çarptığı her yeri ve herkesi yakıp kavurmuştur. Bu yıldırımlar, Eyke halkının tamamını yok etmiştir.⁴⁵⁷

Böylece Medyen halkı yer unsuruyla, Eyke halkı ise hava unsuruyla helak edilmiştir. Her iki kavim de inkârlarının karşılığını bulmuş, yalnızca Hz. Şuayb ve ona iman edenler kurtuluşa ermiştir.

Bu ayette Medyen halkının helakı “*o korkunç (uğultulu) ses yakaladı*” ifade edilirken, A'râf Suresi 91. ayette bu helak “*şiddetli bir sarsıntı*” olarak geçer. Şu'arâ Suresi 189. ayette ise, “*gölgeleyen bulut gününün azabı*” ifadesiyle, azabın kara bir

⁴⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/464; İbn Ebî Hâtim, *Tefsir*, 6/2079.

⁴⁵⁶ el-A'râf 7/93.

⁴⁵⁷ eş-Şu'arâ 26/189.

bulutla başladığı belirtilir. Bu farklı ifadeleri bir araya getirdiğimizde Medyen halkının helakinin çok boyutlu bir azapla gerçekleştiğini görmekteyiz.⁴⁵⁸

Râzî bu ayetin tefsirini şöyle izah etmiştir:

“Kelbî’nin İbn Abbas’tan aktardığına göre, Allah Teâlâ Şuayb ve Salih peygamberlerin kavimleri dışında hiçbir topluluğa aynı türden azabı vermemiştir. Salih’in kavmi yer altından gelen bir sesle, Şuayb’ın kavmi ise üstten gelen korkunç bir sesle helak edilmiştir. Ayette geçen “(Azap) emrimiz gelince” ifadesi ya meleklerle azap emrinin verilmesi ya da doğrudan cezanın uygulanması anlamında yorumlanır. Her iki durumda da Allah, Hz. Şuayb ve ona inananları rahmetiyle kurtarmıştır. Bu “rahmet” kavramı iki şekilde açıklanır: İlki, Allah’ın lütfuyla doğrudan bir kurtuluş; ikincisi ise iman, itaat ve sâlih amellerin Allah’ın muvaffak kılmasıyla gerçekleşmesi. Ayette geçen “sayha” (korkunç ses), elif-lam takısıyla belirli bir sesi işaret eder; bu da Hz. Cebrâil’in sesi olarak yorumlanır. Bu sesle birlikte kavmin tamamı oldukları yerde can vermiş, “câsimîn” yani diz çöküp yere yığılmış hâlde kalmışlardır. Sanki o topraklarda hiç yaşamamışlar gibi bir yok oluş gerçekleşmiştir. Son olarak, Allah Teâlâ Medyen halkının durumunu Semûd kavmiyle kıyaslayarak, her iki topluluğun da benzer şekilde ilâhî rahmetten uzaklaştırıldığını ve benzer azaplara uğratıldığını ifade eder. Bu kıyas, her iki kavmin de peygamberlerini yalanlamaları ve inkârda ısrar etmeleri sebebiyle aynı akıbeti paylaştıklarını gösterir.”⁴⁵⁹

Bu ayette Elmalılı, Allah’ın emri geldiğinde Hz. Şuayb ve ona iman edenlerin ilâhî rahmetle kurtarıldığı, zulmedenlerin ise “çığlık” ile helak edildiği belirtir. A’râf (7/91) ve Ankebût (29/37) surelerinde ise bu helak “racfe” yani “şiddetli bir sarsıntı” (deprem) olarak tanımlanır. Bu farklı ifadeler, iki şekilde yorumlanabilir: Ya kavim aynı anda hem şiddetli bir çığlık hem de depremle helak edilmiştir ya da deprem esnasında korkudan çığlıklar koparmışlardır.⁴⁶⁰

* * *

كَأَنَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِّمَدَيْنٍ كَمَا بَعْدَتْ ثَمُودُ

⁴⁵⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 15/464,465.

⁴⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 18/392,393.

⁴⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/437.

95- Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Biliniz ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştığı gibi Medyen halkı da uzaklaştı.

Medyen halkının helakı anlatılırken **“Sanki orada hiç yaşamamışlardı.”** ifadesiyle, onların tamamen yok edildikleri ve izlerinin silindiği vurgulanır. Taberî'ye göre, Semûd kavmi Medyen halkına komşu bir bölgede yaşamaktaydı ve inançsızlık, zulüm, yol kesicilik ve insanların haklarını gasp etme gibi davranışlarıyla Medyen halkına benzerlik göstermektedir. Bu ortak ahlâkî bozulma ve inkâr sebebiyle her iki kavim de Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış ve ilâhî gazaba uğramışlardır. Ayette geçen **“Sanki hiç yaşamamışlar gibi oldular”** ifadesi, bu kavimlerin yeryüzünden tamamen silindiğini, izlerinin dahi kalmadığını vurgular.⁴⁶¹

Ebu's-Suûd'a göre Medyen kavmi, Semûd kavmine benzetilmiştir; çünkü her iki topluluk da korkunç bir sesle helak edilmiştir. Ancak aralarında bir fark vardır: Semûd kavmini helak eden ses yerin altından gelirken, Medyen kavmini helak eden ses gökten inmiştir. Bu sesin, büyük ihtimalle deprem öncesinde ya da onunla birlikte gelen yıkıcı bir gürültü olduğu ifade edilir.⁴⁶² Şu'arâ Suresi 189. ayette ise Medyen halkının **“gölge günü”** azabına uğradığı belirtilir. Bu ifadenin, muhtemelen güneş tutulması gibi olağanüstü bir doğa olayına işaret ettiği düşünülür. Neticede, peygamberlerine isyan eden ve onu öldürmeye kalkışan Medyen halkı da tıpkı Semûd kavmi gibi ilâhî azapla yok edilmiştir.⁴⁶³

Elmalılı, bu durumu Semûd kavminin helakıyla karşılaştırır. Her iki kavim de çığlık ve zelzeleyle helak edilmiştir; ancak rivayetlere göre Semûd'un çığlığı üstten, Medyen'inki ise yer altından gelmiştir. Elmalılı, ayette geçen **“buûd”** (uzaklık) kelimesinin iki anlamına dikkat çeker: Biri **“yakınlığın zıddı”** olarak uzaklık, diğeri ise **“yok olmak, helak olmak”** anlamıdır. Bu bağlamda, helak edilen bir topluluk hem fiziksel olarak yok olur hem de yaşadığı yerden uzaklaştırılmış sayılır. Ayette kullanılan fiil kalıplarının farklılığı da bu anlam ayrımını destekler: Semûd için kullanılan fiil beşinci bâbdan uzaklaşmak anlamında, Medyen için kullanılan ise dördüncü bâbdan helak olmak anlamında gelir. Sonuç olarak Elmalılı, bu ayetin hem

⁴⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/464-465.

⁴⁶² el-A'râf 7/91.

⁴⁶³ Ebüssuûd, *İrşâdu akli's-selîm*, 4/237.

Medyen halkının mutlak helakini hem de kıssanın sonunda yer alan bedduanın vurgusunu pekiştirdiğini belirtir.⁴⁶⁴

Sonuç olarak Medyen kavminin helakına dair verilen “*sanki orada hiç yaşamamışlardı*” ifadesiyle, geçmiş kavimlerin inkârlarının ve bunun sonucu olarak uğradıkları ilâhî cezanın iz bırakmayacak şekilde tamamlandığı vurgulanır. Bu tarz uyarılar Hz. Muhammed dönemindeki Mekke müşriklerine yönelik doğrudan bir ikaz olarak yer alır. Tıpkı Hz. Şuayb’ın kavmi gibi, Kureyş müşrikleri de peygamberlerine karşı çıkmış, onunla alay etmiş ve onu öldürmeyi planlamışlardır.

2.2.4. Akabe Biatları Sürecinde Nazil Olan Ayetler

Câhiliye döneminde hac ve panayır vesilesiyle Mekke’yi ziyaret eden Arap kabileleri, Hz. Peygamber’in tebliğ stratejisinde önemli bir yer tutmuştur. Bu stratejinin en somut yansıması, hicretten önce nübüvvetin on birinci yılına denk gelen ve Akabe mevkiinde Yesrib’den gelen altı Hazrecliyle yapılan görüşmede ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber’in mesajını kabul eden bu küçük topluluk, Medine’ye döndüklerinde İslâm’ı anlatma ve yayma taahhüdünde bulunmuştur. Bu gelişme, Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki uzun süren çatışmaların sona erdirilmesinde İslâm’ın birleştirici rol oynayabileceği yönünde umut vermiştir.⁴⁶⁵

Ertesi yıl, hac mevsiminde Medine’deki davet faaliyetlerinin etkisiyle ilk grubun arasına katılan on Hazrecli ve iki Evsli Müslüman, Hz. Peygamber ile Akabe’de yeniden bir araya gelmiştir. Bu buluşmada Allah’a ortak koşmamak, hırsızlık ve zina gibi ahlâk dışı fiillerden uzak durmak, çocukları öldürmemek, iftirada bulunmamak ve Hz. Peygamber’in doğru gördüğü hususlarda itaat etmek üzere biat etmişlerdir. Tarihte “Birinci Akabe Biatı” olarak anılan bu ahitleşme, herhangi bir savaş yükümlülüğü taşımadığı için “*Bey’atü’n-nisâ*” şeklinde de kaydedilmiştir. Hz. Peygamber, bu biattan sonra Mus’ab b. Umeyr’i İslâm’ı öğretmek için Medine halkına göndermiştir. Mus’ab’ın gayretiyle İslâm kısa sürede Medine’de geniş bir kesime ulaşmıştır.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/437.

⁴⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebevîyye*, 1/428,429.

⁴⁶⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebevîyye*, 1/431-434.

Nübüvvetin on üçüncü yılında hac mevsiminde Medine’den gelen yetmiş üç erkek ve iki kadından oluşan kalabalık bir heyet, Hz. Peygamber ile Akabe’de üçüncü kez buluşmuştur. Bu görüşmede Hz. Peygamber, kendisini ve tebliğini korumak, gerektiğinde mal ve canlarıyla desteklemek ve her durumda itaatkâr olmak gibi ağır sorumluluklar şart koşturmuştur. Medineli Müslümanlar bu şartları kabul ederek Hz. Peygamber’e sadakatle biat etmişlerdir. Böylece savunma ve gerektiğinde savaş yükümlülüğü de içeren “*İkinci Akabe Biatı*” yapılmıştır. Tarih kaynaklarında bu biat “*Bey’atü’l-harb*” olarak da anılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, Medine’deki İslâm toplumunun düzenli şekilde yönetilmesini sağlamak amacıyla on iki kişilik temsilci heyetini tayin etmiştir. Bu gelişme, hicret sürecinin zeminini hazırlamış ve Medine’de inşa edilecek yeni bir İslâm toplumuna kapı aralamıştır.⁴⁶⁷

Sonuç olarak, Akabe Biatları sadece siyasî bir sözleşme değil inanç, ahlâk ve toplumsal dayanışma eksenli bir toplumsal mutabakatı temsil etmektedir. Hz. Peygamber’in sabrı, öngörüsü ve liderliği sayesinde Medine’de köklü bir toplumsal dönüşümün zemini hazırlanmıştır. Bu gelişme İslâm toplumunun ilkesel temellerini ortaya koymuştur. Bugün dahi İslâm’ı tebliğ eden her davetçi için Akabe Biatları, bir toplumu hangi değerler etrafında inşa edebileceğimize dair yol gösterici bir örnek olmayı sürdürmektedir.

2.2.4.1. Ankebût Suresi 29/36-37

Mekke döneminde nazil olmuştur. 69 ayettir. İsmi 41. ayette geçen örümcek manasına gelen ankebût kelimesinden alır. Ankebût suresi esas aldığımız kronolojik sıralamada, Rûm suresinden sonra, Muttaffifin suresinden önce inmiş olup nüzul tertibine göre seksen beşinci⁴⁶⁸ mushaf tertibine göre ise yirmi dokuzuncu sıradadır.

Ankebût suresi Mekke’nin son dönemlerine doğru Müslümanlara karşı baskı ve zulmün arttığı bir süreçte indirilmiştir. Ana konusu doğru inanca sahip olmak ve doğru inanç ile yaşamının gerekliliğidir. Surenin başlangıcında insanın boş yaratılmadığı ve Allah’a karşı sorumlu olduğunu vurgulayarak başlar. Sabredenler ve inkâr edenlerin birbirinden mutlaka ayrılacağı belirtilir. Bu bağlamda Hz. Nûh, Hz.

⁴⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1/438-443.

⁴⁶⁸ Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 17.

İbrâhim, Hz. Lût, Hz. Şuayb ve Hz. Mûsâ gibi peygamberlerin kıssalarına kısaca değinilir. İnananların gösterdiği sabır ve Allah’a olan teslimiyetin sonucunda ilahî yardımın geleceği hatırlatılır. Kafirlerin hemen cezalarının verilmemesinin ilahî bir mühlet olduğunu ve helak edilen kavimlerden ders çıkarılması gerektiği belirtilir. Surede yalnızca dil ile inandık sözünün yeterli olmayacağının zorluklar karşısında inanarak durmanın gerçek iman olduğundan bahseder. O dönemde yaşayan bazı gençlerin aileleri tarafından atalarının dinine dönmeye zorlanmaları ve baskıları iman uğruna sıkıntılara katlanmak gerektiği bahsedilir. Bu konuda 8. ve 12-13. ayetlerde, iman uğruna sıkıntıya katlanmanın gerekliliği vurgulanır.

Müşriklerin Hz. Peygamber’e ve Kur’ân’a yönelik kuşkuları ve itirazları cevaplanır. Allah’ın varlığı, birliği ve kudreti, evrendeki delillerle ortaya konur. Göklerin ve yerin yaratılması, gece ile gündüzün düzenli dönüşümü gibi olağanüstü olaylar, tevhid inancının sağlam temellerini oluşturur. Kur’ân’ın, peygambere verilmiş en büyük mucize olduğu vurgulanır ve onun insanlara sunduğu hidayet en büyük rahmet olduğu ifade edilir.

Müslümanlar bulundukları yerde imanlarını yaşamak imkânsız hale geldiğinde Allah’ın arzının geniş olduğu hatırlatılarak hicret tavsiye edilir. Surenin nihai mesajı, inananların imtihanlardan yılmadan geçmeleri, sabırlı ve dirençli olmaları; inkâr edenlerin ise helake sürüklendiklerini unutmamaları gerektiğidir.⁴⁶⁹

Surede Hz. Şuayb kıssasından bahsediler ayetler şunlardır:

* * *

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

36- Medyen’e de kardeşleri Şu’ayb’ı peygamber olarak gönderdik. Şu’ayb, “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Ahiret gününe ümit besleyin ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın” dedi.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِينَ

37- Kavmi, onu yalanladı. Bunun üzerine kendilerini o malum sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar.

⁴⁶⁹ Dönmez vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 4/252. ayrıntılı bilgi için bk. Emin Işık, “*Ankebût Sûresi*” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Haziran 2025).

Sure içerisinde Allah çeşitli helak olan kavimlerden bahsederken Medyen kavminden de bahsetmiştir. **“Ahiret gününe ümit besleyin”** ifadesi ile ilgili birkaç mesele vardır. Ahiret gününe ümit beslemekten maksat o gün alacağı mükafattır. Fakat bu, kulun kendi eliyle elde ettiği bir kazanç değil Allah’ın bir lütfudur. Bu ifade ahiret gününe umunuzdur aslında bugün herkes nezdinde korkutucu olduğu dünyaya olan sevgi nedeniyle ahiret gününe karşı bir umut ve sevgi olmadığı halde burada korkun değil umun ifadesi kullanılmıştı. Çünkü Allah’a ibadet eden insan, bu ibadetten hayır ve mükâfat umar. Öncesinde Allah’a iman olumlu bir şekilde anlatılıp ve ahiret gününü umun şeklinde olumlu bir şekilde tamamlanmıştı. Ayette geçen ibadet edin, ahiret gününü umun, bozgunculuk yapmayın ifadeleri emir ve nehiydir. Emir ve nehiy ifadeleri yalanlanamaz kavmi bu haber noktasındaki ifadeleri yalanlamıştır. Hz. Şuayb’ın kavminin helaki burada daha önce ele aldığımız A’râf suresi 78. ayette bahsedilen *“sarsıntı”* (recfe) şeklinde tekrar bahsedilmektedir. Hûd suresi 94. ayette ise *“korkunç bir ses, çılgılık”* (sayha) olarak anlatılmıştır. Bu iki ifade çelişmez. Çünkü çılgılık (sayha) sarsıntının (recfe) sebebi olmuştur. Daha önce ele aldığımız Hûd suresi 94. Ayette *“diyâr”* (yurtlar) ifadesi geçerken burada *“dâr”* (yurt) denmiştir. Razi’ye göre burada iki nüans vardır: *Sarsıntı dehşetli bir şeydir ve tek bir yerden bahsetmek mümkün değildir. Çılgılık ise daha genel ve göklere ulaşan bir dehşettir bu nedenle yurtlar ifadesi kullanılmıştır.*⁴⁷⁰

Sonuç olarak Hz. Şuayb’ın tebliğindeki çağrısı, iman, umut ve toplumsal düzenin tesisi gibi temel ilkeleri ön plana çıkarır. Bu daveti yalanlayan kavmin, apaçık emir ve nehiyleri reddetmesi, kendilerini ilahî azaba müstahak kılmıştır. Nitekim “recfe” ve “sayha” ifadelerinin birlikte kullanılması, hem meydana gelen felaketin sarsıcı şiddetini hem de bu helakin ardındaki ilahî kudreti çarpıcı biçimde gözler önüne serer. Bu kıssa her dönemde geçerliliğini koruyan bir hakikati iman sorumluluğu, ahiret bilinci ve toplumsal adalet düzeninin gerekliliğini güçlü bir şekilde hatırlatır.

⁴⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 25/55-56.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılması, yalnızca lafzî yorumla sınırlı kalmayıp, ayetlerin indirildiği tarihsel ve toplumsal bağlamın da derinlemesine incelenmesini gerektirir. Bu bağlamda sîret ilmi, Kur'ân'ın nüzul ortamını aydınlatarak ayetlerdeki müphemlikleri gideren ve onların gerçek maksadını ortaya koyan vazgeçilmez bir kaynaktır. Hz. Peygamber'in hayatı, Kur'ân'ın hayata geçirilmiş ve yaşanmış bir tefsiri olarak, metnin anlam katmanlarını derinleştirir ve onun evrensel mesajını daha sahih biçimde kavramamıza imkân tanır.

Çalışmamız, Hz. Şuayb kıssasının nüzul süreci içindeki konumunu, dönemin toplumsal yapısıyla olan ilişkisini ve Hz. Peygamber'in tebliğ süreciyle kurduğu mevzular arasındaki paralellikleri analiz etmektir. Kıssanın yer aldığı Mekkî sureler İzzet Derveze'nin kronolojik nüzul sırası esas alınarak tespit edilmiştir. Bu surelerin iniş bağlamları göz önünde bulundurularak Mekke toplumunun sosyal yapısı ile Hz. Peygamber'in risalet dönemindeki önemli gelişmeleri ilişkilendirilmiştir. Klasik tefsir kaynakları, ilk dönem siyer eserleri ve çağdaş çalışmalar çerçevesinde değerlendirilerek kıssanın mesajı özgün bir perspektifle ele alınmıştır.

Yapılan okumalar sonucunda, Hz. Şuayb'ın kavmine karşı yürüttüğü tevhid ve adalet mücadelesinin, Hz. Muhammed'in Mekke müşriklerine karşı verdiği mücadeleyle pek çok yönden benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir. Özellikle ölçü ve tartıda adalet vurgusu, haksız kazanca karşı çıkışı ve toplumsal yozlaşmayı eleştirme gibi konuların iki dönemde de merkezde olduğu görülmüştür.

Kıssanın yalnızca Mekkî surelerde yer alması, doğrudan müşrik topluma yönelik bir ahlaki eleştiri ve sosyo-dini uyarı misyonu üstlendiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in Tâif yolculuğu sırasında uğradığı hakaret ve reddediliş, müşriklerin panayır mevsiminde kendisini engelleme girişimleri, atalarımızın dini vurgusu ve şehirden çıkarma tehditleri gibi olayların, Hz. Şuayb'ın kavminin tehditleriyle önemli benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bu benzerlik, Hz. Peygamber ve ilk muhataplar için moral, sabır, direnç ve ümidi besleyen bir öğreti işlevi görmüştür.

Sonuç olarak, bu çalışma göstermiştir ki Kur'ân kıssalarının nüzul bağlamındaki yeri, sîretle kurduğu ilişki ve muhatap olduğu topluma verdiği

mesajlarla birlikte okunması, Kur'ân'ın tarih üstü ve evrensel rehberliğini daha sahih biçimde kavrayabilmenin en etkili yoludur. Bu bağlamda Hz. Şuayb kıssası, tarihsel bir anlatının ötesine geçerek, evrensel değerler barındıran, insanlığı ahlaki ve toplumsal dönüşüme çağıran bir uyarı metni olarak yeniden anlamlandırılmıştır.

Sözlerin ve maksatların en doğrusunu Allah bilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Adnan. “Tâlût-Câlût Kıssası Örneğinde Kur’an’ın Anlaşılmasında Siyer Bilgisinin Önemi”. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (Ocak-Haziran 2019), 107-128.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed eş-Şeybanî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid vd., 45 cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed b. Fâris, Ebû’l-Hüseyn. *Mu‘cemü Meķâyisi’l-Luķa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1399/1979.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî Târîhi’l-‘Arab ķable’l-İslâm*. 20 cilt. Beyrut: Dâru’s-Sâķî, 1422/2001.
- Apak, Âdem. *Kur’ân’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2. Baskı, 2018.
- Apak, Âdem. “Habeşistan Hicreti Üzerine Mülâhazalar.” *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2 (Temmuz-Aralık 2017), 27–44.
- Arı, Mehmet Salih. “Kur’an-ı Kerim’in Siyer İlmine Kaynaklık Etmesi ve Siyer’in Tefsir İlmine Katkısı”. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (Ocak-Haziran 2019), 223-34.
- Ay, Mahmut. *Kur’an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak & Hz. Mûsâ Kıssası Örneķi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. thk. Mustafâ ed-Dîb el-Buķâ. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 3. Baskı, 1993/1407.
- Cerrahoķlu, İsmail. *Tefsir Usulü (İlmu Usûli’t-Tefsîr)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu’l-luga*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 cilt. Beyrut: Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, 4. Baskı, 1407/1987.

- Condon, John C. Jr. *Kelimelerin Büyüklü Dünyası: Anlambilim ve İletişim*. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Coşkun, Muhammed. *Kur'ân Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi*. İstanbul: Fikir Yayınları, 1. Basım, 2014
- Cürcânî, Seyyid Şerîf *et-Ta'rîfât*. thk. Heyet. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Dârimî. *Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Suudî Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Derveze, İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. 2 cilt. İstanbul: Yarı Yayınları, 8. Baskı, 2019.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 10 cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1383.
- Dönmez, İbrahim Kâfi vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Duman, M. Zeki. *Beyânu'l-Hak: Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Düzenli, Yaşar. "Siyerin Hakemliğinde Tefsirin Varoluş Mücadelesi". *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (Ocak-Haziran 2019), 235-244.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, tsz.
- Ebüsuûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*. 9 cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, tsz.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Sadeleştirme Kurulu: M. Nur Çetin, Taha Parlar, İdris Şen, Mesut Okumuş, Mevlüt Uyanık, Orhan Atalay, Yusuf Canbolat, Âlim Gür. İstanbul: Şura Yayınları & Çelik Yayınları, b.y.
- Eroğlu, Muhammed. "Hûd Sûresi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Erişim 25 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hud-suresi>.

- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. Haz. Abdullah Uçman. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2013.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları, 9. Baskı, 2016.
- Erul, Bünyamin “Kur’an’da Resûlullah”, *Kur’an’ı Anlama Yolunda Kuramer Konferansları-II*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. 23/151-168. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017.
- Fayda, Mustafa. “Sîret.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Haziran 2025. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/siyer-ve-megazi#1>
- Fayda, Mustafa. “Velid b. Muğire” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/velid-b-mugire>
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân. *el-Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmarrâî. 8 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1408/1988.
- Gustave, Le Bon. *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1979.
- Işık, Emin. “A’raf Sûresi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Haziran 2025. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/araf>
- Emin Işık, “Ankebût Sûresi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ankebut-suresi>
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretü'l-luga*. thk. Remzî Münîr Ba'lbekî. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Habîb el-Hâşimî. *el-Muḥabber*. thk. 1. Lichtenstadter. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, tsz.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sikâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafîz eş-Şiblî. 2 cilt. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Baskı, 1375/1955.
- İbn İshâk. *es-Siyer ve'l-Megâzî*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978.
- İbn Kesîr. Ebû'l-Fidâ; *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. 14 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, tsz.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali, Ebû'l-Fazl Cemâleddîn el-Ensârî er-Ru'fi'î el-İfrîkî. *Lisânü'l-Arab*. thk. Muhammed b. Mukrim b. Ali, Ebû'l-Fazl Cemâleddîn İbn Manzûr el-Ensârî er-Ru'fi'î el-İfrîkî. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, 1414/1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed. *Câmiu'r-resâil*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim. 2 cilt. Riyad: Dâru'l-Atâ, 1422/2001.
- Kara, Cahid. "Siyer-Tefsir Bağlamında Medine Dönemi Nifak Hareketlerinde Yahudiler: Şâs B. Kays Olayı Örneği" *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (Ocak-Haziran 2019), 43-61.
- Kitab-ı Mukaddes*. Erişim 10 Temmuz 2025. <https://www.kitabimukaddes.com>
- Kılıç, Hasan. "İslâm Öncesi Mekke'de Dinin Ekonomik Hayat Üzerindeki Belirleyici Etkisi." *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (Ocak 2022), 37-58. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20516>.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Birdunî- İbrâhim Etfiş. 20 cilt. Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler. 6 cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1973.
- Kutub, Seyyid. *İslâm'da Sosyal Adalet*. çev. Yaşar Tunagür ve M. Adnan Mansur. İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 1965.
- Mevdûdî, Ebû'l A'la. *Tefhîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*. çev. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş. 7 cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı, 1991.
- Muhammed b. el-Hasen, Ebû Bekr. *Cemheretü'l-luga*. thk. Remzî Münîr Ba'lbekî. , 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.

- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîr*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâde, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423.
- Müslim b. El-Haccâc Ebu'l-Hasan. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, tsz.
- Namlı, Abdullah. “Kur’ân’a Göre Peygamberleri İnkâr Sebepleri.” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Bahar 2017): 169–197.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâha Ebû Gudde. 9 cilt. Halep, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2. baskı, 1406/1986.
- Özaktan, Fatih. “Siyer İlmi ve Diğer İslâmî İlimlerle İlişkisi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2018), 133-147.
- Özaktan, Fatih. “Enfâl ve Tevbe Sûreleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 17/2 (2015), 1-27.
- Râğıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1412.
- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Baskı, 1420.
- Severcan, Şerafettin. “Siyer-Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)”. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (Ocak-Haziran 2019), 197-221.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur’ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 5 cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- Şengül, İdris. “Kıssa.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Haziran 2025. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kissa--Kur'ân>
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur’ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000/1420.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*. 11 cilt. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 2. baskı, 1387/1967.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., 5 cilt. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2 baskı, 1395/1975.
- Topaloğlu, Bekir. “Şu’arâ Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Erişim 25 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suara-suresi>
- Ümit, Mehmet. “Şuayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Erişim 14 Haziran 2025. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/suayb>
- Yaman, Ahmet. “Siyer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Haziran 2025). <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/siyer>
- Yılmaz, Ali. “Mekkeli Müşriklerin Hz. Muhammed’e Karşı Aşırı Muhalefetlerinin Öteki Yüzü.” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (Ocak-Haziran 2019): 59-89. <https://doi.org/10.29228/k7auifd.10.3>
- Yiyek, Fatih. “Siyer-Tefsir İlişkisine Dair Sorular ve Cevaplar”. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, (Ocak–Haziran 2019), 191-196.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru’l-Münîr*. 30 cilt. Dimeşk: Dâru’l-Fikri’l-Muâsıra, 2. baskı, 1418.